

Versnipperd voorgelicht

Een mondelinge geschiedenis van de seksuele
opvoeding van Vlaamse vrouwen in de jaren
1960 en 1970

Sam Franssen

Masterproef aangeboden binnen de opleiding
master in de geschiedenis

Promotor: Prof. dr. Kaat Wils
Co-promotor: Antje Van Kerckhove

Academiejaar 2025-2026

289.821 tekens

*Copyright informatie:
studiewerk van een student in het kader van de academische
opleiding en examenbeoordeling.
Na deze beoordeling vond geen correctie plaats
van het studiewerk.*

Ik verklaar me akkoord met de code of conduct van de Faculteit Letteren
voor geloofwaardig auteurschap.

Gedragscode en transparantieverklaring voor het gebruik van GenAI

Geef aan met "X":

☐ Ik heb geen GenAI-tool gebruikt.

☒ Ik heb een GenAI-tool gebruikt. In dit geval, geef aan **welke tools** (bijv. ChatGPT, MS Copilot...):

GenAI-tool gebruikt als/voor:	Naam van de gebruikte GenAI-tool. Indien nuttig, omschrijf hoe je GenAI gebruikte, in verhouding tot de gedragscode.	Gedragscode:
Als taalhulp voor het nakijken of verbeteren van zelf geschreven teksten	Microsoft Copilot: Als spelling- en grammaticacontrole om mijn teksten na te kijken en suggesties te vragen om de tekst te verbeteren.	Dit gebruik is gelijkaardig aan tools voor spelling- of grammaticacontrole. In het algemeen hoeft je in de tekst niet te verwijzen naar een dergelijk GenAI-gebruik. Echter, let op: - Indien je de GenAI-tool gebruikt om teksten te verbeteren die je niet zelf schreef, moet je verwijzen naar de originele bron of auteur (indien niet, pleeg je plagiat en dus een onregelmatigheid).
Als parafraseertool		Dit gebruik is toegestaan, tenzij het is verboden door de docent of de opleiding. Je mag je eigen teksten of die van andere auteurs parafraseren en je laten inspireren door wat de GenAI-tool voorstelt (tenzij het is verboden). In het algemeen hoeft je in de tekst niet te verwijzen naar een dergelijk GenAI-gebruik. Echter, let op: - Indien je de GenAI-tool gebruikt om teksten te parafraseren die je niet zelf schreef, moet je verwijzen naar de originele bron of auteur (indien niet, pleeg je plagiat en dus een onregelmatigheid).

Als vertaalhulp om teksten te verbeteren die je zelf schreef of om teksten van anderen beter te begrijpen		Dit gebruik is toegestaan, tenzij het is verboden door de docent of de opleiding. Het is gelijkaardig aan het gebruik van vertaaltools (Google translate, DeepL,...). In het algemeen hoef je in de tekst niet te verwijzen naar een dergelijk GenAI-gebruik. Echter, let op: - Indien je de GenAI-tool gebruikt om teksten te vertalen die je niet zelf schreef, moet je verwijzen naar de originele bron of auteur (indien niet, pleeg je plagiat en dus een onregelmatigheid). - Controleer altijd de vertaalde tekst op correctheid en betekenis.
Als een zoekmachine om informatie te vinden over een topic of om hierover bestaand onderzoek te vinden		Dit gebruik is gelijkaardig aan bijv. Google search of Wikipedia. Als je je eigen tekst schrijft op basis van deze info, hoef je niet te verwijzen naar een dergelijk GenAI-gebruik. Echter, let op: - Je moet wel verwijzen naar het bestaande onderzoek en de verwijzingen die je hebt gecheckt en gebruikt (indien niet, pleeg je plagiat en dus een onregelmatigheid). Wees je ervan bewust dat de output van de GenAI-tool niet 100% betrouwbaar is. De output kan niet helemaal correct of beperkt zijn door de database die de tool gebruikt. Bovendien evolueert kennis; mogelijk is de database van de GenAI-tool niet up-to-date.
Voor literatuuronderzoek		Dit gebruik is gelijkaardig aan bijv. Google Scholar. In het algemeen hoef je in de tekst niet te verwijzen naar een dergelijk GenAI-gebruik. Echter, let op: - Je moet wel verwijzen naar de literatuur verwijzingen die je hebt gecheckt en gebruikt (indien niet, pleeg je plagiat en dus een onregelmatigheid). - Wees je ervan bewust dat het zoekresultaat beperkt is tot de database van de GenAI-tool. Zoek en analyseer daarom vervolgens de originele wetenschappelijke bronnen. Verifieer, interpreteer, analyseer en verwerk de informatie die je bekam. Dus niet louter copy-pasten; je moet immers begrijpen en kritisch analyseren wat je schrijft. - Wees je ervan bewust dat sommige GenAI-tools geen of verkeerde verwijzingen aanleveren. Als student ben je verantwoordelijk voor het checken van het

		ontbreken en de correctheid van de verwijzingen. Opnieuw: dus niet louter copy-pasten.
Voor het genereren van programmeercode		- GenAI-gebruik voor het genereren van code is toegestaan, tenzij het is verboden door de docent of opleiding. Vermeld steeds het gebruik van de GenAI-tool, in overeenstemming met de richtlijnen op de pagina hoe transparant te zijn over het gebruik van GenAI .
Voor het genereren van nieuwe (onderzoeks)ideeën		Ga in dit geval na of het idee effectief nieuw is of niet. Er is een grote kans dat het gebaseerd is op bestaand werk. Indien dat het geval is, moet je verwijzen naar het bestaande werk (indien niet, pleeg je plagiaat en dus een onregelmatigheid).
Voor het genereren van tekstblokken (anders dan het hoger toegelaten gebruik zonder verwijzing)		Volgens artikel 84 Onderwijs- en Examenreglement moet je tekst een juist oordeel toelaten over je eigen kennis, inzicht en vaardigheden. Daarom is het verboden tekstblokken op te nemen zonder aanhalingstekens en verwijzing naar het gebruik van een GenAI-tool. Echter, let op: - Indien het echt nodig is tekstblokken van een GenAI-tool op te nemen, bijv. omwille van de aard van je opdracht, citeer het door gebruik van aanhalingstekens en vermeld het gebruik van de GenAI-tool , in overeenstemming met de richtlijnen op de pagina hoe transparant te zijn over het gebruik van GenAI .

		- In het algemeen moet een dergelijk GenAI-gebruik tot een absoluut minimum beperkt worden; check ook steeds de originele bronnen.
Voor het genereren van beeldmateriaal, video of audio		Gebruik van GenAI voor het genereren van afbeeldingen, video of audio is toegestaan, tenzij het verboden is door de docent of opleiding. Echter, let op: - Vermeld het gebruik van de GenAI-tool, in overeenstemming met de richtlijnen op de pagina hoe transparant te zijn over het gebruik van GenAI. - Indien je met de GenAI-tool werkt op basis van bestaande afbeeldingen, video of audio, moet je verwijzen naar het bestaande materiaal (indien niet, pleeg je plagiaat en dus een onregelmatigheid). - Leg het GenAI-gebruik uit in de methodesectie (als die er is) en vermeldt eventueel ook de gebruikte prompts (of een link ernaar) en de volledige GenAI-output (of de geschiedenis).
Overig gebruik (leg uit; het kan ook gaan om een combinatie van bovenstaande vormen)		Neem vooraf contact op met het onderwijsteam van het opleidingsonderdeel of de promotor van je thesis, om te checken of je voorgenomen GenAI-gebruik is toegestaan en welke voorwaarden eventueel van toepassing zijn. Licht ook de programmadirecteur in. Motiveer hoe het voorgenomen gebruik in overeenstemming is met de opdracht of thesis en met art. 84 Onderwijs- en Examenreglement en de KU Leuven richtlijnen voor verantwoord gebruik van GenAI tools. Leg ook de meerwaarde van het GenAIgebruik uit. Naargelang het GenAI-gebruik, kan het nodig zijn ernaar te verwijzen in je tekst, volgens de de richtlijnen op de pagina hoe transparant te zijn over het gebruik van GenAI.

Dankwoord

Met het afronden van deze masterproef komt ook mijn opleiding tot historica tot een einde. De afgelopen vier jaar werden gekenmerkt door veel inspirerende ontmoetingen, waardoor ik graag een aantal mensen wil bedanken die elk op hun eigen manier hebben bijgedragen aan dit onderzoek.

Allereerst wens ik graag mijn promotor en copromotor, prof. dr. Kaat Wils en Antje van Kerckhove, enorm te bedanken. Prof. dr. Kaat Wils verbond me aan dit onderwerp en maakte me wegwijs in het onderzoeksveld. Daarnaast blik ik met veel plezier terug op de colleges *Cultuurgeschiedenis van de seksualiteit na 1750*, waarvan de inzichten meermaals als inspiratiebron dienden voor deze thesis. Antje van Kerckhove nam als copromotor elk hoofdstuk met de grootste zorg door, beantwoordde mijn vele vragen steeds geduldig en begeleidde me het afgelopen jaar uitstekend. Ik ben hen beiden erg dankbaar en ben ervan overtuigd dat ik onder hun begeleiding uitgroeide tot een betere historica.

Daarnaast wil ik alle professoren, praktijkassistenten en begeleiders bedanken die mijn studententijd hebben vormgegeven tot een inspirerende periode. Ik heb hier oprecht van genoten en ben enorm dankbaar voor alle ontmoetingen en opportuniteiten die tijdens deze opleiding op mijn pad kwamen. Bovendien gaat mijn dank uit naar het personeel van het KADOC, Amsab-ISG en Humanistisch Verbond voor hun hulp bij het opzoeken en ter beschikking stellen van bronmateriaal.

Een bijzonder woord van dank gaat uit naar alle vrouwen die hun verhaal deelden voor deze thesis. Zonder hun getuigenissen had dit onderzoek niet kunnen bestaan. Dank jullie wel om zo open en enthousiast een deel van jullie verleden met mij te delen.

Verder wil ik ook mijn vrienden bedanken, die de afgelopen maanden vele uren samen met mij in de bibliotheek hebben doorgebracht. Ook bedank ik graag mijn vriend, Guillaume. Hij luisterde het afgelopen jaar enthousiast naar elke nieuwe ontwikkeling in deze thesis en stond steeds klaar om me te ondersteunen tijdens mijn stressmomentjes.

Mijn dank gaat verder uit naar mijn familie, die mij gedurende heel de opleiding onvoorwaardelijk steunde. Vooral een extra woordje van dank naar mijn oma, tante, mama en zus. Ik ben er oprecht van overtuigd dat ik zonder hun positieve invloed in mijn leven hier niet was geraakt. Een bijzondere dank gaat dan ook uit naar mijn mama, Annick. Zij luisterde steeds aandachtig naar mijn ideeën, las mijn teksten na met oog voor detail en sprak me moed in wanneer ik het even niet zag zitten. Het voelt als de dag van gisteren dat wij samen voor het eerst tijdens de infodagen van de KU Leuven de trappen van de Universiteitsbibliotheek beklommen. Toen was het voor haar al duidelijk dat ik deze locatie nog vaak zou bezoeken. Deze masterproef bewijst dat ze het daar inderdaad bij het rechte eind had.

Tot slot wil ik ook u, de lezer, bedanken. Ik wens u veel leesplezier en hoop dat de geschiedenis van seksuele voorlichting, een onderwerp dat mij inmiddels nauw aan het hart ligt, u kan interesseren en mogelijk inspireren bij uw eigen onderzoek.

Inhoudstafel

Dankwoord	7
Inleiding	11
Hoofdstuk 1: Georganiseerde voorlichting	23
1.1. Middelbaar onderwijs	23
1.1.1. Katholiek onderwijs	25
1.1.2. Stedelijk en rijksonderwijs	32
1.2. Hoger onderwijs	36
1.3. Verloofdencursussen	38
1.4. Hulpverleners	43
1.4.1. Medisch personeel: huisdokters, artsen en apothekers	44
1.4.2. Organisaties en andere initiatieven: CGSO, Release en Dolle Mina	48
1.5. Media	51
1.5.1. Boeken en tijdschriften	51
1.5.2. Films en televisieprogramma's	54
1.6. Conclusie	57
Hoofdstuk 2: Niet-georganiseerde voorlichting	59
2.1. Familie	59
2.1.1. Ouders	60
2.1.2. Broers en zussen	70
2.2. Partner	72
2.3. Vrienden, kennissen en kennis "van op straat"	77
2.3.1. Vrienden	78
2.3.2. Kennissen	84
2.3.3. Kennis "van op straat"	87
2.4. Media	90
2.4.1. Boeken, kranten en tijdschriften	90
2.4.2. Films en televisieprogramma's	93
2.5. Conclusie	94
Hoofdstuk 3: Herinneringen aan seksuele voorlichting	97
3.1. Mondelinge geschiedenis als methode	97
3.2. Fragmentarische voorlichting	102
3.3. Een narratief van seksuele bevrijding	105
3.4. Voorlichting van de eigen kinderen	109
3.5. Conclusie	111
Besluit	113
Bibliografie	117
Bronnen	117
Mondelinge interviews	117
Archiefdocumenten	117

Secundaire literatuur	118
Digitale informatie	124
Samenvatting	125

Inleiding

“Ik wou dat iemand met mij gebabbeld had. Mij dat... een pakketje aangeboden had. Weet ge niet? Wat wij aan ons kinderen gegeven hebben zo. Dat had ik graag. Maar ik moest het vragen en ik heb het gewoon moeten oprapen, van overal.”¹

Met deze woorden blikte Diana, een verteller van drieënzeventig jaar, terug op de seksuele voorlichting die ze als meisje en als jonge vrouw ontving. Diana groeide op in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw, een periode die vaak geassocieerd wordt met de zogenaamde seksuele revolutie. Met de massale overschakeling naar moderne vormen van anticonceptie en de strijd voor seksuele emancipatie zijn deze ‘golden sixties’ in het collectief geheugen gegrift als een tijd van bevrijding en vooruitgang.² Toch suggereert Diana’s getuigenis dat deze bredere maatschappelijke veranderingen zich niet automatisch vertaalden naar toegankelijke en coherente seksuele voorlichting: haar woorden drukken juist een gevoel van gemis uit. Kennis over seksualiteit werd haar als tiener en jongvolwassene niet systematisch aangereikt, maar moest ze zelf actief opzoeken.³

Tegelijk vormden de jaren zestig en zeventig wel degelijk een kantelpunt in de omgang met seksualiteit in Vlaanderen. Een cruciale spil in dit proces was de introductie van de pil op de Belgische markt in 1961. Hoewel deze niet meteen een enorm succes kende, steeg het gebruik snel in de daaropvolgende jaren.⁴ Waar in 1966 acht procent van de vrouwen in de vruchtbare leeftijd de pil gebruikte, steeg dit aandeel tot twintig procent in 1971 en tot bijna veertig procent in 1976. Steeds meer vrouwen namen hierbij afstand van traditionelere en minder betrouwbare anticonceptiemethoden, zoals periodieke onthouding en coïtus interruptus.⁵

De relatief snelle verspreiding van de pil in Vlaanderen is vrij opmerkelijk wanneer rekening gehouden wordt met de maatschappelijke en institutionele context. Ten eerste was het tot 1973 wettelijk verboden om reclame te maken over anticonceptie of bij te dragen aan “*een grotere verkoop van dergelijke voorwerpen*”, wat de mogelijkheden om hier in het openbaar kennis over te verspreiden beperkte.⁶ Ten tweede wees paus Paulus VI in 1968 kunstmatige vormen van geboortebeperking af in zijn encycliek *Humanae Vitae*, waarbij enkel periodieke

¹ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

² Petra Gunst en Marc Hooghe, *Golden sixties: België in de jaren zestig 1958-1973* (Gent: Ludion, 1999), 44; Wim Trommelmans, Lieve Blancquaert, en Ria Goris, *Vlaanderen vrij!: 50 jaar seks in Vlaanderen*. (Leuven: Van Halewyck, 2006), 23.

³ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁴ Ph A. Visser, Alfons Geeraert, en P. Lehert, *Seksualiteit en relatievorming: anticonceptie in België*. (Leuven: Acco, 1991), 16; Jolien Gijbels en Kaat Wils, ‘Medicine, Health and Gender’, in *Medical Histories of Belgium. New Narratives on Health, Care and Citizenship in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, onder redactie van Benoît Majerus en Joris Vandendriessche (Manchester: University Press, 2021), 51.

⁵ Gunst en Hooghe, *Golden sixties*, 44-45.

⁶ Marc Hooghe, ‘Aspecten van het discours inzake seksuele moraal: Vlaanderen 1955-1980’ (Onuitgegeven masterproef, UGent, 1987), 217.

onthouding toegestaan werd.⁷ In België waren echter veel geestelijken en gelovigen kritisch voor de encycliek, waardoor de publicatie van *Humanae Vitae* een keerpunt vormde.⁸ Hoewel in 1968 nog altijd 93 procent van de kinderen in België werd gedoopt en 86 procent van de koppels voor de kerk trouwde, nam de invloed van de katholieke kerk op de seksuele moraal geleidelijk af.⁹

Toch betekent dit niet dat religie volledig uit het leven van de Vlaming verdween in deze periode. Veel gelovigen bleven zich namelijk identificeren met het katholieke geloof, maar gingen er selectiever mee om. In deze context wordt dan ook van “*katholicisme à la carte*” of “*religious bricolage*” gesproken. Hierbij namen individuen elementen van de katholieke leer over die aansloten bij hun eigen overtuigingen, terwijl ze pragmatischer omsprongen met elementen die dit niet deden.¹⁰ Bovendien bleef de katholieke invloed in andere aspecten van het leven sterk aanwezig. De Christelijke Volkspartij (CVP) was de grootste partij in Vlaanderen, en ook het onderwijs was grotendeels in katholieke handen: ongeveer twee derde van de leerlingen volgde onderwijs in katholieke lagere en middelbare scholen.¹¹ Deze institutionele verankering zorgde ervoor dat katholieke normen en waarden, ondanks hun dalende autoriteit, nog steeds een belangrijke rol speelden in het dagelijks leven van veel Vlaamse jongeren.

Parallel aan deze evoluties werd seksualiteit steeds zichtbaarder in de publieke ruimte. Waar het Vlaamse medialandschap vlak na de Tweede Wereldoorlog nog gekenmerkt werd door een uitgesproken terughoudendheid ten aanzien van seksualiteit, nam de aandacht hiervoor toe in de daaropvolgende decennia. Thema's zoals seksualiteit, anticonceptie en de huwelijksmoraal kregen steeds meer aandacht in de geschreven pers, evenals op de radio en televisie.¹² In dit veranderende klimaat nam de behoefte aan gestructureerde seksuele voorlichting toe. Niet alleen ouders, maar ook leerkrachten, clerici en pedagogen werden geconfronteerd met complexe vragen omtrent de timing, inhoud en vorm van dergelijke voorlichting. Zij dienden te bepalen hoe jongeren geïnformeerd moesten worden en welke kennis daarbij centraal moest staan. Deze zoektocht werd bemoeilijkt doordat deze generatie

⁷ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 21.

⁸ Tinne Claes, “‘Catholic, but Not According to the Rules’: Assisted Reproduction and Catholic Doctors in Belgium, 1940s–1980s”, *Journal of Religious History* 45, nr. 3 (2021): 400; Juliette Masquelier, ‘L’art délicat de la contestation respectueuse. Une éthique catholique de la contraception en Belgique francophone (1955-1975)’, *Archives de sciences sociales des religions* 194 (2021): 93.

⁹ Anne-Sophie Crosetti, ‘The “Converted Unbelievers”: Catholics in Family Planning in French-Speaking Belgium (1947–73)’, *Medical History* 64, nr. 2 (2020): 267; Gunst en Hooghe, *Golden sixties*, 37; Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 21; Wannes Dupont, ‘Catholics and Sexual Change in Flanders’, in *Sexual Revolutions*, onder redactie van G. Hekma en A. Giami, *Genders and Sexualities in History* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014), 91.

¹⁰ Juliette Masquelier, “‘Dear Lord, If It Were Up to Me, It Wouldn’t Happen’: Marital Duty, Consent, and Catholic Women’s Sexual Agency in 1950s French-Speaking Belgium”, *Journal of the History of Sexuality* 33, nr. 2 (2024): 253; Gunst en Hooghe, *Golden sixties*, 39.

¹¹ Dupont, ‘Catholics and Sexual Change in Flanders’, 82.

¹² Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 151-53.

zelf nauwelijks formele seksuele opvoeding had gekregen, waardoor duidelijke referentiekaders ontbraken.¹³ In deze masterproef onderzoek ik hoe zij desondanks geprobeerd hebben seksuele voorlichting vorm te geven, en hoe de jongeren aan wie zij deze informatie wilden overbrengen hiermee zijn omgegaan.

Historiografie

De geschiedenis van seksuele voorlichting neemt een ambivalente positie in binnen de bredere historiografie rond seksualiteit. Enerzijds wordt het thema regelmatig zijdelings behandeld in algemene studies over seksualiteit, maar anderzijds fungeert het zelden als centraal analytisch uitgangspunt. Tot op heden bestaan er dan ook weinig studies die seksuele opvoeding en kennisverwerving centraal stellen. Werken zoals *Too Hot to Handle* van Jonathan Zimmerman proberen deze lacune op te vullen door een globale geschiedenis van seksuele voorlichting te schetsen. In zijn chronologisch opgebouwde hoofdstukken bespreekt Zimmerman telkens een aantal grote tendensen die wereldwijd waarneembaar zijn, en eventuele uitzonderingen daarop. Hoewel deze studie waardevolle inzichten biedt, blijft ze door haar grote reikwijdte noodgedwongen eerder synthetisch en beperkt in haar aandacht voor lokale praktijken en ervaringen.¹⁴ Redactiebundels zoals *Sexual knowledge, sexual science* van Roy Porter en Mikuláš Teich en *Shaping Sexual knowledge* van Roger Davidson en Lutz D. H. Sauerteig bieden daarentegen meer ruimte voor casestudies. *Sexual knowledge, sexual science* richt zich voornamelijk op seksuele kennis en de relatie met het medische veld, terwijl *Shaping Sexual knowledge* zich sterker focust op seksuele voorlichting zelf. Dit laatste werk gaat onder meer in op de discussies en het beleid rond seksuele voorlichting in verschillende landen, evenals op de seksuele kennis van jongeren. Toch blijven deze werken, mede door hun gefragmenteerde opzet en de beperkte omvang van de afzonderlijke bijdragen, relatief beperkt in hun analyses en kunnen zij slechts gedeeltelijk ingaan op de onderwerpen die ze behandelen.¹⁵

Een bijkomend probleem is dat seksuele voorlichting in deze literatuur veelal gereduceerd wordt tot formele en institutionele contexten, zoals het onderwijs of medische voorlichting. Hierdoor blijft een brede waaier aan informele vormen van kennisoverdracht, zoals het gezin, vriendengroepen of mediakanalen, structureel onderbelicht. Toch wijst sociologisch onderzoek juist op het belang van deze meer alledaagse contexten voor de vorming van

¹³ Gent, Amsab-ISG, *Archief van Centrum voor Geboorteregeling en Seksuele Opvoeding*, nr. 30.4: De Raad voor het Gezin, *Brochure uitgegeven door het katholiek onderwijs betreffende de affectieve en seksuele voorlichting op school*, 23 januari 1976; Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen Vrij!*, 169-70.

¹⁴ Jonathan Zimmerman, *Too Hot to Handle: A Global History to Sex Education* (Princeton: University Press, 2015).

¹⁵ Roy Porter en Mikuláš Teich, *Sexual Knowledge, Sexual Science: The History of Attitudes to Sexuality* (Cambridge: University press, 1994); Roger Davidson en Lutz D. H. Sauerteig, *Shaping Sexual Knowledge: A Cultural History of Sex Education in Twentieth Century Europe*, Routledge Studies in the Social History of Medicine (London: Routledge, 2009).

seksuele kennis en attitudes.¹⁶ Bovendien blijft ook de ervaringsdimensie van seksuele opvoeding vaak buiten beeld: de focus ligt in veel gevallen op de producenten van deze voorlichting, eerder dan op de manier waarop individuen deze informatie ontvingen, interpreterden en toepasten. Daardoor blijft onvoldoende duidelijk hoe dergelijke kennis in de praktijk betekenis kreeg en doorwerkte in het dagelijks leven.

Studies binnen de geschiedenis van de seksualiteit die deze persoonlijke ervaringen wel meenemen, situeren zich meestal binnen de Angelsaksische wereld. Onderzoekers zoals Laura Kelly, Simon Szreter en Kate Fisher, Elisabeth Roberts en Hannah Charnock tonen via gedetailleerde studies hoe seksualiteit in Engeland en Ierland concreet werd beleefd en vormgegeven in de twintigste eeuw. Deze ervaringsgerichte studies maken systematisch gebruik van mondelinge geschiedenis om toegang te krijgen tot perspectieven die in klassieke archiefbronnen vaak ontbreken.¹⁷ Zo besteedt Kelly in *Contraception and Modern Ireland* via interviews aandacht aan de uiteenlopende houdingen van Ierse burgers ten aanzien van anticonceptie in een context waarin de verkoop en het gebruik ervan strafbaar waren. Door de ervaringen van Ierse mannen en vrouwen centraal te stellen, maakt zij zichtbaar hoe individuen ondanks deze juridische beperkingen strategieën ontwikkelden om kennis en anticonceptiemiddelen te verwerven.¹⁸ Ook Hannah Charnock maakt in haar recente monografie *Teenage Intimacies* gebruik van interviews. Hierin analyseert ze hoe vrouwen tussen 1950 en 1980 als tieners en jongvolwassenen hun sociaal en seksueel leven vormgaven binnen een veranderende seksuele cultuur. Aangezien dit werk dezelfde onderzoeksperiode hanteert als deze thesis en *Teenage Intimacies* ook aandacht besteedt aan de rol van ouders, vrienden en partners in de seksuele vorming van jonge vrouwen, bouw ik gedeeltelijk voort op Charnocks inzichten.¹⁹ Binnen deze bredere studies ligt de nadruk echter vaak op het anticonceptiegebruik en de seksuele beleving van vertellers, terwijl ervaringen met seksuele voorlichting zelf veel minder systematisch worden onderzocht.

Deze lacunes worden nog duidelijker binnen de Belgische historiografie, waar onderzoek naar seksuele voorlichting relatief beperkt en gefragmenteerd blijft. In algemene overzichtswerken zoals *Vlaanderen Vrij!* en *Begeerte heeft ons aangerakt* wordt het thema wel aangeraakt, maar gebeurt dit doorgaans in de vorm van korte, descriptieve deelhoofdstukken waarin

¹⁶ Colleen Fisher, Yvonne Hauck, en Jenny Fenwick, 'How social context impacts on women's fears of childbirth: A Western Australian example', *Social Science & Medicine* 63, nr. 1 (2006): 64-75; Angela Davis, "'Oh No, Nothing, We Didn't Learn Anything': Sex Education and the Preparation of Girls for Motherhood, c. 1930-1970", *History of Education* 37, nr. 5 (2008): 661-62, 668; Yolanda Te Poel en Janita Ravesloot, 'A Bridge too Far? Communication on Sexuality within Families', *Young 3*, nr. 2 (1995): 58-70.

¹⁷ Laura Kelly, *Contraception and Modern Ireland: A Social History, c. 1922-92* (Cambridge: Cambridge University Press, 2023); Kate Fisher en Simon Szreter, *Sex before the Sexual Revolution: Intimate Life in England 1918 - 1963*, Cambridge Social and Cultural Histories 16 (Cambridge: university press, 2011); Elisabeth Roberts, *Women and Families: An Oral History, 1940-1970* (Oxford: Blackwell, 1995); Hannah Charnock, *Teenage Intimacies: Young Women, Sex and Social Life in England, 1950-80*, Gender in History (Manchester: University Press, 2025).

¹⁸ Kelly, *Contraception and Modern Ireland*, 3-4, 17, 322-23.

¹⁹ Charnock, *Teenage Intimacies*, 10, 16.

diepgaande analyses ontbreken. Deze werken situeren seksuele voorlichting hoofdzakelijk binnen bredere narratieven over seksualiteit, zonder expliciet in te gaan op de mechanismen van kennisoverdracht of de concrete ervaringen van actoren.²⁰ Hugo Röling stelt in zijn bijdrage in *Shaping Sexual knowledge* vast dat de geschiedenis van seksuele opvoeding in zowel Vlaanderen als Nederland vooral werd bestudeerd vanuit politieke en wetgevende invalshoeken, terwijl de ervaringen van jongeren die deze voorlichting kregen niet of slechts fragmentarisch werden behandeld.²¹ Hoewel Rölings bijdrage van vijftien jaar geleden dateert, blijft de vaststelling vandaag nog relevant.

Ook in masterproeven die expliciet focussen op seksuele voorlichting, blijft de nadruk op institutionele bronnen dominant. Zo onderzoekt Jozefien Borms seksuele voorlichting in Vlaanderen tijdens het interbellum aan de hand van tijdschriften, traktaten en andere publicaties. Hoewel zij het potentieel van mondelinge geschiedenis erkent, past zij deze methodologie niet toe, onder meer omwille van de grote temporele afstand tot haar onderzoeksperiode. Deze bronkeuze maakt het echter moeilijk om de ervaringen rond seksuele voorlichting te reconstrueren.²² Een gelijkaardige beperking geldt voor het werk van Leen Deflem, die via leerplannen en handboeken de evolutie van seksuele voorlichting binnen het katholiek godsdienstonderwijs analyseert.²³ Ook in de thesis van Kora Dieleman, die vrijzinnige opvattingen over seksuele voorlichting bestudeert aan de hand van tijdschriften van de Belgische Vereniging voor Seksuele Voorlichting (BVSF), blijft deze beleavingsdimensie buiten beeld.²⁴

Andere studies over seksualiteit en voorlichtingspraktijken in België vertrekken ook vanuit institutionele kaders, maar verschuiven hun focus nadrukkelijk naar religieuze structuren. Binnen die benadering gaat bijzondere aandacht uit naar de rol van de katholieke kerk in de veranderende seksuele context van de naoorlogse decennia. Zo stellen Wannes Dupont, Maarten Langhendries en Anne-Sophie Crosetti bijvoorbeeld dat katholieke actoren, waaronder clerici, katholieke dokters en adviseurs, een complexere en vaak progressievere rol speelden in de vormgeving van de seksuele cultuur dan lange tijd werd aangenomen.²⁵ Deze

²⁰ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrij!*, 168-181; Wis Geysen, 'Over bloemetjes en bijtjes. Seksuele voorlichting in en rond het socialistische milieu', in *Begeerte heeft ons aangeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit*, onder redactie van Denise De Weert (Gent: Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, 1999).

²¹ Hugo Röling, 'The Experience of Sex Education in the Netherlands and Flanders in Childhood Memories from the First Half of the Twentieth Century', in *Shaping Sexual Knowledge*, door Lutz D. H. Sauerteig en Roger Davidson (Routledge, 2009), 248.

²² Jozefien Borms, 'Tussen traditie en vernieuwing: seksuele voorlichting in Vlaanderen tijdens het Interbellum' (Onuitgegeven Masterproef, UGent, 2008), 15-17.

²³ Leen Deflem, 'In Gods naam? Een inhoudelijke evolutie van het rooms-katholieke godsdienstonderwijs in Vlaamse katholieke scholen van 1953 tot op heden' (Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 2017), 9.

²⁴ Kora Dieleman, 'Seksuele voorlichting binnen vrijzinnige kringen in Vlaanderen, 1955-1977: De Belgische Vereniging voor Seksuele Voorlichting' (Onuitgegeven masterproef, Interuniversitaire Master Gender en Diversiteit, 2016), 26.

²⁵ Wannes Dupont, 'Of Human Love: Catholics Campaigning for Sexual Aggiornamento in Postwar Belgium', in *The Schism Of '68*, door Alana Harris, *Genders and Sexualities in History* (Cham: Palgrave Macmillan, 2018),

interpretatie doorbreekt het eerder dominante beeld van de kerk als louter conservatieve en restrictieve actor.²⁶ In dezelfde lijn benadrukt Juliette Masquelier dat er in de jaren zestig geen homogeen katholiek standpunt bestond ten aanzien van seksualiteit en anticonceptie. Deze tijdsperiode werd namelijk juist gekenmerkt door een pluraliteit aan katholieke opvattingen die naast elkaar bestonden. Tegelijk wijst Masquelier op het analytisch potentieel van interviews om deze interne diversiteit zichtbaar te maken.²⁷

Niettemin blijft het gebruik van interviews als primaire bron in de geschiedenis van de seksualiteit in Vlaanderen tot op heden opvallend beperkt. Dit betekent niet dat interviews volledig afwezig zijn in onderzoek naar seksualiteit in Vlaanderen, maar hun inzet blijft doorgaans eerder illustratief dan analytisch. Werken zoals *Als de ooievaar komt...* van Carine Steverlynck, *Zou men armoe lijden?* van Vic De Donder en *De schaamte en de schrik, goesting en genot* van Diana De Keyzer maken wel gebruik van mondelinge getuigenissen, maar zetten deze vooral in ter ondersteuning van reeds beargumenteerde standpunten. Meer dan Steverlynck en De Donder besteedt De Keyzer in *De schaamte en de schrik, goesting en genot* expliciete aandacht aan seksuele voorlichting, maar ook hier fungeren interviews meer als illustratie dan als analytisch vertrekpunt.²⁸ Hierdoor blijft het potentieel om deze ervaringen en herinneringen systematisch te analyseren grotendeels onbenut, waardoor diepgaande inzichten over de beleving van seksuele voorlichting uitblijven.²⁹

Bovendien wordt seksuele opvoeding in deze drie werken vooral benaderd als een afwezigheid, als iets waarover niet gesproken werd. Deze vaststelling blijft echter grotendeels onuitgewerkt, waardoor de betekenis van deze stilte onderbelicht blijft. Marc Hooghe toont in zijn masterproef 'Aspecten van het discours inzake seksuele moraal' echter dat ook degenen die nooit over seksualiteit praten, actief bijdragen aan het seksuele discours. Zwijgen en afwezigheid zijn dus niet louter hiaten, maar betekenisvolle elementen die bijdragen aan de productie en circulatie van seksuele normen.³⁰

Voor Vlaanderen blijft het aantal diepgaande studies rond seksuele voorlichting dus bijzonder beperkt. Door de sterke focus op de institutionele contexten rond seksuele voorlichting, blijven de concrete ervaringen van mensen die in de jaren zestig en zeventig seksuele

49-71; Maarten Langhendries en Anne-Sophie Crosetti, 'Beyond Tradition and Progress: Catholic Professionals in the Sexual Revolution in Belgium (1945–1974)', *Journal of Religious History* 46, nr. 3 (2022): 461-62.

²⁶ Wannes Dupont, 'In Good Faith. Belgian Catholics' Attempts to Overturn the Ban on Contraception (1945-1968)', in *Sainte famille sexualité, filiation et parentalité dans l'Église catholique*, onder redactie van Cécile Vanderpelen-Diagre en Caroline Sägger, *Problèmes d'histoire des religions* 24 (Brussel: Éditions de l'Université de Bruxelles, 2017), 67.

²⁷ Masquelier, 'L'art délicat de la contestation respectueuse', 92.

²⁸ Carine Steverlynck, *Als de ooievaar komt...: vrijen, trouwen en moeder worden in de twintigste eeuw* (Tielt: Lannoo, 2000), 74-87; Vic De Donder, *Zou men armoe lijden?: Een eeuw kroostrijke gezinnen in Vlaanderen* (Antwerpen: Standaard, 1990), 161.

²⁹ Diane De Keyzer, *De schaamte en de schrik, goesting en genot: vier generaties vrouwen vertellen* (Leuven: Van Halewyck, 2004), 15-78.

³⁰ Hooghe, 'Aspecten van het discours inzake seksuele moraal', 2.

opvoeding hebben gekregen buiten beeld. Het gevolg is dat de manier waarop individuen seksuele informatie hebben ontvangen, geïnterpreteerd en geïntegreerd in hun dagelijks leven grotendeels onduidelijk blijft. Door in deze masterproef te focussen op de ervaringen van vrouwen die opgroeiden in de jaren zestig en zeventig, introduceert dit onderzoek een perspectief dat in de Vlaamse context nog nauwelijks ontwikkeld is. Daarbij wordt niet enkel in kaart gebracht via welke kanalen deze voorlichting verliep en hoe ze werd vormgegeven, maar ook hoe seksuele kennis werd overgedragen en beleefd binnen uiteenlopende contexten.

Daarnaast levert dit onderzoek een bijdrage aan het bredere debat rond de impact van de zogenaamde seksuele revolutie in de jaren zestig en zeventig. Hoewel historici het erover eens zijn dat deze periode gepaard ging met ingrijpende veranderingen in seksuele normen en gedrag, blijven de omvang en aard van deze veranderingen onderwerp van discussie.³¹ Zoals John Levi Martin stelt in 'Structuring the Sexual Revolution', blijft het onduidelijk wat deze veranderingen precies inhielden, hoe wijdverspreid ze waren en in hoeverre er van een echte 'revolutie' gesproken kan worden.³² Hannah Charnock pleit er daarom voor om de seksuele revolutie niet als een eenmalige, onmiddellijke omwenteling te begrijpen, maar juist als een proces.³³ Door te onderzoeken hoe vrouwen seksuele voorlichting ervaarden en interpreteerden binnen de context van de seksuele revolutie, biedt deze studie nieuwe inzichten in dit debat.

Tot slot sluit deze masterproef aan bij recente historiografische pleidooien om afstand te nemen van een *top-down* model van kennisoverdracht rond seksualiteit. In lijn met wat Hannah Charnock, Sarah L. Jones en Ben Mechen beargumenteren in 'Sexpertise', moet seksuele kennis juist begrepen worden als het product van complexe interacties tussen diverse actoren en netwerken.³⁴ Deze masterproef beperkt zich dan ook niet in de definiëring van seksuele voorlichting tot formele, institutionele contexten, maar omvat alle mogelijke informatiebronnen van seksuele kennis, zoals scholen, artsen, media, vrienden, en ouders. Vanuit dit brede perspectief wordt seksuele voorlichting bovendien benaderd als een vorm van communicatie. Zoals Alison Bashford en Carolyn Strange aantonen in 'Public Pedagogy', was bij seksuele opvoeding namelijk niet alleen de inhoud van belang, maar ook de context waarin informatie werd verspreid en wie deze uiteindelijk bereikte.³⁵

³¹ Dupont, 'Catholics and Sexual Change in Flanders', 81-82.

³² John Levi Martin, 'Structuring the Sexual Revolution', *Theory and Society* 25, nr. 1 (1996): 114.

³³ Charnock, *Teenage Intimacies*, 7.

³⁴ Hannah Charnock, Sarah L. Jones, en Ben Mechen, 'Sexpertise: Sexual Knowledge and the Public in the Nineteenth and Twentieth Centuries', *Social History of Medicine* 36, nr. 4 (2023): 587, 591

³⁵ Alison Bashford en Carolyn Strange, 'Public Pedagogy: Sex Education and Mass Communication in the Mid-Twentieth Century', *Journal of the History of Sexuality* 13, nr. 1 (2004): 75.

Bronnen en methodologie

Om dit onderzoek naar de geschiedenis van seksuele voorlichting in Vlaanderen vorm te geven, maakt deze thesis hoofdzakelijk gebruik van mondelinge geschiedenis, aangevuld met beperkt, maar gericht archiefonderzoek. Interviews vormen hierbij de belangrijkste bronnen, aangezien ze onderzoekers in staat stellen om alledaagse en belichaamde ervaringen te bestuderen. Zoals Jan Bleyen en Leen van Molle benadrukken in *Wat is Mondelinge Geschiedenis?*, zijn dergelijke ervaringen zelden in archieven terug te vinden.³⁶ Lynn Abrams beschrijft de kern van mondelinge geschiedenis als “*comprehending not just what is said, but also how it is said, why it is said and what it means*”.³⁷ Ze wijst daarmee op het belang van een analytische benadering die verder gaat dan de letterlijke inhoud, door ook aandacht te besteden aan onderliggende emoties en contexten die bepalen hoe herinneringen worden vormgegeven en verwoord.

Hoewel mondelinge bronnen bijzonder geschikt zijn om intieme en vaak onderbelichte ervaringen bloot te leggen, is er de afgelopen decennia ook al veel kritiek geformuleerd op de methodologie. Zo wordt onder meer gewezen op de onbetrouwbaarheid van het geheugen, het feit dat herinneringen “besmet” worden met invloeden van buitenaf en de persoonlijke *bias* van zowel de interviewer als de verteller.³⁸ In deze thesis worden deze kritieken echter niet als beperkingen beschouwd, maar als analytische aanknopingspunten. Juist het dynamische karakter van herinneringen en deze beïnvloeding van buitenaf vormen een essentieel onderdeel van hoe betekenis wordt gegeven aan het verleden. De interviews worden dan ook niet ingezet om feitelijke reconstructies van seksuele voorlichting in de jaren zestig en zeventig te maken, maar om inzicht te krijgen in hoe vrouwen deze voorlichting hebben ervaren en geïnterpreteerd.³⁹ Daarbij is het niet enkel relevant wat herinnerd wordt, maar ook wat vergeten of benadrukt wordt, welke elementen een prominente plaats innemen in het geheugen van de vertellers en hoe deze zich verhouden tot bredere maatschappelijke ontwikkelingen.

Aanvullend archiefonderzoek werd uitgevoerd waar dit noodzakelijk bleek op basis van de interviews. De focus lag daarbij op thema's die in de getuigenissen naar voren kwamen, maar onvoldoende in de bestaande wetenschappelijke literatuur waren uitgewerkt. Concreet leidde dit tot de raadpleging van het KADOC, Amsab-ISG en VRT-archief. In KADOC werd materiaal onderzocht met betrekking tot verloofdencursussen georganiseerd door jeugdbewegingen in het begin van de jaren zeventig. In het Amsab-ISG kon ik terecht voor het archiefmateriaal van het *Centrum voor Geboorteregeling en Seksuele Opvoeding* (CGSO), met als doel meer inzicht

³⁶ Jan Bleyen en Leen Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?* (Leuven: Acco, 2012), 27.

³⁷ Lynn Abrams, *Oral History Theory* (London: Routledge, 2010), 1.

³⁸ Alistair Thomson en Robert Perks, 'Oral History', in *Sage Research Methods Foundations*, onder redactie van Paul Atkinson e.a. (London: SAGE Publications Ltd, 2019), 5; Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 36; Abrams, *Oral History Theory*, 23.

³⁹ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 37.

te verkrijgen in de toenmalige maatschappelijke debatten rond seksuele voorlichting. Bovendien haalden twee vertellers in hun interviews aan met het CGSO in aanraking te zijn gekomen als jongvolwassene, waardoor dit archief het raadplegen waard leek om de werking en activiteiten van het centrum beter te begrijpen. Tot slot werd een uitzending van het televisieprogramma *Tienerklanken* vermeld in een interview, waardoor ik deze uitzending heb ingekeken via het VRT-archief. Dit aanvullende onderzoek had dus een ondersteunende functie en diende voornamelijk als context bij de mondelinge getuigenissen.

In het totaal werden elf diepte-interviews afgenomen, met een gemiddelde duur van anderhalf tot twee uur, goed voor ongeveer negentien uur aan audiomateriaal. Voor het opstellen van de vragen en het uitvoeren van deze interviews baseerde ik me op de methodologische richtlijnen van onder andere Jan Bleyen en Leen Van Molle, aangevuld met het werk van Chantal Bisschop en de inzichten die ik vorig jaar in mijn bachelorpaperseminarie rond mondelinge geschiedenis heb verworven.⁴⁰ De vertellers werden opgespoord via verschillende kanalen. Mijn zoektocht startte met het verspreiden van een digitale flyer via mijn eigen persoonlijke netwerken en de netwerken van vrienden, collega's en familieleden. Op die manier werden acht vertellers bereikt. Het was hierbij niet mijn bedoeling om representativiteit na te streven. Zoals Bleyen en Van Molle namelijk benadrukken, is dit binnen mondelinge geschiedenis niet het gewenste doel, aangezien elke getuigenis slechts een deel zal vormen van alle mogelijke interpretaties van het verleden.⁴¹ In plaats daarvan werd gestreefd naar een veelheid aan perspectieven, met als doel een breed beeld te schetsen van uiteenlopende vormen van seksuele voorlichting in de jaren zestig en zeventig. Het werd echter al snel duidelijk dat de meerderheid van de acht gevonden vertellers in katholieke milieus was opgegroeid. Om ook ervaringen uit meer progressieve of vrijzinnige contexten te betrekken, koos ik er daarom voor om contact op te nemen met het Humanistisch Verbond. Deze organisatie bracht me in contact met nog een aantal vrouwen, wat uiteindelijk resulteerde in drie bijkomende interviews.

Toch zou ik graag nog een kanttekening willen plaatsen bij deze classificatie van vertellers op basis van kenmerken zoals religieuze overtuiging. Zoals Bleyen al aanhaalt, kunnen dergelijke indelingen problematisch zijn, aangezien ze uitgaan van vaste definities, terwijl de betekenis van al dan niet gelovig zijn niet vastligt.⁴² De categorieën 'katholiek' en 'vrijzinnig' bleken dan ook niet strikt gescheiden te zijn, maar vloeiden geregeld in elkaar over. Zo deden verschillende vrijzinnig opgevoede vertellers hun communie of gingen ze naar het katholiek

⁴⁰ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*; Chantal Bisschop, *Leren luisteren. Een handleiding voor mondelinge geschiedenis van landbouw, voeding en landelijk leven* (Leuven: Centrum Agrarische Geschiedenis, 2017).

⁴¹ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 64-65.

⁴² Jan Bleyen, 'Metaforen als sleutel tot intersubjectiviteit. Historisch-antropologische reflecties over de gedeelde dimensie van herinneringen', *Revue belge de Philologie et d'Histoire* 92, nr. 2 (2014): 597.

onderwijs.⁴³ Omgekeerd verbrak een katholiek opgevoede verteller op haar zestiende ook alle banden met de kerk, waarna ze in uitgesproken progressieve milieus actief werd.⁴⁴ Bovendien wijst Juliette Masquelier er juist op dat er in de jaren zestig geen eenduidige katholieke visie bestond op seksualiteit en anticonceptie.⁴⁵ Deze thesis vertrekt dan ook niet vanuit een louter comparatief kader, maar wil ook onderzoeken hoe deze diverse achtergronden mee vormgaven wie op welke manier toegang had tot verschillende seksuele voorlichtingskanalen.

Voor de selectie van vertellers werden twee criteria gehanteerd: enerzijds moesten ze zich identificeren als vrouw, anderzijds moesten ze geboren zijn tussen 1945 en 1960. De keuze om enkel vrouwen te interviewen, is zowel inhoudelijk als praktisch gemotiveerd. Aangezien deze studie beoogt inzicht te bieden in het brede landschap van seksuele voorlichting, zou het includeren van zowel mannen als vrouwen de omvang van dit onderzoek aanzienlijk vergroten, zeker in een context waarin onderwijs nog grotendeels gescheiden was. Daarnaast ondervonden vrouwen de meest directe gevolgen van een zwangerschap, wat het relevant maakt om te onderzoeken hoe zij omgingen met seksuele kennisverwerving en voorlichting. De angst voor een ongewenste zwangerschap vormt hierbij een belangrijke analytische dimensie en was minder prominent aanwezig bij mannen. Heather Brook Adams wijst in dit verband op een “*gendergebonden schaamtecultuur*”, wat een waardevol perspectief biedt en bevestigt dat er wel degelijk een verschil bestond tussen de ervaringen van mannen en vrouwen.⁴⁶ Tot slot is deze keuze ook methodologisch gemotiveerd: onderzoek van Rebecca Clifford geeft aan dat vrouwen doorgaans gemakkelijker over seksualiteit praten met een vrouwelijke interviewer, dan mannen dat doen.⁴⁷ Aangezien ik zelf een vrouw ben, zou dit de openheid van de gesprekken kunnen bevorderen. Vertrouwen scheppen tussen interviewer en verteller is hierbij namelijk essentieel voor een thema zoals seksualiteit, dat vaak gepaard gaat met schaamte of trauma's.⁴⁸

Alle deelnemers ondertekenden vooraf een *informed consent*-fiche, waarin ze onder meer konden aangeven of ze anoniem wensten te blijven en instemden met de opname van het interview. Alle vertellers gaven toestemming voor de opname en kozen voor anonimiteit via het gebruik van pseudoniemen. Zeker aangezien deze studie een onderwerp betreft dat volgens veel vrouwen met intimiteit of schaamte werd geassocieerd, vonden sommige

⁴³ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025; Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

⁴⁴ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

⁴⁵ Juliette Masquelier, 'L'art délicat de la contestation respectueuse', 92.

⁴⁶ Heather Brook Adams, *Enduring Shame: A Recent History of Unwed Pregnancy and Righteous Reproduction* (Columbia: The University of South Carolina Press, 2022), 15.

⁴⁷ Rebecca Clifford, 'Emotions and Gender in Oral History: Narrating Italy's 1968', *Modern Italy: Journal of the Association for the Study of Modern Italy* 17, nr. 2 (2012): 217.

⁴⁸ Jan Bleyen, 'Praten over seks? Theoretische kwesties in verband met oral history', *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis* 38, nr. 3-4 (2008): 330.

deelnemers het belangrijk dat hun naam nergens terecht kwam. In deze thesis zal ik hen daarom consequent met pseudoniemen vernoemen.

De keuze voor geboortedata tussen 1945 en 1960 gebeurde eveneens doelbewust. Dit betekent namelijk dat vertellers als tieners en twintigers de jaren zestig en zeventig hebben meegemaakt. Deze levensfase vormt doorgaans de periode waarin eerste relaties, seksuele ervaringen, huwelijksverwachtingen en een eventuele kindwens centraal staan. In deze periode kwamen zij vermoedelijk het meest intensief in aanraking met seksuele voorlichting, en was het verwerven van kennis over seksualiteit wellicht belangrijker dan in latere levensfasen. De oudste verteller werd geboren in 1945 en de jongste in 1959, terwijl de meerderheid van de vertellers geboren werd tussen 1950 en 1955. Er werd hiernaast ook gestreefd naar geografische spreiding, hoewel dit geen absolute prioriteit was: vier vertellers waren afkomstig uit Limburg, vier uit Antwerpen, twee uit Oost-Vlaanderen en één uit West-Vlaanderen. Uiteindelijk is een zeer divers corpus aan vertellers samengesteld, met variatie in gezinssamenstelling, levensbeschouwelijke achtergrond, opvoeding, woonomgeving en ervaringen met uiteenlopende vormen van seksuele voorlichting.

In tegenstelling tot archiefdocumenten, zijn interviews het resultaat van een interactie tussen een interviewer en verteller in het heden. Mondelinge bronnen dienen dan ook begrepen te worden als een onderdeel van een proces van betekenisgeving, waarbij herinneringen niet enkel het verleden weerspiegelen, maar ook gevormd worden door latere ervaringen en hedendaagse perspectieven. Als interviewer ben ik ook betrokken bij de totstandkoming van mijn bronnen, en is het belangrijk dat ik me hier zelf van bewust ben.⁴⁹ Reflecties over mijn eigen positionaliteit en de impact ervan op de interviews, evenals verdere methodologische reflecties, worden uitgebreid besproken in het laatste hoofdstuk.

Opbouw

Deze masterproef is opgebouwd uit drie hoofdstukken. De eerste twee, die het meest omvangrijk zijn, richten zich op de verschillende kanalen van seksuele voorlichting. Het eerste hoofdstuk behandelt de georganiseerde voorlichtingskanalen, waaronder initiatieven vallen die expliciet tot doel hadden meisjes en vrouwen kennis over seksualiteit bij te brengen. Hierbij wordt ook onderzocht in welke mate de toegang tot sociale en institutionele contexten bepalend was voor de seksuele kennisverwerving van de vertellers. Seksuele voorlichting beperkte zich in de jaren zestig en zeventig echter niet tot georganiseerde initiatieven, maar vond vaak plaats binnen bredere netwerken van sociale interactie. Het tweede hoofdstuk focust daarom op de niet-georganiseerde vormen van seksuele voorlichting, waarbij informele contacten centraal komen te staan. Bovendien komt hier, sterker dan in het voorgaande hoofdstuk, de emotionele dimensie van seksuele voorlichting naar voren. Om de eerste twee

⁴⁹ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 43, 50.

delen verder te structureren, werd gekozen om deze hoofdstukken verder op te splitsen volgens de diverse voorlichtingskanalen die in de interviews aan bod kwamen. Het derde en laatste hoofdstuk analyseert de herinneringen van vrouwen aan hun seksuele voorlichting. Enerzijds biedt dit hoofdstuk ruimte voor een verdere methodologische reflectie, waarbij de meerwaarde van mondelinge geschiedenis voor dit soort onderzoek wordt geëvalueerd. Anderzijds is er hier ook plaats om bredere patronen die in de interviews naar voren kwamen verder te analyseren.

Hoofdstuk 1: Georganiseerde voorlichting

In dit eerste hoofdstuk staat georganiseerde seksuele voorlichting in de jaren zestig en zeventig centraal. Daarbij is het belangrijk om te benadrukken dat de opdeling tussen georganiseerde en niet-georganiseerde initiatieven gedeeltelijk artificieel blijft: bepaalde elementen die hier worden besproken, zouden ook in het volgende hoofdstuk kunnen worden ondergebracht, en omgekeerd. De grens tussen beide categorieën is soms bijzonder dun. Toch laat deze indeling toe om de analyse zinvol te structureren en diepere inzichten te verwerven. Met 'georganiseerde voorlichting' worden dan ook de initiatieven bedoeld die expliciet de bedoeling hadden om meisjes en vrouwen kennis over seksualiteit bij te brengen. Toevallige kennisbronnen, informele gesprekken en andere vormen van kennisoverdracht komen daarom niet hier, maar in het volgende hoofdstuk aan bod.

Dit hoofdstuk staat eerst stil bij het secundair en hoger onderwijs, waar jongeren seksuele voorlichting ontvingen in de lessen biologie, godsdienst, zedenleer of specifieke beroepsopleidingen. Vervolgens komen verloofdencursussen aan bod, die binnen katholieke milieus een rol speelden in de huwelijksvoorbereiding en waarin seksuele voorlichting eveneens een plaats kreeg. Aansluitend analyseer ik hoe medisch personeel, maar ook meer alternatieve hulporganisaties, de toegang tot seksuele kennis mee vormgaven. Tot slot bespreek ik de rol van de media, zoals voorlichtingsboeken, tijdschriftartikels en televisieprogramma's over seksuele voorlichting, die ook een schakel vormden in de seksuele vorming van jonge vrouwen.

1.1. Middelbaar onderwijs

In de periode na de Tweede Wereldoorlog werd in Vlaanderen steeds duidelijker dat veel jongeren opgroeiden met geen of onvoldoende seksuele voorlichting.⁵⁰ Hoewel ouders traditioneel als primaire opvoeders werden beschouwd, bleek dat zij nauwelijks of niet met hun kinderen over seksualiteit spraken.⁵¹ Adolescenten betaalden hier de prijs voor met hun onwetendheid.⁵² Hoewel de kerk vond dat seksuele voorlichting tot de verantwoordelijkheid van de ouders behoorde, gingen steeds meer stemmen op om een vorm van seksuele voorlichting te introduceren in het middelbaar onderwijs.⁵³ Ouders hadden namelijk zelf vaak geen seksuele voorlichting gekregen en beschikten over weinig degelijke

⁵⁰ Anne-Sophie Crosetti, 'Contre l'éducation ou contre-éducation?: Résistances et alternatives catholiques à l'éducation sexuelle et affective', *Revue nouvelle* 6, nr. 6 (2024): 39.

⁵¹ Laura Di Spurio en Valérie Piette, 'Former à la vie sexuelle et affective dans le monde catholique: l'amour et la sexualité expliqués aux parents et aux adolescents (Belgique 1945-1965)', in *Sainte famille sexualité, filiation et parentalité dans l'Église catholique*, onder redactie van Cécile Vanderpelen-Diagre en Caroline Sägger, *Problemes d'histoire des religions* 24 (Brussel: Éditions de l'Université de Bruxelles, 2017), 96.

⁵² Crosetti, 'Contre l'éducation ou contre-éducation?', 39.

⁵³ Di Spurio en Piette, 'Former à la vie sexuelle et affective dans le monde catholique', 96-97.

voorlichtingsliteratuur om zich in het onderwerp in te lezen.⁵⁴ Zowel in het katholiek als officieel onderwijs werden er bijgevolg initiatieven genomen om seksuele opvoeding te organiseren op de middelbare scholen, zij het zeer verschillend wat betreft inhoud en aanpak.⁵⁵ Toch bleef seksuele voorlichting een uiterst delicaat onderwerp. Wereldwijd werd gediscussieerd over wat jongeren precies moesten leren, op welke leeftijd, door wie ze onderwezen moesten worden en in welke context.⁵⁶ Deze debatten resulteerden uiteindelijk in veel discussie buiten de klaslokalen, en relatief weinig voorlichting binnen de schoolmuren. Toch was in bijna elk Westers land tegen 1970 een vorm van seksuele voorlichting in scholen aanwezig, zo ook in Vlaanderen.⁵⁷

Om de ervaringen van de vertellers te begrijpen, is ook de evolutie van de leerplicht in België relevant. Hoewel in 1914 de algemene leerplicht werd ingevoerd, gold dit aanvankelijk niet voor het volledig middelbaar onderwijs.⁵⁸ Pas in 1983 werd de leerplicht doorgetrokken tot achttien jaar.⁵⁹ In de tijd dat de vertellers het middelbaar onderwijs volgden, lag de leerplicht op vijftien jaar.⁶⁰ Concreet houdt dit voor de interviews in dat niet elke verteller de volledige zes jaren secundair onderwijs doorliep. Zo verliet Antonia (°1950) de middelbare school al na de eerste graad, en ook Petra (°1951) stopte halverwege het vijfde middelbaar om te gaan werken.⁶¹

Er verschenen al enkele studies over seksuele voorlichting in het secundair onderwijs. Deze studies richten zich echter vooral op schriftelijke bronnen, zoals overheidsbesluiten, leerplannen en handboeken.⁶² Hoewel deze bronnen waardevol zijn, zijn ze minder relevant voor dit onderzoek, aangezien ze de ervaringen van meisjes die de lessen volgden buiten beschouwing laten. Daarnaast is er ook sprake van een *implementation gap*: leerkrachten volgden niet altijd strikt de handboeken of leerplannen, waardoor dit soort normatieve documenten de realiteit niet altijd weerspiegelen.⁶³ Met dit deelhoofdstuk wil ik daarom een aanvulling bieden op de bestaande literatuur, door na te gaan hoe vertellers seksuele voorlichting op school ervoeren en hoe ze hierover al dan niet communiceerden. Omdat de

⁵⁴ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 169.

⁵⁵ Deflem, 'In Gods naam?', 15; Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 169.

⁵⁶ Charnock, Jones, en Mechen, 'Sexpertise', 589.

⁵⁷ Zimmerman, *Too Hot to Handle*, 3, 5.

⁵⁸ Maurits de Vroede, 'De Weg Naar de Algemene Leerplicht in België', *Low Countries Historical Review* 85, nr. 2 (1970): 141.

⁵⁹ Raf Vanderstraeten, 'Analyse van de participatie aan onderwijs in België', *Tijdschrift voor Sociologie* 17, nr. 4 (1996), 472.

⁶⁰ Wouter Beke, *De ziel van een zuil: de Christelijke Volkspartij, 1945-1968*, KADOC-studies 30 (Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2005), 154.

⁶¹ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

⁶² Bijvoorbeeld: Deflem, 'In Gods naam?'; Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*; Antonie Verhelst, 'Leerboeken voor seksuele opvoeding: een kwantitatieve inhoudsopgave' (Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 1981); Borms, 'Tussen traditie en vernieuwing'; Zimmerman, *Too Hot to Handle*.

⁶³ Ruben Vanderlinde en Johan van Braak, *De relatie tussen onderwijsonderzoek en onderwijspraktijk in Vlaanderen* (Brussel: Vlaams Instituut voor Wetenschappelijk en Technologisch Aspectenonderzoek, 2007), 40.

inhoud en vorm van seksuele voorlichting verschilden tussen het katholiek en het officieel onderwijs, analyseer ik de getuigenissen per onderwijsnet afzonderlijk. Toch biedt dit deelhoofdstuk ook ruimte om bepaalde gelijkenissen te benadrukken.

Van de elf vertellers gingen er acht naar een katholieke school en drie naar het gemeentelijk en rijksonderwijs. Het overwicht van katholieke studenten onder de vertellers vormt hierbij geen belemmering, aangezien historicus Wannes Dupont aanhaalt hoe twee derde van alle Vlaamse studenten toen ingeschreven was in een katholieke school.⁶⁴ Het is echter niet zo dat meisjes die katholiek onderwijs volgden allemaal uit katholieke gezinnen kwamen. Waar katholieke ouders doorgaans hun kinderen inderdaad naar katholieke scholen stuurden, belandden ook vrijzinnig opgevoede meisjes in het katholiek onderwijs. Als reden hiervoor gaven de vrijzinnige vertellers aan dat de katholieke scholen beter onderwijs boden of dat ze uit praktische overwegingen hierheen gingen.⁶⁵

1.1.1. Katholiek onderwijs

Seksuele voorlichting in katholieke middelbare scholen vond bij de vertellers vrijwel uitsluitend plaats binnen de vakken godsdienst en natuurwetenschappen. Waar in de godsdienstlessen vooral de morele en normatieve principes centraal stonden, boden de lessen natuurwetenschappen doorgaans meer ruimte voor feitelijke informatie. Toch blijkt er een opvallend grote variatie in organisatie: sommige vertellers gaven aan dat ze enkel voorlichting ontvingen tijdens de lessen biologie, terwijl anderen vermeldde hoe het onderwerp zowel tijdens biologie als godsdienst aan bod kwam. Bovendien verschilden zowel de timing als de inhoudelijke accenten van de lessen sterk. Opvallend hierbij is dat zelfs vertellers die in dezelfde periode middelbaar onderwijs volgden, sterk uiteenlopende ervaringen en herinneringen hadden aan de wijze waarop voorlichting werd aangeboden. Geen twee vertellers hadden dezelfde ervaring met seksuele voorlichting op school, wat ook de diversiteit weerspiegelt in hoe katholieke scholen dit thema behandelden. Overigens is het ook belangrijk te vermelden dat al deze vertellers naar meisjesscholen gingen. Niemand die katholiek onderwijs volgde, kreeg dus gemengd onderwijs.⁶⁶

Van de acht vertellers die katholiek secundair onderwijs volgden, konden zes zich nog duidelijk herinneren hoe seksuele voorlichting op hun middelbare school werd georganiseerd. Dat twee vertellers geen concrete herinneringen hadden aan lessen seksuele voorlichting, mag

⁶⁴ Dupont, 'Catholics and Sexual Change in Flanders', 83.

⁶⁵ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

⁶⁶ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

echter niet automatisch geïnterpreteerd worden als bewijs dat zij dergelijke lessen nooit hebben gehad. Tussen hun schooltijd en het moment waarop de interviews werden afgenomen, ligt immers een periode van zestig jaar. Deze grote temporele afstand vergroot de kans dat herinneringen vervagen, zeker indien seksuele voorlichting slechts beperkt of oppervlakkig aan bod kwam tijdens deze lessen. Het ontbreken van duidelijke herinneringen kan zo soms evenveel inzicht bieden in de marginale plaats die seksuele voorlichting innam binnen het middelbaar curriculum, als in de onvermijdelijke beperkingen en selectiviteit van het menselijk geheugen.⁶⁷ Herinneringen zijn nu eenmaal geen objectieve of volledige weergaven van het verleden.⁶⁸ Opvallend is hoe de twee vertellers, Petra en Louisa, hier ook in hun interview op duiden: ze stelden niet expliciet dat ze geen seksuele voorlichting hebben gekregen, maar drukten hun onzekerheid hierover uit met uitspraken zoals *“niet dat ik mij herinner”* en *“nee, ik weet het niet”*.⁶⁹ Hun voorzichtig taalgebruik maakt duidelijk dat de afwezigheid van herinneringen niet zonder meer mag worden gelijkgesteld aan de afwezigheid van de praktijk, maar ook als een betekenisvol analytisch gegeven op zich kan worden beschouwd.

Bij de zes vertellers die zich wel specifieke lesinhouden herinnerden, gaven vijf van hen aan dat het onderwerp zowel in de biologielessen als in de godsdienstlessen werd behandeld. Toch rijst de vraag in welke mate er van daadwerkelijke voorlichting gesproken kan worden in de context van de godsdienstlessen. Seksualiteit was in deze gevallen namelijk slechts een klein onderdeel van een les, waarin feitelijke informatie ontbrak en morele principes centraal stonden.⁷⁰ De godsdienstlessen werden in deze periode daarbij vaak gegeven door geestelijken, wat ook bij de vertellers het geval was.⁷¹ Pastoors, kapelaans, paters en nonnen stonden in voor dit deel van de opvoeding van de jonge meisjes, waarin hun religieuze overtuiging sterk doorschemert: seksueel gedrag werd besproken vanuit een kader van kuisheid en plicht. Seks voor het huwelijk werd afgewezen en seksualiteit diende louter voor het krijgen van kinderen, niet voor het genot.⁷² Anne verwoordde het als volgt: *“Dat werd aangekondigd als... als daad om kinderen te krijgen. Maar niet om van te genieten of zo ergens iets.”*⁷³ Overigens vond deze seksuele voorlichting binnen godsdienst niet altijd in hetzelfde jaar plaats: Diana (°1952) en Antonia (°1950) kregen dit bijvoorbeeld in de eerste twee jaren van hun middelbaar onderwijs, terwijl Jenny (°1945) en Anne (°1959) pas in de laatste jaren

⁶⁷ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 88, 144.

⁶⁸ Abrams, *Oral History Theory*, 79.

⁶⁹ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

⁷⁰ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

⁷¹ De Keyser, *De schaamte en de schrik, goesting en genot*, 55.

⁷² Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 169-170.

⁷³ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

deze boodschappen via geestelijken ontvingen.⁷⁴ Toch had dit geen groot effect op de inhoud: in alle jaren verliepen de lessen in min of meer dezelfde trend.

Wanneer vertellers terugdachten aan de inhoud van deze lessen, valt op hoe clerici veel beroep deden op metaforen, verhalen en uitdrukkingen om hun boodschap over te brengen. Leen Deflem toonde in haar masterproef al aan hoe dit van toepassing was op het godsdienstonderwijs in de jaren vijftig, maar uit getuigenissen van vertellers blijkt dat deze trend zich verderzet in de daaropvolgende periode.⁷⁵ Jenny herinnerde zich bijvoorbeeld nog hoe de pastoor hen waarschuwde: *“Ertegen is zo goed als erin.”* Verdere uitleg bleef echter uit en deze boodschap werd niet gekaderd, waardoor Jenny niet begreep wat de pastoor precies bedoelde. Wanneer hij praatte over *“onthouding”*, dacht ze dat hij sprak over alcohol, niet over seks.⁷⁶ Gelijkaardige situaties deden zich voor bij Antonia en Diana. Antonia kreeg het volgende te horen van een kapelaan: *“Jullie zijn nu allemaal jonge meisjes [...] als ge dus met jongens ergens naartoe gaat, moet ge voorzichtig zijn, want anders kunt ge ziek worden.”* Toen een klasgenoot vroeg welke ziekte ze dan zou krijgen, gaf hij haar een klap tegen haar wang. Antonia benadrukte dat niemand in haar klas de link legde met een zwangerschap.⁷⁷ Diana hoorde dan weer een ander verhaal van een pater: *“Als uw vader en uw moeder elkaar een kus geven, en die zien mekaar graag, daar komen dan kindjes van.”* Toen ze haar ouders die avond zag kussen, dacht ze ook echt dat er een baby onderweg was.⁷⁸ Jonge meisjes interpreteerden deze vertellingen dus vrij letterlijk, wat leidde tot verwarring en misvattingen. Pas later, wanneer ze meer kennis opdeden of de voorspelde gevolgen uitbleven, konden ze deze verhalen plaatsen. Zo vroeg Diana aan haar oudere broer waarom er geen extra familielid kwam na een kus, waarna hij haar uiteindelijk uitlegde dat kinderen in de buik van de moeder groeiden.⁷⁹ Ook Antonia en Jenny gaven aan dat ze de woorden van de geestelijke pas konden plaatsen wanneer ze al andere informatie over seksualiteit hadden verworven.⁸⁰

Hoewel er dus plaats was voor metaforen en uitdrukkingen, bleef de feitelijke voorlichting beperkt. Het doel van katholieke voorlichting was niet om informatie over seks te verstrekken, maar het werd eerder gezien als een noodzakelijk kwaad waarmee ze de officiële doctrine konden promoten.⁸¹ Leerkrachten godsdienst gingen nauwelijks op het onderwerp in, en wanneer ze dan toch informatie gaven, gebeurde dit meestal in bedekte termen. Monique (°1948) herinnerde zich vooral *“omfloerste woorden”*, terwijl andere vertellers benadrukten

⁷⁴ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁷⁵ Deflem, ‘In Gods naam?’, 16.

⁷⁶ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

⁷⁷ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

⁷⁸ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁷⁹ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁸⁰ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

⁸¹ Dieleman, ‘Seksuele voorlichting binnen vrijzinnige kringen in Vlaanderen, 1955-1977’, 15.

dat bepaalde onderwerpen niet bespreekbaar waren binnen de godsdienstlessen.⁸² Voorlichters besteedden zo meer aandacht aan het benadrukken dat seks buiten het huwelijk niet mocht, dan uit te leggen wat die seksuele relaties concreet inhielden.⁸³

Vooraf anticonceptie werd door de vertellers consequent aangehaald als onbespreekbaar. Diana verwoordde het als volgt: *“Dat was een katholieke school... dat was een beetje not done om daarover te spreken.”*⁸⁴ Deze terughoudendheid moet dan ook begrepen worden vanuit de religieuze context, aangezien in 1968 paus Paulus VI alle vormen van kunstmatige geboortebepierking afwees, waardoor enkel periodieke onthouding toegestaan werd.⁸⁵ Hoewel in België een groot deel van de geestelijken zich kritisch opstelde tegenover de encycliek en er vanaf de jaren zestig een katholiek moreel betoog ontstond om anticonceptiegebruik te rechtvaardigen, bleef dit thema dus afwezig in het godsdienstonderwijs.⁸⁶ Deze afwezigheid kan verklaard worden vanuit de veronderstelling dat seksuele relaties uitsluitend binnen het huwelijk thuishoorden.⁸⁷ De vrees bestond dan ook dat het informeren van jongeren over seksualiteit hen juist zou aanzetten tot seksueel gedrag en voorhuwelijks betrekkingen.⁸⁸ Voor oudere vertellers, geboren in de late jaren veertig, speelde bovendien mee dat anticonceptiemiddelen zoals de pil nog minder wijdverspreid waren. Toch gaven ook jongere vertellers aan dat er niks gezegd werd over anticonceptie, waardoor de meeste vrouwen zich net de afwezigheid van (gesprekken over) anticonceptie herinnerden.⁸⁹

Over de inhoud van de godsdienstlessen werd doorgaans niet gepraat onder vriendinnen of kennissen. Antonia linkte dit aan het feit dat ze *“allemaal even stom waren”*, aangezien niemand begreep wat de geestelijke vertelde.⁹⁰ Jenny verwees dan weer naar het feit dat deze lessen saai waren en er simpelweg niks was om over te praten.⁹¹ Hiertegenover stonden de lessen biologie, waar doorgaans meer ruimte was voor feitelijke kennisverwerving. Toch verschilden ook hier de ervaringen van de vertellers sterk, waarbij er nu wel een onderscheid gemaakt kan worden tussen oudere en jongere vertellers. Bij Jenny (°1945) leken de lessen over de voortplanting sterk op andere lessen anatomie: *“Dat waren gewoon ja... ‘De*

⁸² Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

⁸³ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 170.

⁸⁴ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁸⁵ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 21.

⁸⁶ Claes, *“Catholic, but Not According to the Rules”*, 400; Juliette Masquelier, *‘L’art délicat de la contestation respectueuse’*, 93.

⁸⁷ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 8.

⁸⁸ Borms, *‘Tussen traditie en vernieuwing’*, 55, 79; Zimmerman, *Too Hot to Handle*, 6, 91; Mary Louise Adams, *The Trouble with Normal: Postwar Youth and the Making of Heterosexuality*, Studies in Gender and History 7 (Toronto: University of Toronto Press, 1997), 102.

⁸⁹ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

⁹⁰ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

⁹¹ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

*eierstokken was daar, de baarmoeder is daar.’ ‘Dat is daar, dat is daar.’ Ja dat was gelijk als ge een hart ontleed of een wonde ontleed of een arm ontleed, zo was dat ook. Dat was niet... ja nee dat was gewoon dat.*⁹² Anne (°1959), die in een latere periode het middelbaar onderwijs volgde, kaartte aan hoe haar leerkracht biologie juist grapjes maakte en meer tijd nam voor toelichting.⁹³ Aangezien er geen secundaire literatuur beschikbaar is om de concrete invulling van de lessen seksuele voorlichting aan af te toetsen, is de onderstaande analyse voornamelijk gebaseerd op de afgenomen interviews.

Hoewel de ervaringen van de vertellers verschilden, zijn er ook enkele algemene patronen te onderscheiden. De meeste vertellers kregen seksuele voorlichting tijdens de biologielessen in het vierde of vijfde middelbaar. Enkel Anne kreeg deze lessen in beide jaren, voor de overige vrouwen gebeurde dit slechts één keer.⁹⁴ De voorlichting werd doorgaans door de biologieleerkracht zelf gegeven, met één uitzondering: bij Elsbeth (°1953) werd een arts uitgenodigd om het over dit thema te hebben.⁹⁵ Inhoudelijk focusten deze lessen vooral op de mannelijke en vrouwelijke anatomie en op de biologische processen van de voortplanting. Monique vormt hierop een uitzondering: zij kreeg enkel uitleg over *“de bloemetjes en de bijtjes”*, maar de koppeling met het lichaam werd volgens haar niet gemaakt.⁹⁶ Doorgaans werden tekeningen van de voortplantingsorganen getoond om de leerstof te verduidelijken. In vergelijking met de godsdienstlessen werd de inhoud hier neutraler behandeld en werd seksualiteit niet gemoraliseerd. Het onderwerp werd hoofdzakelijk biologisch behandeld: de leerlingen kregen uitleg over wanneer en hoe je zwanger kon worden, en hoe dat kind dan geboren wordt.⁹⁷

Wat de sfeer in de biologielessen betreft, tekenden zich drie duidelijke tendensen af. De meerderheid van de vertellers ervaarden dit als een ‘gewone’ les, waarin uitsluitend de strikt noodzakelijke informatie aan bod kwam, zoals Jenny het al beschreef.⁹⁸ Anderen, zoals Elsbeth, herinnerden de sfeer vooral als *“koud”*, *“zakelijk”* en *“kil”*. Ze benadrukte hiermee dat zaken zoals liefde of het emotionele totaal buiten beeld bleven.⁹⁹ Een derde ervaring komt naar voren bij Anne, die zich juist een lacherig klimaat met veel gegiechel voor de geest kon halen.¹⁰⁰ Interessant hierbij is dat de vertellers, naast een nood aan seksuele vorming, ook sterk leken te wijzen op een tekort aan relationele vorming in het middelbaar onderwijs. Bij

⁹² Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

⁹³ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

⁹⁴ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

⁹⁵ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

⁹⁶ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

⁹⁷ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

⁹⁸ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁹⁹ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

¹⁰⁰ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

Elsbeth kwam dit het duidelijkst naar boven, door zich zeer kritisch te positioneren tegenover deze lessen en herhaaldelijk te benadrukken hoe de emotionele en relationele dimensie buiten beschouwing bleven. Ook Anne en Monique onderstreepten dit gebrek in hun interviews, door zeer sterk te benadrukken dat hierover “*nee, nee, niks, niks*” aan bod kwam.¹⁰¹ Het lijkt er dan ook op dat deze vrouwen een expliciete taal om deze aspecten van seksualiteit en liefde te benoemen, hebben gemist binnen het schoolse kader. Of dit gemis als tiener al werd ervaren of eerder een latere vaststelling was, valt echter moeilijk te achterhalen. Hannah Charnock haalt een gelijkaardige methodologische moeilijkheid aan in *Teenage Intimacies*, aangezien zij dezelfde tendens vaststelt bij Ierse vrouwen die terugblikten op hun seksuele vorming. Toch benadrukt Charnock dat deze retroperspectiviteit geen probleem vormt. De terugblikken van vrouwen kunnen namelijk niet louter gezien worden als een projectie van latere waarden op hun verleden, aangezien hun kritieken en frustraties juist duidelijk verankerd zijn in concrete ervaringen uit hun jeugd.¹⁰² De sterke biologische focus van seksuele voorlichting liet dus weinig tot geen ruimte voor de complexe relationele realiteit waarin seksualiteit beleefd werd.

Naast liefde en de emotionele dimensie van seksualiteit, bleven ook seksueel plezier, genot en orgasmes buiten beeld tijdens de biologielessen.¹⁰³ Een anekdote van Elsbeth illustreert dit: op het einde van de les maakte de arts die hen voorlichting gaf tijd voor vragen, die ze op een papiertje konden opschrijven. Zij en haar vriendinnen wilden graag weten wat een clitoris was, aangezien ze dit woord al eens hadden gelezen, maar niet begrepen wat dit was. Ondanks het feit dat ze allemaal hetzelfde opschreven, kwam het onderwerp niet aan bod.¹⁰⁴ Voor andere vertellers was er niet eens een mogelijkheid tot vraagstelling. Zoals Anne het verwoordde, gingen de lessen slechts over “*de daad, en over, ja, niet zwanger proberen te geraken*”.¹⁰⁵ Alles wat buiten dat strikt biologisch-reproductieve kader viel, bleef vaak buiten beschouwing. In de masterproef van Antonie Verhelst werd reeds stilgestaan bij de inhoud van handboeken voor seksuele opvoeding in de jaren zeventig. Daaruit blijkt dat ook in handboeken de meeste aandacht ging naar de voortplantingsfuncties, terwijl aspecten die niet rechtstreeks met de reproductie te maken hadden veel minder ter sprake kwamen.¹⁰⁶ De ervaringen van de vertellers sluiten dus nauw aan bij deze vaststelling en lijken deze tendens in de praktijk te bevestigen.

Opvallend hierbij is dat ook de herinneringen van de geïnterviewde vrouwen sterk werden gekleurd door wat er volgens hen ontbrak in hun seksuele opvoeding op school. Wanneer er

¹⁰¹ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

¹⁰² Charnock, *Teenage Intimacies*, 44-45.

¹⁰³ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

¹⁰⁴ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

¹⁰⁵ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

¹⁰⁶ Verhelst, ‘Leerboeken voor seksuele opvoeding’, 92, 96.

gevraagd werd naar wat er concreet aan bod kwam tijdens de lessen, lag de focus in hun antwoorden minstens evenzeer op wat er niet besproken werd, als wat er wel aan bod kwam. Vertellers formuleerden hun eigen ervaringen bijgevolg veelal vanuit een uitgesproken gevoel van gemis. Hoewel sommige vrouwen dit nadrukkelijker verwoordden dan anderen, dook in elke getuigenis wel een bepaald ervaren tekort op in hun seksuele voorlichting tijdens de middelbare school. Elke verteller benadrukte spontaan dat bepaalde aspecten van seksualiteit nooit expliciet werden behandeld in de schoolcontext, of dit nu ging over liefde, genot, anticonceptie of de emotionele dimensie van seks. In verschillende gevallen werd bovendien pas gereflecteerd over wat er wel aan bod kwam nadat ik hier tijdens het interview expliciet om vroeg.¹⁰⁷ Het blijft moeilijk te achterhalen of dit gevoel van gemis al tijdens de tienerjaren aanwezig was, of pas later tot stand kwam. Toch wijst het feit dat opgedane kennis nauwelijks spontaan werd vermeld erop dat de ervaring van een tekort zo dominant aanwezig was in hun herinneringen, dat andere elementen naar de achtergrond verdwenen.

Hoewel de biologielessen dus meer feitelijke informatie boden dan de godsdienstlessen, gaven vertellers aan dat ook deze lessen hen onvoldoende voorbereidden op hun latere ervaringen. De aangeboden kennis bleef vaak abstract of theoretisch, waardoor de vertaalslag naar de praktijk ontbrak. Elsbeth verwoordde het als volgt wanneer ze terugblikte op wat verteld werd over seks in de biologielessen: *“Hoe dat dan in werkelijkheid gaat, daar zijde ook niet op voorbereid he.”*¹⁰⁸ Haar uitspraak onderstreept hoe in de lessen wel biologische of anatomische processen aan bod kwamen, maar weinig aandacht werd besteed aan de concrete beleving ervan. Vooral rond eerste menstruaties ervaarden vrouwen een uitgesproken gebrek aan informatie. Bij de meeste vrouwen werd dit enkel uitgelegd in functie van de voortplanting, waardoor concrete of praktische informatie ontbrak.¹⁰⁹ Diana herinnerde zich bijvoorbeeld hoe haar leerkracht sprak over *“vodden”*, maar ze kon de term zelf niet plaatsen: *“Wat een vodden? Mijn ma had vodden om stof af te vegen.”* Aangezien de verteller te verlegen was om het in de klas te vragen, begreep ze pas bij haar eerste menstruatie wat die woorden inhielden.¹¹⁰

Interessant is echter dat ook in deze lessen anticonceptie vrijwel afwezig bleef. Enkel Anne kreeg hierover uitgebreide informatie: haar leerkracht legde periodieke onthouding uit via de vrouwelijke vruchtbaarheidscyclus, haalde coitus interruptus aan als optie en besprak de pil zeer gedetailleerd. Toen Anne enkele maanden later de pil voorgeschreven kreeg om menstruatieklachten te verlichten, wist ze nog van in de lessen hoe de pil werkte en dat ze er

¹⁰⁷ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

¹⁰⁸ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

¹⁰⁹ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

¹¹⁰ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

ook een zwangerschap mee kon voorkomen.¹¹¹ Dat enkel Anne deze uitleg kreeg als jongste onder de vertellers, zou weer verklaard kunnen worden door haar leeftijd. Toch is het opmerkelijk, aangezien periodieke onthouding nergens anders aan bod kwam en wel toegestaan werd door de kerk.¹¹² Wanneer de vertellers enkele jaren later naar het hoger onderwijs gingen, ook binnen katholieke instellingen, kon deze anticonceptievorm wel besproken worden.¹¹³ Dit zou ook weer kunnen liggen aan het feit dat de vertellers dan dichterbij hun huwelijksleeftijd kwamen, en aangezien seks enkel binnen het huwelijk thuishoorde, ze geacht werden deze informatie op jonge leeftijd nog niet nodig te hebben.¹¹⁴ Een verdere reflectie hierover komt in een volgend hoofdstuk terug.

Ook de communicatie rond deze lessen was beperkt. Hoewel er meer over gesproken werd dan over de godsdienstlessen, bleven diepgaande gesprekken uit. Elsbeth herinnerde zich enkel dat ze met haar vriendinnen besprak hoe hun collectieve vraag niet beantwoord werd en hoe zakelijk en kil de sfeer was.¹¹⁵ Anne kon wel bij haar vriendinnen terecht om over de lessen na te praten. Ze benadrukte in haar interview hoe de seksuele voorlichting binnen biologie “het” onderwerp onder de vriendinnen vormde.¹¹⁶ Anne was hier echter een uitzondering, aangezien de rest van de vertellers aangaven hier beperkt of niet met vrienden over te hebben gepraat. Thuis werd al helemaal niet over deze lessen gesproken. Geen van de vertellers vermeldde dat ze hun ouders hierover informeerde, waardoor ouders vermoedelijk weinig zicht hadden op wat hun dochters leerden over seksualiteit.¹¹⁷

1.1.2. Stedelijk en rijksonderwijs

In het officieel onderwijs verliep de seksuele voorlichting organisatorisch grotendeels op dezelfde manier als in het katholiek onderwijs. Het belangrijkste verschil was dat deze nu niet in godsdienstlessen, maar juist in de vakken zedenleer en moraal aan bod kwam, naast in de gebruikelijke biologielessen. Daarnaast is het belangrijk om te vermelden hoe twee van de drie vertellers die stedelijk en rijksonderwijs volgden, gemengd onderwijs hebben meegemaakt. Greet (°1953) doorliep haar volledige schoolloopbaan in gemengde klassen, terwijl Marjan (°1953) dit in de laatste drie jaren meemaakte. Enkel Elly (°1953) zat op een meisjesschool.¹¹⁸ Zowel Greet als Marjan benadrukten in hun interviews de voordelen van gemengd onderwijs. Greet vond het “heel bevorderlijk om met het andere geslacht te leren

¹¹¹ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

¹¹² Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 15.

¹¹³ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

¹¹⁴ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 8.

¹¹⁵ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

¹¹⁶ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

¹¹⁷ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

¹¹⁸ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025; Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

omgaan” en verwees daarnaast naar het verschil met het katholiek onderwijs. Wanneer er gevraagd werd naar seksuele voorlichting op school, beschreef ze het volgende: *“Ja wij hadden het inderdaad in school geleerd he. Maar ik ben bang dat het in de katholieke scholen... [...] dat het in katholieke scholen niet zo was. Maar gelukkig bij ons wel.”*¹¹⁹ Ook Marjan reflecteerde over het verschil tussen katholieke en officiële scholen: ze omschreef meisjes uit het atheneum als *“mondiger”*, wat volgens haar samenhang met de schoolcultuur.¹²⁰

In de lessen moraal en zedenleer kwam seksuele voorlichting bij alle drie de vertellers aan bod, al verschilde ook hier het moment waarop sterk. Terwijl Marjan deze informatie pas in de hogere jaren van het middelbaar onderwijs kreeg, herinnerde Elly zich deze lessen zowel in het eerste als het laatste jaar.¹²¹ Ook de beleving van deze lessen verschilde sterk, hoewel de drie vertellers in hetzelfde jaar geboren werden. Greet herinnerde zich een open sfeer waar vrijuit gesproken kon worden, terwijl Marjan het onderwerp vooral aan stilte en schaamte linkte. Wanneer haar bevraagd werd naar de oorzaken van dit schaamtegevoel, verwees ze naar het feit dat hier thuis weinig over gepraat werd, waardoor het een beladen onderwerp bleef.¹²²

De inhoud van deze lessen liep eveneens uiteen. Marjan kreeg in de lessen zedenleer bijvoorbeeld al informatie over anticonceptie, terwijl dit onderwerp bij de andere twee vertellers niet aan bod kwam. Toch gaf Marjan aan dat niet alle mogelijkheden besproken werden. Haar leerkracht focuste vooral op de pil, periodieke onthouding en het condoom, maar *“niet dat dat heel uitgebreid was”*. Ze verbond dit in haar interview ook expliciet aan de leeftijd van de leerkracht:

*“Dat was ook al een oudere man
en we voelden
hij moest dat waarschijnlijk geven maar hij wou er toch
dat is niet goed gebracht geweest toch ook
[...]
dat zal ook niet zijn opvoeding zijn geweest dat hij daar ook
dat heeft maar denk ik één lesuurke ene keer geweest
van dat moest dat moest
hij heeft daar ook geen gesprek aan vastgeknoopt
ja moest dat een jonger iemand geweest zijn.”*¹²³

¹¹⁹ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

¹²⁰ Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

¹²¹ Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025; Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

¹²² Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

¹²³ Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

Ze verwees hierbij dus ook duidelijk naar de opvoeding van de leerkracht zelf als reden voor de beperkte behandeling van bepaalde anticonceptiemiddelen. Leerlingen waren zich dus niet enkel bewust van de inhoud van de lessen, maar namen ook de houding en het eventuele ongemak van de leerkracht actief mee in hun herinneringen aan seksuele voorlichting.

Ook tussen verschillende jaren kon de inhoud verschillen. Elly, die twee keer seksuele voorlichting kreeg binnen de lessen moraal, haalde aan dat er in het eerste jaar vooral heel *“verbloemend”* en *“benevelend”* werd gepraat over seksualiteit. Echt concreet bruikbare informatie ontbrak volgens haar, en boodschappen zoals *“als je verliefd wordt, ga je dat wel weten”* domineerden. Hiertegenover staat haar ervaring van enkele jaren later, waarbij ze voor het vak moraal met haar klasgenoten naar een expliciete film over geslachtsziektes moest kijken. Ze beschreef dit moment als bijzonder bizar en ongemakkelijk, en herinnerde zich nog goed hoe ze herhaaldelijk haar ogen moest dichtknijpen bij het zien van expliciete *“gruwelfoto’s”*.¹²⁴

De biologielessen vertoonden daarentegen wel duidelijkere patronen. Alle vertellers kregen een uitgebreid biologisch overzicht van de voortplanting, inclusief de anatomie van de man, de vrouw en de zwangerschap. Bovendien werd anticonceptie in deze context bij alle vrouwen besproken, en alle drie beaamden ze dat deze informatie op één of andere manier nuttig was.¹²⁵ Vooral Elly ontving zeer gedetailleerde informatie, onder meer over het correcte gebruik van het condoom en de hormonale werking van de pil. De leerkracht drukte haar leerlingen ook op het hart dat ze als vrouwen best zelf verantwoordelijkheid namen voor anticonceptie, aangezien dit meer zekerheid bood. Volgens Elly werd deze open en concrete benadering mogelijk gemaakt door het feit dat de lessen werden gegeven door een jonge, vrouwelijke leerkracht. Ook hier werd de inhoud van de seksuele voorlichting in de herinneringen van de verteller dus duidelijk gekoppeld aan de persoonlijkheid en achtergrond van de leerkracht. Voor de rest werd ook de technische kant van anticonceptie uitvoerig besproken, waaronder de werking van het spiraaltje en hoe de pil je eisprong tegenhoudt. Deze kennis bleek later relevant: Elly werkte na haar studies bij het Centrum voor Geboorteregeling en Seksuele Opvoeding (CGSO), waar ze onder meer consultaties organiseerde en deze informatie kon inzetten om mensen te helpen.¹²⁶

Deze getuigenissen tonen aan dat het officieel onderwijs meer ruimte bood voor feitelijke seksuele voorlichting dan het katholiek onderwijs, maar dat de informatie alsnog sterk kon variëren naargelang de leerkracht en de schoolcultuur. Hoewel leerlingen over het algemeen meer openheid ervoerden, bleven toch een aantal dingen onbesproken tijdens de lessen. Ook deze vertellers haalden aan dat er weinig plaats was voor de emotionele en relationele kant

¹²⁴ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

¹²⁵ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

¹²⁶ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

van seksualiteit, zowel binnen de lessen moraal en zedenleer als binnen de biologielessen. Op die manier blijkt het reeds aangehaalde gebrek aan relationele vorming in katholieke scholen zich dus ook in het officieel onderwijs voort te zetten. De informatie die ze kregen was vooral functioneel en biologisch georiënteerd. Elly haalde in haar interview aan hoe ze deze technische informatie wel in het middelbaar onderwijs opdeed, maar dat ze voor inzicht in relaties en de emotionele aspecten van seksualiteit haar toevlucht zocht in andere bronnen, zoals tijdschriften.¹²⁷ Door die sterke focus op de voortplanting bleef seksuele diversiteit ook buiten beeld. Homoseksuele relaties kwamen niet ter sprake, ondanks het feit dat vertellers aangaven hier op dat moment wel al bekend mee te zijn, bijvoorbeeld via hun eigen omgeving of de bredere populaire cultuur.¹²⁸ Hoewel seksuele voorlichting in het officieel onderwijs niet door religieuze idealen werd gestuurd, structureerden andere normen deze lessen: heteroseksualiteit en seksualiteit gericht op de voortplanting vormden de uitgangspunten.¹²⁹

Wanneer het katholiek en het officieel onderwijs naast elkaar worden geplaatst, valt op dat de organisatie van seksuele voorlichting in beide onderwijsnetten gelijkaardig was, maar de inhoudelijke invulling sterk verschild. Zeker tijdens de lessen godsdienst drukten religieuze normen een stempel op de voorlichting: seksualiteit werd benaderd vanuit kuisheid en het ideaal van het huwelijk, waardoor feitelijke informatie beperkt bleef en metaforen en morele waarschuwingen primeerden. Maar ook tijdens de lessen biologie was de religieuze invloed merkbaar, aangezien anticonceptie hier slechts bij één verteller behandeld werd en bij de rest afwezig bleef.¹³⁰ In het officieel onderwijs werd seksuele voorlichting niet ingebed in een religieus kader, maar verdeeld over de lessen biologie, moraal en zedenleer. Hoewel hier ook geen volledige openheid bestond en de invulling van deze lessen sterk afhing van de individuele leerkracht, was hier doorgaans meer ruimte voor expliciete informatie over de voortplanting en anticonceptie. Bovendien benadrukten twee van de vertellers uit het stedelijk en rijksonderwijs het belang van gemengde klassen voor sociale omgang tussen jongens en meisjes, een element dat in het katholiek meisjesonderwijs ontbrak.¹³¹ Toch tonen de getuigenissen uit beide onderwijsnetten hoe seksuele voorlichting in de jaren zestig en zeventig vaak fragmentarisch en theoretisch bleef. Vertellers gaven aan zich met de beperkte informatie uit deze lessen onvoldoende voorbereid te voelen op relaties in hun latere leven, waardoor ze ook beroep moesten doen op andere bronnen van seksuele voorlichting.

¹²⁷ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

¹²⁸ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

¹²⁹ Adams, *The Trouble with Normal*, 12.

¹³⁰ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

¹³¹ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

1.2. Hoger onderwijs

Met het oog op economische heropbouw en vooruitgang, ontstond er vanaf de jaren vijftig de overtuiging dat onderwijs een cruciaal onderdeel was voor zowel persoonlijke als nationale vooruitgang. In de jaren zestig leidde dit tot een toename in het aantal jongeren dat secundair onderwijs volgde, maar ook de inschrijvingsaantallen van het hoger onderwijs gingen de hoogte in. Aanvankelijk kwam deze ontwikkeling vooral mannelijke studenten ten goede, maar vanaf de jaren zeventig nam ook het aantal vrouwen dat hoger onderwijs volgde toe.¹³² Dit patroon weerspiegelde zich in de interviews: van de elf vertellers behaalden er vier ook een diploma hoger onderwijs. Diana (°1952) en Monique (°1948) volgden een opleiding verpleegkunde, Elly (°1953) studeerde maatschappelijk werk en Jenny (°1945) werd opgeleid tot leerkracht snit en naad. Van deze vier was Elly de enige die niet in een katholieke instelling studeerde. Dit had meteen verdere gevolgen: zij kwam in haar verdere studies niet meer in aanraking met seksuele voorlichting, terwijl de andere drie hierover wel extra kennis opdeden, vooral over anticonceptie. Daarom richt dit deelhoofdstuk zich enkel op de ervaringen van Diana, Monique en Jenny.¹³³

In het katholiek hoger onderwijs kwam seksuele voorlichting voor in twee vakken: Jenny kreeg dit tijdens de lessen godsdienst, terwijl Diana en Monique extra informatie opdeden in hun lessen biologie, voornamelijk in functie van hun later beroep. De bijkomende informatie die Jenny kreeg tijdens haar godsdienstlessen, bleef echter beperkt. Haar leerkracht focuste vrijwel uitsluitend op periodieke onthouding, waar uitgebreid werd uitgelegd hoe temperatuurcurves opgesteld moesten worden: *“Ja dat heeft die leraar in het hoger onderwijs... Ja nu dat ik eraan denk, ja, die heeft dat wel eens uitgelegd. En dan moest ge zo een curve maken, maar dat is onbetrouwbaar gelijk dat ge niks doet he allez. Ge moest dat dan 's morgens meten en dan ertussen opschrijven.”*¹³⁴ Jenny herinnerde zich nog dat deze methode sterk werd gepromoot en bracht dit in verband met de katholieke achtergrond van de lessen: *“Dat was zonde als je de daad eigenlijk zonder dat daar kinderen van konden komen, dat was zonde he. Dan ging ge naar de hel.”*¹³⁵ Andere anticonceptiemethodes kwamen volgens de verteller niet aan bod, wat ook weer aansluit bij de katholieke voorschriften.¹³⁶ Deze lessen fungeerden zo minder als neutrale kennisoverdracht en werden meer als een instrument gebruikt om morele en religieuze normen door te geven. Dat katholieke instellingen pas wanneer leerlingen op huwelijksleeftijd waren voorlichting gaven, past ook binnen diezelfde logica: seksualiteit hoorde volgens de kerk uitsluitend thuis binnen het

¹³² Elias Herman Kruithof en Pieter-Paul Verhaeghe, ‘Sociale ongelijkheid in het Belgisch onderwijs: Een langetermijnperspectief’, *Tijdschrift Sociologie* 6, nr. 1 (2025): 95.

¹³³ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

¹³⁴ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

¹³⁵ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

¹³⁶ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrij!*, 21.

huwelijk.¹³⁷ Toch studeerde niet iedereen verder, waardoor de katholieke kerk ook via verloofdencursussen probeerde deze informatie tot bij koppels te krijgen. Hierop zal in het volgende deelhoofdstuk worden teruggekomen.

In de opleiding verpleegkunde, die Diana en Monique volgden, werd een meer pragmatische aanpak gehanteerd. Omdat anticonceptie en seksuele gezondheid relevant waren voor patiëntenzorg, was het belangrijk dat zij wel op de hoogte waren van alle mogelijke methodes. Diana, die gemengd onderwijs volgde, kreeg in haar opleiding uitleg over de pil, het condoom, coïtus interruptus (*“uitstappen in Schaarbeek”*), het pessarium, periodieke onthouding, de morning-afterpil en sterilisatie. Enkel het spiraaltje ontbreekt duidelijk in het lijstje, hoewel Diana aanhaalde dat ze hier met klasgenoten over sprak en het spiraaltje dus in omloop was.¹³⁸ Monique herinnerde zich geen concrete lesinhouden over anticonceptie, maar vermeldde hoe onder studenten wel degelijk kennis werd uitgewisseld. Zij zat op een meisjesschool waar de lessen werden gegeven door nonnen, wat volgens haar de mate van openheid duidelijk beperkte.¹³⁹ Beide vrouwen gaven daarnaast aan hoe ze in de opleiding uitgebreid de anatomie van de man en de vrouw uitgelegd kregen, waarbij ze *“dus echt in het groot en in het breed de geslachtsorganen”* zagen. Deze toelichting had een functioneel doel, namelijk de voorbereiding op hun latere job als verpleegkundige.¹⁴⁰ Binnen deze professionele context werd het expliciet bespreken en visualiseren van seksuele kennis gelegitimeerd, omdat deze kennis als noodzakelijk werd beschouwd voor de verpleegkundige praktijk. Een vergelijkbare bespreekbaarheid ontbrak duidelijk in het katholiek middelbaar onderwijs en andere opleidingen binnen het katholiek hoger onderwijs, zoals blijkt uit Jenny's getuigenis. Het professioneel kader maakte het dus mogelijk om de gebruikelijke stilte rond deze thema's gedeeltelijk te doorbreken, ondanks het feit dat deze lessen plaatsvonden binnen katholieke instellingen.

De sfeer waarin deze informatie werd aangeboden, verschilde sterk tussen beide vertellers, hoewel ze dezelfde opleiding volgden. Diana beschreef haar lessen als open, soms zelfs lacherig, en merkte op dat de aanwezigheid van jonge leerkrachten in plaats van nonnen een groot verschil maakte. De pil werd in haar lessen uitgebreid behandeld, inclusief de werking en neveneffecten van elk type. Hoewel dit dus allemaal in functie van haar toekomstig beroep gebeurde, benadrukte Diana dat ze ondertussen de informatie wel meekreeg en kon gebruiken in haar eigen leven. Toen ze bijvoorbeeld nadat haar kinderwens vervuld was besliste om zich te laten steriliseren, wist ze dat dit een optie was door haar opleiding.¹⁴¹ Toch was niet alles even bespreekbaar. Diana herinnerde zich nog goed hoe haar leerkracht

¹³⁷ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 8.

¹³⁸ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

¹³⁹ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

¹⁴⁰ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

¹⁴¹ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

reageerde toen ze het woord “*abortus*” fout had gebruikt op een eindexamen kraamzorg: “*Die sprong zo hoog omhoog omdat ik dat woord gebruikte... Miskraam bestond, een miskraam mocht ge zeggen, maar een abortus, dat was een vrijwillig wegnemen van de vrucht. [...] Oh la la dat was toen heel beladen ja.*”¹⁴² Monique ervoer een minder open sfeer dan Diana tijdens haar opleiding, en verwees hierbij naar de rol van nonnen als lesgevers. Toch herinnerde ze zich nog lachend een anekdote, die ondanks dat ze serieus bedoeld was, toch voor enig gegiechel in de klas zorgde: indien een mannelijke patiënt een erectie zou hebben tijdens het wassen, adviseerde een non dat ze dan naar de keuken moesten gaan, een koude lepel moesten nemen en daarmee een mep moesten uitdelen.¹⁴³ Hoewel de opleiding verpleegkunde dus meer informatie met zich meebracht over seksualiteit dan andere opleidingen, zijn de onderwijsvorm en docenten alsnog bepalend voor de specifieke vakinhoud, ook binnen eenzelfde opleiding.¹⁴⁴

Seksuele voorlichting in het hoger onderwijs was dus sterk afhankelijk van het onderwijsnet, de docenten en de context. Waar Elly geen seksuele voorlichting meer kreeg in het hoger onderwijs, kregen de drie andere vertellers die naar een katholieke onderwijsinstelling gingen wel nog een bepaalde vorm van voorlichting. Toch zijn hierbinnen nog verschillen te merken: studenten verpleegkunde kregen omwille van de praktische inzetbaarheid aanzienlijk uitgebreidere informatie over seksuele gezondheid dan studenten uit andere richtingen. Docenten werden door de praktische inzetbaarheid van seksuele kennis toch verplicht om, ondanks het katholieke milieu, de informatie met een grotere volledigheid te brengen. Diana kende in haar interview dan ook een grote rol toe aan de informatie die ze tijdens deze opleiding verwierf. Dat doorbreken van de gebruikelijke stilte ervaaarde ze als bijzonder waardevol. Ze beschouwde de opleiding daarom expliciet als een “*voordeel*”, aangezien ze benadrukte dat indien ze de opleiding verpleegkunde niet had gevolgd, ze veel kennis niet had gehad of elders had moeten opdoen.¹⁴⁵

1.3. Verloofdencursussen

In de naoorlogse periode leefde er binnen het katholieke milieu een uitgesproken bezorgdheid over de vermeende ‘demoralisering’ van zowel de jeugd als het gezin. Seksualiteit kreeg hierbij een centrale plaats in de morele en publieke discussies.¹⁴⁶ Bovendien pleitten steeds meer Vlaamse stemmen voor een meer eigentijdse interpretatie van het katholieke

¹⁴² Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

¹⁴³ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

¹⁴⁴ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

¹⁴⁵ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

¹⁴⁶ Di Spurio en Piette, ‘Former à la vie sexuelle et affective dans le monde catholique’, 94.

huwelijksideaal.¹⁴⁷ Geestelijken waren zich bewust van de nood aan een betere gewetensvorming en ontwikkelden daarom vanaf de jaren vijftig verschillende initiatieven om verloofde koppels systematischer te begeleiden. Tot dan toe bleef huwelijksvoorbereiding doorgaans beperkt tot een kort, vaak haastig bezoek aan de pastoor vlak voor het huwelijk. Dit wilden de katholieken verhelpen door verloofden te laten deelnemen aan georganiseerde vormingssessies ter voorbereiding van hun huwelijk.¹⁴⁸ Deze voorbereidingsprogramma's werden zowel door de parochie zelf georganiseerd als door katholieke jeugdbewegingen, waaronder bijvoorbeeld de (V)KAJ of de BJB.¹⁴⁹ Parochies richtten doorgaans drie- of vierdaagse verloofdencursussen in, terwijl jeugdbewegingen hiernaast ook weekends voor verloofden en uitgebreidere verlofdenclubs organiseerden.¹⁵⁰ Bronnen suggereren een nauwe samenwerking tussen beide structuren, aangezien flyers en parochieblaadjes zowel huwelijksvoorbereiding via de parochie als jeugdbeweging promootten.¹⁵¹ Aangezien seksualiteit binnen de katholieke leer nog altijd sterk verbonden was met het huwelijk, nam seksuele voorlichting een centrale plaats in binnen deze voorbereidingscursussen. In de historiografie is tot op heden echter weinig aandacht besteed aan deze specifieke vorm van huwelijksvoorbereiding. Met dit deelhoofdstuk wil ik daarom een vernieuwende bijdrage leveren en deze lacune deels opvullen.

Hoewel de katholieke gemeenschap ernaar streefde om de deelname aan dergelijke voorbereidingsprogramma's zo wijdverspreid mogelijk te maken, volgden in de praktijk lang niet alle katholieke verloofden een cursus.¹⁵² Dit wordt ook duidelijk uit de interviews: van de acht vertellers die voor de kerk trouwden, namen slechts drie deel aan een verloofdencursus.¹⁵³ De vertellers die hier niet aan deelnamen, verklaarden dit door te verwijzen naar pastoors die hier flexibel mee omsprongen, werkverplichtingen of naar hun latere trouwleeftijd, waardoor een cursus volgens hen niet nodig was.¹⁵⁴ Toch was de cursus,

¹⁴⁷ Lieve Gevers, *Kerk in de kering: de katholieke gemeenschap in Vlaanderen 1940-1980* (Kapellen: Pelckmans, 2014), 291.

¹⁴⁸ Gevers, *Kerk in de kering*, 293.

¹⁴⁹ Dirk Musschoot, *Toen geluk nog heel gewoon was: Hoe het Vlaamse gezin in honderd jaar helemaal veranderde* (Tielt: Lannoo, 2020), 14.

¹⁵⁰ Leuven, KADOC, *Archief (V)KAJ Antwerpen*, 171/1: *Verslag kaderdagen voor verloofden 25 en 26 januari 1975*, 1975; Leuven, KADOC, *Archief (V)KAJ Antwerpen*, 170/1: *Verslag provinciale vergadering verloofdenwerking*, 1971.

¹⁵¹ "Verloofdencursus: dekanaat Vlijtingen-Riemst", *Parochiale Kroniek. Sint Hubertus-Parochie Kanne*, 1979, nr. 2, 2; Leuven, KADOC, BE/942855/2257/KCB52: *Affiche Dienst voor kringen van gehuwden, Brugge, verloofdencursussen, West-Vlaanderen, 1964. aankondiging van de cursussen te Poperinge, Ieper, Veurne en Diksmuide*, 1964, <https://abs.lias.be/Query/detail.aspx?ID=1805674>; Leuven, KADOC, BE/942855/2257/KCB1825: *Affiche Diocesane commissie voor gezinspastoraal, Brugge, verloofdencursussen. aankondiging met slogan 'Omdat ik van je hou', z.d.*, <https://abs.lias.be/Query/detail.aspx?ID=1809318>.

¹⁵² Gevers, *Kerk in de kering*, 293; "Geboden van de huwelijks staat", *Kerkelijk Leven. Parochieblad Mere*, 1970, nr. 47, 1.

¹⁵³ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

¹⁵⁴ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

volgens de vertellers die er wel één volgden, meer dan louter een suggestie. Zo stelde Diana dat, alhoewel het geen strikte verplichting was, ze wel verondersteld werd een verloofdencursus te volgen.¹⁵⁵ Ook Antonia en Anne herinnerden zich hoe ze verschillende data voor verloofdencursussen werden voorgelegd toen ze in ondertrouw gingen.¹⁵⁶ Tijdens deze fase maakten koppels hun huwelijksintentie kenbaar aan de parochiepriester of pastoor, wat doorgaans gecombineerd werd met een persoonlijk gesprek over het huwelijk zelf.¹⁵⁷ Hoewel de vertellers niet verplicht waren tot het volgen van een cursus, legden bepaalde parochies deze verplichting in de jaren zestig wel op. Tegen de jaren zeventig, de periode waarin de vertellers een verloofdencursus volgden, zwakte deze verplichting doorgaans af tot een aanbeveling.¹⁵⁸

Hoewel parochies en jeugdbewegingen allebei verloofdencursussen organiseerden, verwezen de vertellers uitsluitend naar de parochiale cursussen in hun interviews.¹⁵⁹ Hoewel ik ook op zoek ben gegaan naar archiefmateriaal van verloofdencursussen die door parochies werden georganiseerd, is het opvallend dat er vooral documentatie van jeugdbewegingen bewaard is gebleven. Dit is dan ook het materiaal dat ik heb ingekeken. Toch vormt dit geen probleem, aangezien jeugdbewegingen zich vaak op hetzelfde, parochiale niveau organiseerden voor deze cursussen. Ook werkten ze vaak samen met de parochies. Zo kreeg een uitgewerkte handleiding voor het geven van verloofdencursussen van de (V)KAJ ook een imprimatur, wat bevestigt dat hun aanpak aansloot bij de destijds katholieke leer.¹⁶⁰ Daarom koos ik ervoor om de interviews waar nodig aan te vullen met archiefmateriaal van katholieke jeugdbewegingen.

Aangezien er geen universele aanpak bestond om een verloofdencursus in te richten, was er veel ruimte voor eigen invulling. Toch volgden de meeste cursussen een vergelijkbare structuur. Doorgaans bestonden ze uit een drie- tot viertal bijeenkomsten, waarbij verschillende verloofde koppels samenkwamen om telkens een deskundige te horen spreken. Elke bijeenkomst werd er stilgestaan bij een ander onderwerp, en aan de hand van dat onderwerp werd de spreker van die sessie bepaald. Een vaste spreker was altijd een geestelijke, zoals een pastoor of een priester, die de katholieke visie op het huwelijk en het gezin toelichtte. Daarnaast werd altijd een arts uitgenodigd, om uitleg te geven over de lichamelijke beleving van het huwelijk. In deze sessies kwamen onderwerpen zoals

¹⁵⁵ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

¹⁵⁶ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025

¹⁵⁷ Musschoot, *Toen geluk nog heel gewoon was*, 14; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

¹⁵⁸ Steve De Maeyer, 'In al vreugd en rouwen: de parochie O.L.Vrouw-Ten-Hemel-Opgenomen Briel Baasrode-Buggenhout, 1949-1991' (Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 1998), 91, 158; Gevers, *Kerk in de kering*, 293.

¹⁵⁹ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025

¹⁶⁰ Verloofdenklubs KAJ-VKAJ, *Liefde hier, liefde daar, liefde overal* (Mechelen: KAJ-VKAJ, 1964).

anticonceptie, vruchtbaarheid en het moederschap aan bod, waardoor hij gewoonlijk de meer ‘traditionele’ seksuele voorlichting voor zijn rekening nam.¹⁶¹ De overige bijeenkomsten werden vaak geleid door psychiaters, notarissen of advocaten, maar hierin is minder regelmaat te bespeuren.¹⁶²

Juist doordat deze initiatieven van onderuit werden georganiseerd, varieerden ze niet enkel in organisatie, maar ook in inhoud. Dat in elke verloofdencursus een arts langskwam, betekende niet dat deze overal dezelfde thema’s behandelde. Anne herinnerde zich hoe de dokter in haar cursus sprak over geslachtsziektes en genetische modificatie, maar anticonceptie niet uitgebreid aan bod kwam. Ze haalde aan dat *“dat van de kerk eigenlijk niet mocht”*, en verklaarde zo de beperkte bespreking van anticonceptie.¹⁶³ Toch had niet elke verteller op dat vlak dezelfde ervaring. Zo besprak Antonia hoe er bij haar juist een vooruitstrevende arts langskwam, die sprak over vrouwenemancipatie, seksueel genot, adoptie en zelfs opmerkte dat je voor een zwangerschapsafbreking niet noodzakelijk naar Nederland hoefde, maar ook in eigen land terecht kon bij bepaalde dokters.¹⁶⁴ Vooral dit laatste is opvallend, aangezien de uitspraak van de arts niet alleen botste met de katholieke visie op abortus, maar ook aangezien het beëindigen van een zwangerschap in de jaren zeventig nog niet legaal was in België.¹⁶⁵ Hoewel deze cursussen dus parochiaal ingebed waren, hielden sprekers zich niet altijd aan de katholieke opvattingen en was de inhoud bovendien sterk afhankelijk van de betrokken leken.

Wanneer vertellers terugblikten op hun deelname, kwam een overwegend negatief gevoel naar voren. Diana omschreef de cursus als *“een heel gedoe dat mij niks nieuws heeft geleerd”* en Antonia sprak van *“een saaie boel”*. Vooral ten opzichte van de bijdragen van de geestelijken stonden de drie vertellers kritisch.¹⁶⁶ Anne vatte haar bedenkingen als volgt samen: *“Wat komt die hier vertellen? Wat weet die dat? Hij is toch niet getrouwd?”* De verteller benadrukte hierbij dat deze kritische houding niet enkel achteraf ontstond, maar al tijdens de cursus zelf aanwezig was.¹⁶⁷ Toch hadden de verloofdencursussen een effect. Anne-Marie Vandendriessche, die haar masterproef pedagogie wijdde aan dit onderwerp, concludeerde dat deelnemers vooral nieuwe informatie opdeden rond kinderspreiding en de lichamelijke

¹⁶¹ Leuven, KADOC, *Archief (V)KAJ Antwerpen*, 170/1: Notities genomen tijdens de verloofdenwerking KAJ, 1972.

¹⁶² Leuven, KADOC, *Archief (V)KAJ Antwerpen*, 170/1: Lijst met sprekers “Wij verloofden” tijdens werkingsjaar 1970-71; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

¹⁶³ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

¹⁶⁴ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

¹⁶⁵ Els Witte, ‘De Liberalisering van de Abortus-wetgeving in België (1970-1990)’, in *Abortus*, onder redactie van Micheline Scheys, Rapporten en perspectieven omtrent vrouwenstudies 4 (Brussel: VUB press, 1993), 21, 24; Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrij!*, 45, 70.

¹⁶⁶ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

¹⁶⁷ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

dimensie van het huwelijk.¹⁶⁸ Voor bepaalde koppels bleken thema's zoals voortplanting en anticonceptie voor het volgen van een verloofdencursus dus relatief onbekend.¹⁶⁹ Zeker aangezien niet iedereen deze uitleg meekreeg in het secundair onderwijs en ook niet iedereen hoger onderwijs volgde, was een verloofdencursus wellicht een plaats waar nieuwe kennis opgedaan kon worden. Het deel van de cursus dat gegeven werd door een arts werd dan ook door de vertellers positiever onthaald. Anne gaf bijvoorbeeld aan hoe ze in deze bijeenkomst bijleerde over ziektes, erfelijkheid en medische innovaties.¹⁷⁰ Ook Antonia deed bij het deel van de dokter nieuwe kennis op, vooral rond seksualiteitsbeleving.¹⁷¹ Diana, die dankzij haar opleiding verpleegkunde wel al basiskennis hierover had, zag aan de reacties van andere koppels in de cursus dat de informatie van de dokter voor velen wel nieuw was.¹⁷² Hoewel seksuele voorlichting dus slechts één onderdeel vormde van de cursus, blijkt dit element een blijvende indruk te hebben achtergelaten.¹⁷³

De positieve waardering voor het onderdeel van de arts contrasteert dus sterk met de kritische houding tegenover de bijdragen van de geestelijken en moet begrepen worden binnen een bredere verschuiving in autoriteit rond seksualiteit. Maarten Langhendries en Anne-Sophie Crosetti halen in deze context aan dat dokters en adviseurs geleidelijk de rol van priesters overnamen op het vlak van anticonceptie en seksuele normen.¹⁷⁴ In *The Pope and the Pill* gaat ook David Geiringer in op de dalende autoriteit van de clerus in Engeland tijdens de jaren zestig, onder meer omdat geestelijken hun morele gezag over seksualiteit steeds moeilijker konden legitimeren. Hun gebrek aan ervaring, in het bijzonder met betrekking tot vrouwelijke seksualiteit, werd steeds vaker als een beperking gezien.¹⁷⁵ De eerdere uitspraak van Anne, waarin ze zich afvroeg wat een ongehuwde priester over het huwelijk en seksualiteit kon vertellen, sluit bij deze tendens aan.¹⁷⁶ Tegelijkertijd nam de autoriteit van de arts over seksuele thema's duidelijk toe. Karel Velle stelt dan ook dat de arts uitgroeide tot "*de nieuwe vertrouwensfiguur, de raadgever, de priester*".¹⁷⁷ Dat de bijdrage van artsen in de interviews systematisch positiever werd onthaald, is dus wellicht niet enkel toe te schrijven aan het feit dat ze als inhoudelijk interessanter werden bestempeld, maar hangt ook samen met een veranderende perceptie van bekwaamheid.¹⁷⁸ Medische kennis werd als betrouwbaarder

¹⁶⁸ Anne-Marie Vandendriessche, 'Evaluatie van een verloofdencursus: verslag van een onderzoek naar het vormend effect van een verloofdencursus, georganiseerd door de Katholiek Landelijke Jeugd te Zandhoven' (Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 1970), 111.

¹⁶⁹ Vandendriessche, 'Evaluatie van een verloofdencursus', 117, 120.

¹⁷⁰ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

¹⁷¹ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

¹⁷² Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

¹⁷³ Vandendriessche, 'Evaluatie van een verloofdencursus', 17.

¹⁷⁴ Langhendries Crosetti, 'Beyond Tradition and Progress', 471.

¹⁷⁵ David Geiringer, *The Pope and the Pill: Sex, Catholicism and Women in Post-War England* (Manchester: University Press, 2020), 99-100.

¹⁷⁶ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

¹⁷⁷ Karel Velle, *De nieuwe biechtvaders: de sociale geschiedenis van de arts in België*. (Leuven: Kritak, 1991), 9.

¹⁷⁸ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

ervaren en minder in vraag gesteld, terwijl de moraliserende toon van geestelijken aan gezag verloor en steeds minder overtuigingskracht had.

Omdat dit deelhoofdstuk katholieke initiatieven centraal stelt, loont het om te kijken of er gelijkaardige voorbereidingscursussen bestonden voor mensen die niet voor de kerk trouwden. Vertellers haalden zelf aan niet op de hoogte te zijn van zulke initiatieven en verwezen naar het feit dat ze die informatie al hadden of opdeden via bepaalde tijdschriften, zoals *Verstandig Ouderschap* of *Ouders van Nu*.¹⁷⁹ Hierop zal in een volgend deelhoofdstuk verder ingegaan worden. Aangezien seksualiteit binnen vrijzinnige milieus minder omgeven was door stilte en in het rijksonderwijs uitgebreider seksuele opvoeding werd gegeven, was er wellicht minder nood aan formele voorbereidingscursussen.¹⁸⁰

Hoewel er vandaag nog altijd pastorale initiatieven bestaan die verloofden klaarstomen voor het huwelijksleven, is het opvallend hoe deze cursussen sterk afnemen tegen het einde van de jaren zeventig.¹⁸¹ Ook vertellers halen deze verschuiving aan, door bijvoorbeeld op te merken hoe jongere broers en zussen geen verloofdencursus meer volgden.¹⁸² Wellicht is dit deels te verklaren doordat seksuele voorlichting ook in katholieke scholen meer ingang vond, terwijl de kerkelijke autoriteit op het vlak van seksualiteit steeds minder vanzelfsprekend werd. Daarmee kwamen thema's die vroeger in verloofdencursussen centraal stonden, zoals voortplanting, gezinsplanning, en relationele vorming, nu al tijdens de tienerjaren aan bod.¹⁸³ Daarnaast wijzigden de katholieke opvattingen geleidelijk. Waar seks voorheen exclusief binnen het huwelijk thuishoorde, ontstond in de late jaren zestig en vroege jaren zeventig meer ruimte om seksualiteit buiten het huwelijk te bespreken.¹⁸⁴ Hierdoor verschoof de 'nood' aan voorlichting van vlak voor het huwelijk naar de tienerjaren, waardoor de verloofdencursussen hun vroegere functie deels verloren.¹⁸⁵

1.4. Hulpverleners

In de jaren zestig en zeventig speelden ook hulpverleners een rol in de seksuele voorlichting van jonge vrouwen. Waar het onderwijs en de kerk vaak onvoldoende of moraliserende informatie boden, fungeerden hulpverleners als schakels in de toegang tot seksuele kennis. Deze actoren vormden echter geen homogeen geheel. Naast artsen en apothekers maakten

¹⁷⁹ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025; Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

¹⁸⁰ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

¹⁸¹ Gevers, *Kerk in de kering*, 313; Musschoot, *Toen geluk nog heel gewoon was*, 14.

¹⁸² Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

¹⁸³ De Raad voor het Gezin, *Brochure uitgegeven door het katholiek onderwijs betreffende de affectieve en seksuele voorlichting op school*.

¹⁸⁴ Gevers, *Kerk in de kering*, 317.

¹⁸⁵ De Raad voor het Gezin, *Brochure uitgegeven door het katholiek onderwijs betreffende de affectieve en seksuele voorlichting op school*.

ook alternatieve organisaties die buiten het traditionele zorgveld optraden deel uit van het bredere netwerk waarop vrouwen beroep deden. Door deze uiteenlopende vormen van hulpverlening te analyseren, wordt duidelijk hoe deze instanties elk op hun eigen manier de seksuele voorlichting van de vertellers mee vormgaven.

1.4.1. Medisch personeel: huisdokters, artsen en apothekers

Zorgverleners namen een centrale positie in binnen de seksuele voorlichting van de vertellers. Hoewel ze misschien minder uitgebreide thema's behandelden dan de instanties besproken in de vorige deelhoofdstukken, waren ze alsnog belangrijke schakels in dit proces. Hun rol wordt duidelijk op twee niveaus. In de eerste plaats waren artsen belangrijke toegangspoorten tot anticonceptie. De meeste betrouwbare vormen van anticonceptie (pil, spiraaltje, sterilisatie) vereisten namelijk een vorm van medische tussenkomst. Daarnaast waren medische hulpverleners voor vertellers vaak een belangrijk aanspreekpunt voor vragen rond seksualiteit. Zeker bij vrouwen die op school geen uitgebreide seksuele voorlichting kregen en het hier thuis ook niet over konden hebben, bekleedden artsen prominente posities in de seksuele opvoeding.¹⁸⁶ Aangezien alle vrouwen in hun interviews aangaven enkel informatie te hebben opgedaan bij artsen rond anticonceptie en minder rond andere aspecten van seksualiteit, zullen voorbehoedsmiddelen een centrale rol innemen binnen deze analyse.

De huisarts was voor de meeste vertellers de eerste en meest toegankelijke contactpersoon binnen de medische wereld. Aangezien de pil enkel op voorschrift beschikbaar was en voor een spiraaltje of sterilisatie een medische ingreep nodig was, kwamen vrouwen haast onvermijdelijk bij hun huisarts terecht wanneer zij anticonceptie wilden verkrijgen.¹⁸⁷ Uit de Nationale Enquête Gezinsontwikkeling (NEGO), die vanaf 1966 vijfjaarlijks werd georganiseerd en waarin onder meer het anticonceptiegebruik van de Vlaamse bevolking werd onderzocht, blijkt dat meer dan de helft van de ondervraagde vrouwen hun huisarts als belangrijkste informatiebron bij hun anticonceptiekeuze beschouwde.¹⁸⁸ Deze bevinding sluit nauw aan bij de interviews: ongeveer de helft van de vertellers vermeldde expliciet hoe belangrijk hun huisarts was in de verwerving van kennis rond anticonceptie, en vrijwel iedereen gaf aan dat hun huisarts een rol speelde in hun anticonceptiekeuzes.¹⁸⁹ De manier waarop deze rol werd ingevuld, verliep doorgaans op twee manieren. Enerzijds waren er vrouwen die met een specifiek verzoek naar de huisarts stapten, bijvoorbeeld om de pil of een spiraaltje te

¹⁸⁶ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

¹⁸⁷ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 52; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

¹⁸⁸ Visser, Geeraert, en Lehert, *Seksualiteit en relatievorming*, 12, 89.

¹⁸⁹ Voorbeelden te vinden in: Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025; Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

verkrijgen.¹⁹⁰ Anderzijds was er een kleinere groep die wel beseftte dat er middelen bestonden om een zwangerschap te voorkomen, maar zich niet bewust waren van de opties of werking ervan. Voor deze vrouwen was de huisarts degene die hen hierbij op weg zette en zo een beslissende invloed had op de kennis die zij over anticonceptie verwierven.¹⁹¹

De invloed van de huisarts op de anticonceptiekeuzes van vrouwen was niet alleen richtinggevend, maar kon ook beperkend werken. Verschillende vertellers gaven aan dat hun beslissing om al dan niet een huisarts te raadplegen werd beïnvloed door de vrees dat de reden voor hun consultatie zou worden doorverteld, of door de overtuiging dat zij voor hun huwelijk de pil niet zouden krijgen.¹⁹² Antonia was er bijvoorbeeld van overtuigd dat haar huisarts haar de pil nooit zou hebben voorgeschreven op jonge leeftijd.¹⁹³ Sommige vrouwen stelden daarom hun consultatie uit. Zo durfde Diana, ondanks het feit dat ze al seksueel actief was, pas na haar huwelijk de pil te vragen, uit angst om hiervoor anders “*scheef bekeken*” te worden. Bovendien dacht ze dat minderjarigen niet zonder hun ouders naar de huisarts mochten, wat de drempel verder verhoogde.¹⁹⁴ In de jaren zeventig waren jongeren namelijk pas wettelijk meerderjarig vanaf hun eenentwintigste verjaardag.¹⁹⁵

Andere vertellers gingen daarom op zoek naar een nieuwe huisarts die zij meer vertrouwden. Zo vermeed Petra als zeventienjarige bewust haar oude huisarts, omdat ze vreesde dat hij haar ouders zou inlichten. Toen een nieuwe, jongere huisarts zich in haar dorp vestigde, zag ze dit als een “*geschenk*”, waardoor ze de pil met een veiliger gevoel durfde te vragen.¹⁹⁶ Petra’s strategie om bewust een andere huisarts op te zoeken, wijst op het belang van vertrouwen binnen arts-patiëntrelaties en toont hoe vrouwen soms actief op zoek gingen naar artsen bij wie zij zich veiliger voelden. Dit sluit aan bij de bevindingen van Laura Kelly, die aantoonde hoe de toegang tot anticonceptie in Ierland grotendeels afhankelijk was van het vinden van een “*sympathieke*” arts, die ondanks de katholieke context bereid was om anticonceptie voor te schrijven.¹⁹⁷ Tegelijk suggereert dit dat de positie van dokters in deze periode niet altijd eenduidig was. Belgische artsen waren namelijk niet altijd voorstanders van het versoepelen van de traditionele christelijke moraal, zoals Wis Geysen en Karel Velle

¹⁹⁰ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025; Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

¹⁹¹ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

¹⁹² Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

¹⁹³ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

¹⁹⁴ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

¹⁹⁵ Stefanie Van den Broeck, ‘16, 18, 21: wanneer zijn we volwassen?’, *De Standaard*, 25 januari 2016.

¹⁹⁶ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

¹⁹⁷ Laura Kelly, ‘The Contraceptive Pill in Ireland c.1964–79: Activism, Women and Patient–Doctor Relationships’, *Medical History* 64, nr. 2 (2020): 204.

aantonen, en dit idee leefde ook sterk onder de vertellers.¹⁹⁸ Toch nuanceren Langhendries en Crosetti dit gedeeltelijk: zij tonen aan hoe katholieke dokters in België invloed uitoefenden op de veranderende seksuele normen en waarden in de naoorlogse periode, en dus niet zomaar de ‘seksuele revolutie’ wilden tegengaan. Hoewel de kerk officieel tegen de pil was, hielpen katholieke artsen vrouwen alsnog aan informatie en voorschriften, waardoor ook zij een rol speelden in de geleidelijke normalisering van anticonceptie.¹⁹⁹

Tegelijk blijkt uit de interviews dat de invloed van het gezin soms ook in de positieve richting kon werken. In uitzonderlijke gevallen speelden ouders, in het bijzonder moeders, een stimulerende rol. Zowel Elsbeth als Elly, die in zeer vrije middens opgroeiden, gingen op aandringen van hun moeder naar de huisarts. In Elsbeths geval vond haar moeder het belangrijk om haar dochter te beschermen tegen een mogelijke zwangerschap. Haar oudere broer en zus hadden namelijk al een zwangerschap meegemaakt, waardoor Elsbeth vermoedde dat haar moeder een derde ongeplande zwangerschap wilde voorkomen.²⁰⁰ Ook Elly ontving op haar zeventiende de pil, hoewel ze zelf nog niet seksueel actief was: *“Mijn moeder wou per se dat ik de pil pakte, maar ik had nog niks... niks gedaan he. En ja, dan zijn we naar de huisarts geweest, had hij mij de pil voorgeschreven.”*²⁰¹ Toch bleef dergelijke betrokkenheid uitzonderlijk. Voor de meeste vertellers vormde de angst dat hun ouders zouden ontdekken dat zij de pil gebruikten een remmende factor voor een huisartsbezoek. Vertellers die toch ongehuwd en zonder medeweten van hun ouders op consultatie gingen, beschreven dit eerste bezoek als *“spannend”* en benadrukten hun eigen zenuwachtigheid. In vergelijking met andere vertellers bleef deze eerste consultatie hen vaak beter bij, juist omdat ze gepaard ging met het doorbreken van angst en onzekerheid.²⁰²

De invloed van de arts kon ook beperkend werken op een directere manier, zoals ik vorig jaar al aantoonde in mijn bachelorpapier. Indien artsen bepaalde anticonceptiemiddelen niet vermeldde als optie, en vrouwen deze middelen zelf niet kenden, bleef de mogelijkheid om kennis op te doen over deze methodes of deze zelf te gebruiken grotendeels uitgesloten.²⁰³ Huisdokters fungeerden hierdoor als *gatekeepers*, aangezien zij een belangrijke rol speelden in het controleren van toegang tot hulpbronnen.²⁰⁴ Hierdoor zijn zij zowel een doorgang als een mogelijke hindernis bij het verwerven van seksuele kennis. Dit blijkt ook uit de interviews. Elsbeth en Elly gaven bijvoorbeeld expliciet aan dat ze het spiraaltje leerden kennen via hun

¹⁹⁸ Geysen, ‘Over bloemetjes en bijtjes’, 294; Velle, *De nieuwe biechtvaders*, 308.

¹⁹⁹ Langhendries en Crosetti, ‘Beyond Tradition and Progress’, 461-462, 473, 481.

²⁰⁰ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

²⁰¹ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

²⁰² Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

²⁰³ Sam Franssen, ‘Vrije keuze, onder voorbehoud? Externe factoren in de anticonceptiekeuze van Vlaamse vrouwen in de late twintigste eeuw’ (Onuitgegeven bachelorproef, KU Leuven, 2025), 14.

²⁰⁴ Fran M. Collyer, Karen F. Willis, en Sophie Lewis, ‘Gatekeepers in the Healthcare Sector: Knowledge and Bourdieu’s Concept of Field’, *Social Science & Medicine* 186 (2017): 97.

huisarts.²⁰⁵ Bij Jenny en Monique werden deze opties niet besproken. Omdat ze geen alternatieve informatiebronnen hadden, kwamen deze twee vertellers pas veel later in hun leven met deze anticonceptiemethode in aanraking. Jenny bekende in haar interview ook dat ze tot op de dag van vandaag niet precies weet hoe een spiraaltje werkt.²⁰⁶ Vooral bij vrouwen die weinig seksuele voorlichting ontvingen op school en niet in progressieve milieus opgroeiden, bepaalden huisartsen in grote mate welke anticonceptiemethodes als mogelijke opties werden voorgesteld. Buiten de pil kenden veel vertellers uitsluitend de middelen die hun arts had vermeld, waardoor de medische praktijk een rol speelde in het vormen, maar ook beperken van reproductieve kennis.

Gynaecologen en huisartsen vervulden in deze periode een vrij gelijkaardige functie op het vlak van anticonceptie en seksuele gezondheidszorg. Waar vrouwen vandaag eerder bij een gynaecoloog terechtkomen voor het plaatsen van een spiraaltje of zwangerschapsbegeleiding, werd dit bij de vertellers nog regelmatig uitgevoerd door de huisdokter zelf.²⁰⁷ Hierdoor namen beiden een vergelijkbare rol op bij het verstrekken van informatie en het bepalen van de beschikbare anticonceptiemiddelen. De enige ingreep waarbij vrouwen uitsluitend bij een gynaecoloog terecht konden, was een sterilisatie. Van de elf vertellers lieten uiteindelijk vijf vrouwen zich steriliseren. Uit cijfers blijkt dat dit bovengemiddeld was, aangezien in 1983 net iets meer dan één op vijf vrouwen gesteriliseerd was.²⁰⁸ De ervaringen met de aanvraag van deze sterilisatie liepen bij de vertellers echter ook weer sterk uiteen. Diana herinnerde zich dat dit *“heel simpel”* verliep, maar andere vertellers botsten op wat meer weerstand.²⁰⁹ Zo haalde Elly aan dat, ondanks ze altijd heeft aangegeven dat ze geen kinderen wou, haar artsen nooit een sterilisatie voorstelden. Zij verbond dit aan het feit dat sterilisatie bij vrouwen destijds niet zo gangbaar was, aangezien *“de dokters daar niet echt voor zijn”*.²¹⁰ Toch tonen andere getuigenissen aan hoe vrouwen destijds wel degelijk gesteriliseerd werden, hoewel zij met andere moeilijkheden geconfronteerd werden. Monique beschreef bijvoorbeeld dat van haar vereist werd om eerst een psycholoog te raadplegen, omdat een vrouw *“echt wel een grondige reden [moest] hebben om dan gesteriliseerd te worden”*.²¹¹ Daarnaast herinnerde Greet zich hoe ze een document moest ondertekenen waarin ze bevestigde de arts niet aansprakelijk te stellen mocht ze na de ingreep toch nog zwanger worden.²¹²

²⁰⁵ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025; Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

²⁰⁶ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

²⁰⁷ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025; Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

²⁰⁸ R. L. Cliquet en R. Debusschere, *Relationeel en reproductief gedrag in Vlaanderen: eerste resultaten van de nationale enquête gezinsontwikkeling 1982-1983 (NEGO IV)*, CBGS. Monografieën 1984/1 (Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Centrum voor bevolkings- en gezinsstudien, 1984), 126.

²⁰⁹ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

²¹⁰ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

²¹¹ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

²¹² Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

Tot slot waren ook apothekers spilfiguren in dit proces. De pil was in deze periode namelijk niet vrij verkrijgbaar en kon uitsluitend worden opgehaald met een doktersvoorschrift.²¹³ Hoewel er voor sommige vrouwen een duidelijke drempel aanwezig was om zo'n voorschrift te bemachtigen aangezien ze niet naar de huisdokter durfden, was de stap zetten naar de apotheek meestal gemakkelijker. Doordat vrouwen hun voorschrift konden overhandigen zonder expliciet te moeten vragen naar de pil, kwam hier vaak minder schaamte en schroom bij kijken.²¹⁴ Apothekers gaven doorgaans geen bijkomende uitleg, maar gaven de pil gewoon mee, waardoor omstaanders ook niet konden weten dat vrouwen anticonceptie kwamen ophalen.²¹⁵ Deze situatie verschilde sterk met de aankoop van condooms, waar wel verbaal om gevraagd moest worden. Verschillende vertellers gaven aan dat zij dit niet durfden: zelfs als apothekers het niet zouden doorvertellen, bestond er geen garantie dat andere klanten die dit hoorden even discreet zouden zijn.²¹⁶ Hoewel apotheken dus relatief toegankelijk waren, blijkt uit de getuigenissen van vertellers dat vooral de mogelijke aanwezigheid van andere klanten bepalend was voor de ervaringen van vrouwen. Niet de apotheek op zich, maar de sociale omgeving waarin die zich bevond, kon een bron van schaamte of terughoudendheid vormen.²¹⁷

1.4.2. Organisaties en andere initiatieven: CGSO, Release en Dolle Mina

Naast medische zorgverleners vormden ook bepaalde organisaties een aanvullende bron van seksuele voorlichting. De mate waarin vrouwen hiermee in aanraking kwamen, hing echter sterk af van hun eigen netwerk: slechts drie vertellers vermeldde dergelijke initiatieven. Dit waren telkens vrouwen die zeer actief waren in progressieve milieus. Hoewel deze initiatieven dus niet wijdverspreid waren, speelden ze voor deze kleine groep een bepalende rol. Opvallend is dat *marriage counseling*-initiatieven, Centra voor gezinsplanning en andere gelijkaardige organisaties niet voorkomen in de interviews, ondanks de aandacht hiervoor in de Belgische historiografie. Zo besteedden onder meer Camille Banse, Juliette Masquelier en Anne-Sophie Crosetti al aandacht aan dit thema, maar ook Laura Di Spurio, Valérie Piette en Maarten Langhendries publiceerden hierover. Deze werken richten zich echter vooral op Franstalige initiatieven, waarbij de situatie in Vlaanderen grotendeels onderbelicht blijft.²¹⁸

²¹³ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

²¹⁴ Franssen, 'Vrije keuze, onder voorbehoud?', 15.

²¹⁵ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

²¹⁶ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

²¹⁷ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

²¹⁸ Langhendries en Crosetti, 'Beyond Tradition and Progress'; Crosetti, 'Contre l'éducation ou contre-éducation?'; Masquelier, 'L'art délicat de la contestation respectueuse'; Camille Banse, '(R)évolutions de la mixité en contexte catholique. La jeunesse indépendante catholique féminine des sixties: une étude de cas', *Revue d'histoire ecclésiastique* 116, nr. 3-4 (2021): 861-92; Di Spurio en Piette, 'Former à la vie sexuelle et affective dans le monde catholique'.

Een van de vertellers, Elly, verklaarde het feit dat deze organisaties niet werden vermeld in de interviews door te wijzen op het verschil tussen Vlaanderen en Wallonië: *“In België had je in feite weinig... In Franstalig België wel. Franstalig België wel. Die zijn altijd anders geweest he.”*²¹⁹ Hun afwezigheid in de interviews suggereert inderdaad dat deze initiatieven wijdverspreider waren in Wallonië dan in Vlaanderen. De enige organisaties die vertellers expliciet aanhaalden waren het CGSO, Release en Dolle Mina: progressieve groeperingen die zich buiten de traditionele structuren bevonden.²²⁰

Alvorens gekeken wordt naar hun invloed op de vertellers, loont het om kort in te gaan op de ontstaansgeschiedenis en functies van deze initiatieven. Het CGSO, acroniem voor Centra voor Gezinsplanning en Seksuele Ontwikkeling, kwam voort uit de in 1955 opgerichte Belgische Vereniging voor Sexuele Voorlichting (BVSF). Deze had als doel om *“wetenschappelijk getoetste inzichten en opvattingen op het gebied van het geslachtsleven”* te verspreiden, maar zette vanaf 1958 ook in op hulpverlening via consultaties.²²¹ Vanaf het einde van de jaren zestig werden consultatiebureaus de hoofdactiviteit van het CGSO.²²² Hoewel de organisatie in principe pluralistisch was, bestond de beweging vooral uit linkse vrijzinnigen.²²³ Aan het begin van de jaren zeventig zag hiernaast ook Dolle Mina in België het licht, vernoemd naar haar Nederlandse tegenhanger.²²⁴ Hoewel hun standpunten betrekking hadden op veel meer dan enkel seksuele kennisverspreiding, maakte dit ook een deel uit van het programma. Met ‘Baas in eigen buik’ en de strijd om anticonceptie toegankelijker te maken, drukte de organisatie haar stempel op de maatschappelijke discussies rond reproductieve kennis en rechtvaardigheid.²²⁵

Over Release is veel minder geweten. De rol van deze organisatie in Vlaanderen komt niet voor in de literatuur, maar het lijkt erop dat deze haar oorsprong had in een gelijknamige Nederlandse organisatie.²²⁶ In 1970 werd Release in Nederland opgericht als alternatieve hulpverleningsinstelling, bestaande uit vrijwilligers die jongeren probeerden te begeleiden die niet terecht konden bij reguliere hulpverleners. Het ging dan bijvoorbeeld om meisjes die ongewenst zwanger raakten, jongeren die met drugs experimenteerden of adolescenten die wegliepen van huis.²²⁷ Hoe deze organisatie uiteindelijk in Vlaanderen voet aan grond kreeg, is onduidelijk en vergt bijkomend historisch onderzoek. Elsbeth herinnerde zich niettemin nog

²¹⁹ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

²²⁰ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025; Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

²²¹ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 12, 48.

²²² Hooghe, ‘Aspecten van het discours inzake seksuele moraal’, 35; Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 52.

²²³ Hooghe, ‘Aspecten van het discours inzake seksuele moraal’, 36.

²²⁴ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 155.

²²⁵ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 23-24.

²²⁶ Gemma Blok, *Baas in eigen brein: ‘antipsychiatrie’ in Nederland, 1965-1985* (Amsterdam: Nieuwezijds, 2004), 30.

²²⁷ Maarten van der Linde, *Basisboek geschiedenis sociaal werk in Nederland* (Amsterdam: SWP, 2013), 228-29.

duidelijk hoe Release een actieve rol speelde in haar seksuele kennisverwerving. Ze vertelde hoe er in Leuven een groep vrijwilligers was waarbij je informatie en hulp kon krijgen bij een ongewenste zwangerschap, seksueel misbruik, verkrachting, slechte thuissituatie, druggebruik en meer. Buiten Leuven vermoedde ze dat er ook release-centra bestonden in Antwerpen en Gent, al kon ze dit met minder zekerheid bevestigen, aangezien ze daar zelf geen directe ervaring mee had.²²⁸ De link tussen de Vlaamse en Nederlandse Release lijkt hiermee thematisch bevestigd, hoewel er weinig concrete informatie over terug te vinden is. Elsbeth gaf dit zelf ook aan: naar aanleiding van ons interview had ze geprobeerd bijkomende documentatie te vinden, maar ook zij stuitte op een gebrek aan beschikbare informatie.²²⁹

Wanneer vertellers terugblikten op de informatie die ze via deze initiatieven opdeden, kwamen een paar duidelijke patronen naar voren. Veel van deze organisaties boden bijvoorbeeld kennis over minder wijdverspreide anticonceptiemethodes. Petra leerde zo via Dolle Mina, waarbinnen ze zelf actief was, het pessarium kennen, terwijl Elsbeth uitbundig beschreef hoe ze bij Release voor het eerst een condoom zag.²³⁰ Petra haalde hierbij aan dat deze informatie vaak in het teken stond van buitenechtelijke relaties, aangezien anticonceptie cruciaal was in de milieus van vrije seks: *“Het feit dat je seks had met anderen, ook buiten uw relatie... Je moest je daar ook op voorzien he, want je moest wel zien dat je niet zwanger werd van die andere. Dat was de bedoeling he.”* Alhoewel ze geen specifieke conversaties herinnerde, haalde ze wel aan hoe seksuele voorlichting en informatieverbreiding centraal stond in veel gesprekken binnen Dolle Mina. Via Dolle Mina had ze ook contacten bij het CGSO, waar ze als twintiger enkele keren langsging.²³¹ Het feit dat dergelijke connecties bestonden tussen deze netwerken, illustreert nogmaals het eerder alternatieve en emancipatorische karakter van deze organisaties.

Elly kon als oud-medewerker van het CGSO uitgebreid ingaan op de werking van de organisatie vanuit het perspectief van de hulpverlener. Halverwege de jaren zeventig stond zij in voor consultaties en begeleidde ze, wanneer nodig, meisjes naar Nederland om hier een abortus te laten uitvoeren. Alvorens ze dit mocht doen, kreeg ze bijkomende vormingen via Janssens Pharmaceutica en de Nederlandse Rutgersstichting, die haar vooral bijschoolden over vruchtbaarheid en de verschillende soorten anticonceptiepillen. De meeste mensen kwamen namelijk op consultatie bij Elly om informatie over deze onderwerpen te krijgen, waardoor zij tijdens deze korte opleidingen leerde hoe ze deze informatie op een heldere manier zelf kon overbrengen tijdens consultaties. Ze gaf hierbij aan dat de eerder opgedane technische kennis tijdens haar biologielessen van pas kwam, maar haar werk bij het CGSO minstens even bepalend was voor haar verdere seksuele voorlichting, zeker op het vlak van anticonceptie.

²²⁸ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

²²⁹ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

²³⁰ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

²³¹ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

Toen haar gevraagd werd wie vooral op consultatie kwam, benadrukte Elly dat dit voornamelijk katholieke meisjes waren. Velen van hen waren ongewenst zwanger of zaten met vragen, aangezien zij tijdens hun schooltijd minder seksuele voorlichting hadden ontvangen dan leeftijdsgenoten uit andere onderwijsnetten.²³²

Samen tonen de bevindingen uit dit deelhoofdstuk aan hoe ook zorgverleners een rol speelden in de seksuele voorlichting van vrouwen, zij het in beperkte mate en vaak geënt op specifieke onderwerpen. Waar medisch personeel vaak zowel een toegangspoort als hindernis kon vormen in seksuele kennis en anticonceptiegebruik, vulden organisaties zoals Dolle Mina, Release en het CGSO bepaalde lacunes op. Toch bereikten deze laatste initiatieven vrouwen vooral via alternatieve, progressieve netwerken, en was de bredere populatie niet altijd op de hoogte van het bestaan of de werking van deze initiatieven.²³³

1.5. Media

Als laatste onderdeel van dit hoofdstuk rond georganiseerde voorlichting, richt ik mij graag op mediavormen die expliciet bedoeld waren om seksuele kennis over te dragen. In dit deel komen daarom de boeken, tijdschriften, films en televisieprogramma's aan bod die met een duidelijk voorlichtende of informatieve doelstelling tot stand kwamen. Andere mediavormen waarlangs vertellers informatie opdeden, maar die niet specifiek op seksuele voorlichting gericht waren, komen daarom pas in het volgende hoofdstuk aan bod. Daarbij moet wel gesteld worden dat het onderscheid tussen beide vormen soms moeilijk te maken valt. Niettemin is er hier gekozen voor een indeling op basis van het hoofddoel van de aangehaalde publicaties en producties.

1.5.1. Boeken en tijdschriften

Waar voorlichtingsliteratuur voor kinderen en jongeren vandaag in elke boekenhandel te vinden is, was dat in de jaren zestig en zeventig minder vanzelfsprekend. Aangezien er in Vlaanderen weinig publicaties bestonden voor seksuele voorlichting aan volwassenen, waren boeken gericht op jongere leeftijdsgroepen nog zeldzamer.²³⁴ Verschillende vertellers betwijfelden in hun interviews dan ook of dergelijke literatuur in hun jeugd beschikbaar was. Elly merkte bijvoorbeeld op dat voorlichtingsboeken voor kinderen simpelweg niet bestonden toen ze jong was.²³⁵ Monique herinnerde zich wel "*boekskes*" over seks, maar deze gingen niet gepaard met een informatief doel.²³⁶ De enige verteller die zich een voorlichtingsboek specifiek voor kinderen herinnerde, was Louisa. Nadat zij haar moeder bleef vragen waar

²³² Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

²³³ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 64.

²³⁴ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 171.

²³⁵ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

²³⁶ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

kinderen vandaan kwamen, en haar moeder hier geen raad meer mee wist, riep ze de hulp in van Louisa's juf in het lager onderwijs. Zij gaf haar moeder een boekje dat op kinderen was afgestemd: *"Als de man op de vrouw lag, dan was daar een dekentje over getekend. Maar voor de rest... dat waren dan wat fotootjes hoe die baby groeide in de buik van de mama en hoe die daaruit komt he."*²³⁷ Louisa gaf aan dat ze na het lezen van het boekje wel begreep vanwaar de kinderen kwamen, en dat ze ook wel ongeveer begrepen had hoe die in de buik van de moeder terecht waren gekomen.²³⁸

Wanneer andere vertellers in aanraking kwamen met voorlichtingsliteratuur, was dit niet zoals bij Louisa aangepast aan hun leeftijd. Elsbeth kreeg bijvoorbeeld in haar tienerjaren *Variaties* in haar handen gedrukt van haar oudere zus. Dit was een Deens fotoboek gepubliceerd door de Nederlandse Vereniging voor Seksuele Hervorming (NVSH) aan het einde van de jaren zestig, dat vrijwel volledig uit foto's van verschillende seksuele posities bestond en eigenlijk voor volwassenen bedoeld was.²³⁹ Deze boeken kwamen onder meer in België terecht via het CGSO, dat toen nog de Belgische Vereniging voor Gezinsplanning en Seksuele Opvoeding (BVGSO) heette. Deze organisatie kocht de publicaties aan via de NVSH en verspreidde deze vervolgens zelf verder.²⁴⁰ Elsbeth herinnerde zich nog goed hoe verbaasd ze was bij het zien van de foto's in *Variaties*: *"ik keek daarnaar en ik dacht 'he, wat laat die mij zien?'"*²⁴¹ Ook bij andere vertellers creëerde dit soort leesvoer eerder verwarring dan inzicht. Jenny kreeg op haar twaalfde een boekje van haar moeder rond seksuele voorlichting, maar begreep de inhoud ervan niet.²⁴² Ook bij Elly was het haar moeder die haar boeken bezorgde, maar zij ging hier nog iets verder in. Toen een meisje op haar middelbare school zwanger geraakte, schoot haar moeder in paniek en gaf ze Elly op haar dertiende de opdracht een heel aantal boeken te lezen:

*"En ik kreeg dan zo een stapel boeken mee van de bibliotheek
en ik moest dat allemaal lezen
en mijn moeder zelf
allez die kon dat ook niet zo uitleggen
maar het was heel specialistisch hoor
van de hypofyse en ik herinner me nog van hoe dat je geslachtsrijp wordt
met de hypofyse
dus het was heel erg wetenschappelijk uitgelegd
dus ik snapte er ook niet zo veel van."*²⁴³

²³⁷ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

²³⁸ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

²³⁹ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 155, 172.

²⁴⁰ Geysen, 'Over bloemetjes en bijtjes', 285.

²⁴¹ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

²⁴² Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

²⁴³ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

Op die manier blijkt dat voorlichtingsmateriaal in de vorm van boeken doorgaans te schaars, te technisch, of niet afgestemd op de leeftijd van de lezer was. De gebruikte termen en beelden lieten jonge lezers vaak verward achter en droegen slechts in zeldzame gevallen bij tot de effectieve seksuele voorlichting. Louisa vormde hier een uitzondering op, aangezien zij wel een voorlichtingsboek op kindermaat te zien kreeg. Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat Louisa tot de jongste vertellers behoort en voorlichtingsboeken voor kinderen tegen die tijd misschien beter beschikbaar waren. Via de bestaande literatuur is dit echter moeilijk te onderhouden, aangezien er nog weinig tot geen onderzoek naar is gedaan. Toch volstaat dit niet als volledige verklaring, aangezien Anne, die een jaar jonger is dan Louisa, tijdens haar jeugd nooit met dergelijke literatuur in aanraking kwam.²⁴⁴

Bij tijdschriften doen zich vergelijkbare ontwikkelingen voor. Elsbeth en Elly, die allebei relatief progressieve ouders hadden, hadden thuis toegang tot *Ouders van Nu* en *Sextant*.²⁴⁵ Elsbeth herinnerde zich nog duidelijk een artikel in *Ouders van Nu* rond 1970, waarin ze het begrip 'petting' leerde kennen. Ze beschouwde het hele tijdschrift als een belangrijke bron voor haar eigen seksuele kennis en nam het gedurende haar tienerjaren graag en geregeld door.²⁴⁶ Bij Elly speelde vooral *Sextant* een rol. Dit blad, dat oorspronkelijk verscheen onder de naam *Verstandig Ouderschap*, werd uitgegeven door de NVSH en had als doel seksualiteit te ontdoen van haar geheimzinnigheid.²⁴⁷ Exacte verkoopcijfers zijn moeilijk te achterhalen, maar in 1965 werden al meer dan twee miljoen exemplaren gedrukt voor NVSH-leden alleen. De werkelijke oplage lag nog hoger, aangezien *Sextant* ook in de losse verkoop verkrijgbaar was, en bovendien geëxporteerd werd naar België. Via de BVSF en haar opvolger het CGSO bereikte *Sextant* uiteindelijk ook een Vlaams publiek.²⁴⁸ Desondanks bleef de impact van deze bladen in België beperkter dan in Nederland, wat zich ook in de ledenaantallen weerspiegelde: waar de NVSH in 1965 meer dan 200.000 leden telde, stonden in 1966 slechts ongeveer 2.100 mensen ingeschreven bij de BVSF.²⁴⁹

Toch had *Sextant* in Vlaanderen een invloed, zoals ook in de interviews terugkomt. Elly, van wie de ouders geabonneerd waren op het tijdschrift, gaf aan hoe zij via deze publicaties veel leerde over relationele en seksuele vorming. Ze beschouwde het blad als een van haar belangrijkste informatiebronnen, naast het middelbaar onderwijs en de informatie die ze via het CGSO verkreeg. Desondanks haalde ze aan hoe er ook heel wat artikels en verhalen

²⁴⁴ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

²⁴⁵ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

²⁴⁶ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

²⁴⁷ Sabine van Wesemael, 'Sextant', in *Magazine!*, door Marieke van Delft, Nel Van Dijk, en Reinder Storm (Zwolle: Waanders, 2006), 141.

²⁴⁸ Gé Nabrink, *Seksuele hervorming in Nederland: achtergronden en geschiedenis van de Nieuw-Malthusiaanse bond (NMB) en de Nederlandse Vereniging voor seksuele hervorming (NVSH), 1881-1971* (Nijmegen: SUN, 1978), 440, 446.

²⁴⁹ Gunst en Hooghe, *Golden sixties*, 57.

instonden die ze toen nog niet begreep.²⁵⁰ Indien er dus informatie via boeken en tijdschriften werd opgedaan, gebeurde dit meestal via literatuur die niet voor kinderen of tieners bedoeld was, waardoor slechts een deel van de inhoud werkelijk verstaanbaar was voor de vertellers.

Tot 1973 was het bovendien verboden om reclame te maken over anticonceptiemiddelen of bij te dragen tot *“een grotere verkoop van dergelijke voorwerpen”*. Hoewel neutrale informatie verstrekken rond voorbehoedsmiddelen dus strikt genomen wel nog mocht, bleef het verschil tussen ‘reclame’ en ‘informatie’ voor velen te vaag, waardoor weinigen zich aan informatieverbreiding waagden.²⁵¹ Na de opheffing van dit verbod in 1973, veranderde het seksuele voorlichtingslandschap sterk. De overheid verspreidde vanaf dan honderdduizenden brochures en folders over anticonceptie, en betaalde verschillende organisaties om hetzelfde te doen.²⁵² Greet, die na deze periode beviel van haar eerste kind, bevestigde dan ook dat ze via de ziekenkas boekjes meekreeg, en ze zich altijd wel op één of andere manier kon informeren.²⁵³ Dat boeken en tijdschriften vanaf 1973 aan betekenis wonnen, blijkt ook uit kwantitatief onderzoek. Uit een onderzoek van de Federatie vormingswerk voor het gezin in Brugge uit 1977 bleek dat 12 procent van de ondervraagde vijftien- tot achttienjarigen boeken als hun voornaamste voorlichtingsbron bestempelden.²⁵⁴ In 1991, zo bewijzen Visser, Geeraert en Lehert, steeg dit getal verder tot 36 procent.²⁵⁵ Hoewel boeken en tijdschriften bij de vertellers dus slechts voor enkele vrouwen een betekenisvolle rol speelden, zou deze vorm van voorlichting in de daaropvolgende decennia steeds meer aan belang winnen.

1.5.2. Films en televisieprogramma's

Tot slot wordt er nog aandacht besteed aan films en tv-programma's als mogelijke vormen van seksuele voorlichting. Alle elf vertellers hadden in hun jeugd toegang tot een televisie, maar slechts zes van hen vermeldde in hun interviews concrete voorlichtingsprogramma's.²⁵⁶ Twee anderen verwezen wel naar films of televisieprogramma's waar zij informatie uit haalden, maar omdat dit geen mediavormen waren die expliciet gericht waren op voorlichting, komen ze in het volgende hoofdstuk aan bod.²⁵⁷ De overige drie vertellers konden zich geen enkel

²⁵⁰ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

²⁵¹ Hooghe, 'Aspecten van het discours inzake seksuele moraal', 217.

²⁵² Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrij!*, 173-74

²⁵³ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

²⁵⁴ *Adolescenten en seksualiteit: seksueel gedrag en normering van jeugdigen, verslag van een onderzoek*. (Brugge: Federatie vormingswerk voor het gezin, 1977), 22.

²⁵⁵ Visser, Geeraert, en Lehert, *Seksualiteit en relatievorming*, 90.

²⁵⁶ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

²⁵⁷ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

voorlichtingsprogramma herinneren, of dachten dat dit in hun jeugd niet bestond.²⁵⁸ Zo beschreef Louisa het als volgt: “*Er zal misschien wel ooit iets geweest zijn op tv maar zo echt een programma... niet dat ik weet.*”²⁵⁹ Nochtans verschenen in de jaren zestig en zeventig wel degelijk verschillende voorlichtingsprogramma’s op de buis.

Een naam die hierbij steeds terugkeerde, is Paula Sémer. Aan het begin van de jaren zestig presenteerde zij voor de BRT, de Belgische Radio- en Televisieomroeporganisatie (voormalige naam van de VRT), het vrouwenprogramma *Penelope*. Aangezien het programma onderwerpen behandelde zoals seksualiteit, vrouwelijke emancipatie en gezinsrelaties, werd het bewust pas uitgezonden op een moment waarop kinderen in bed lagen.²⁶⁰ Sémer, die zelf uit een vrijzinnig gezin kwam, baseerde zich voor haar uitzendingen vooral op literatuur die ze vond bij de NVSH.²⁶¹ Toch werden deze uitzendingen niet met open armen ontvangen: vooral een uitzending in 1964 over het onderwerp ‘emancipatie’ werd beantwoord met stapels negatieve brieven uit conservatieve hoek.²⁶² In 1967 volgde een aflevering van het panelprogramma *Het gelukkig gezin*, waarin onder leiding van Sémer seksuele voorlichting en huwelijksvoorbereiding besproken werd. Deze uitzending kreeg bijzonder veel aandacht, onder meer vanwege een controversiële uitspraak van moraalfilosoof Jaap Kruithof.²⁶³ Kruithof, die deel uitmaakte van het panel, hield aan het einde van de aflevering een pleidooi om voorhuwelijks seksuele betrekkingen te aanvaarden en jongeren in bepaalde omstandigheden toegang te verlenen tot anticonceptie. De uitzending leidde tot een golf van protestreacties van verontwaardigde kijkers.²⁶⁴ Sémer verklaarde later dat de uitzending zodanig ophefmakend was dat zij er jaren later nog reacties over ontving.²⁶⁵ Ook bij een van de vertellers, Elly, liet deze aflevering een indruk na. Tijdens het interview verwees zij namelijk spontaan naar het panelgesprek met Sémer en Kruithof. Elly bestempelde deze aflevering als “*zeer, zeer progressief*”, maar kon zich geen concrete details meer voor de geest halen.²⁶⁶

Als eerste programmapresentator die het woord ‘seks’ vrijuit in de mond nam, liet Sémer dan ook een blijvende indruk achter op de vertellers.²⁶⁷ Zo verwezen vijf van de zes vrouwen die spraken over seksuele voorlichting expliciet naar haar wanneer ze bevraagd werden naar tv-programma’s over seksualiteit. Sémer werd omschreven als een “*boegbeeld*” en “*pionier*”, die

²⁵⁸ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

²⁵⁹ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

²⁶⁰ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 153, 165.

²⁶¹ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 166.

²⁶² Ronald Grossey, *Goedenavond, beste kijkers: de televisie in zwart-wit, van 31 oktober 1953 tot 31 december 1970* (Antwerpen: Standaard, 1993), 186.

²⁶³ Dupont, ‘Of Human Love’ 61.

²⁶⁴ Nicole De Cock, ‘De Moraal Aan Het Verhaal: Een Reportage over de Beginjaren van 40 Jaar Gentse Moraalwetenschappen’, *Ethiek & Maatschappij* 6, nr. 3/4 (2003): 201.

²⁶⁵ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 154, 166.

²⁶⁶ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

²⁶⁷ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 165.

*“praatte over zaken waar niemand over praatte”.*²⁶⁸ De presentatrice neemt in hun herinneringen een symbolische plaats in, als figuur die seksualiteit openlijk op televisie durfde bespreken. Toch bleek haar concrete invloed minder eenduidig. Wanneer gepeild werd naar de inhoud van haar programma’s en wat zij eruit hadden geleerd, konden slechts weinigen specifieke elementen of titels van programma’s opnoemen. Monique verwoordde het als volgt: *“die had ook zo iets, een programma, maar die heeft nu nikske aangekondigd wat ik precies niet wist... of wat indruk op mij gemaakt had.”*²⁶⁹ Greet kon zich ook niet herinneren of ze via Sémer effectief iets had bijgeleerd, en hiernaast kon Antonia geen concrete zaken opnoemen die in haar programma’s aan bod kwamen.²⁷⁰ Hierbij is het ergens logisch dat vrouwen zich geen concrete uitspraken meer herinnerden, aangezien er zestig jaar zit tussen de uitzendingen en het interview. Alexander Dhoest benadrukt in zijn artikel over de rol van mondelinge geschiedenis in het onderzoeken van herinneringen aan Vlaamse televisie dat het inderdaad vooral algemene indrukken zijn die vertellers bijblijven, terwijl concrete details doorgaans vervagen.²⁷¹

Toch blijft het interessant dat Paula Sémer zo een prominente plaats inneemt in de getuigenissen van de vertellers. Zij lijkt daarbij minder te functioneren als een directe bron van seksuele kennis, en eerder als een symbool van maatschappelijke verandering. In de interviews lijkt Sémer meer naar voor geschoven te worden als vertegenwoordiger van een duidelijke breuk met een ouder seksueel regime, waarin seksualiteit geen plaats kreeg in de publieke context. Dat Sémer seksualiteit als publiek figuur geleidelijk uit de privésfeer haalde, lijkt voor veel vertellers belangrijk te zijn geweest in het idee dat seksualiteit bespreekbaar mocht zijn. Naast actoren die concrete en praktisch bruikbare seksuele informatie aanboden, leken vertellers dus evenzeer belang te hechten – of zelfs nood te hebben – aan een figuur die bepaalde seksuele waarden belichaamde. Hoewel Sémers exacte bijdrage aan de verspreiding van seksuele kennis niet volledig te reconstrueren valt, is het duidelijk dat zij een blijvende indruk naliet op de vertellers.²⁷² Deze herinneringen aan Sémer tonen aan dat interviews niet zozeer objectieve informatie bieden over televisiekijken in het verleden, maar vooral inzicht geven in hoe deze uitzendingen werden ervaren en hoe deze ervaringen ook geruime tijd na de uitzendingen belangrijk bleven voor de vertellers.²⁷³

²⁶⁸ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

²⁶⁹ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

²⁷⁰ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

²⁷¹ Alexander Dhoest, ‘Audience Retrospection as a Source of Historiography: Oral History Interviews on Early Television Experiences’, *European Journal of Communication* 30, nr. 1 (2015): 71.

²⁷² Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

²⁷³ Dhoest, ‘Audience Retrospection as a Source of Historiography’, 75.

Naast *Penelope* en *Het gelukkig gezin*, werd slechts één ander televisieprogramma aangehaald rond seksuele voorlichting: *Tienerklanken*. Dit was een jongerenprogramma dat uitgezonden werd in de jaren zestig en zeventig, en door Petra werd aangehaald in haar interview.²⁷⁴ Dit was geen programma specifiek bedoeld voor seksuele voorlichting, maar seksualiteit kwam wel in bepaalde afleveringen aan bod. In een aflevering van *Inspraak '70*, onderdeel van de *Tienerklanken*-uitzendingen, kwam bijvoorbeeld een aflevering aan bod met als titel 'Sex en het jonge meisje'. Hierin kwamen zowel jongeren als experts aan het woord, en werden onder meer eigen ervaringen, voorbehoedsmiddelen, de beschikbaarheid van anticonceptie in België en de staat van seksuele voorlichting in binnen- en buitenland besproken.²⁷⁵ Petra was er zeker van dat ze deze uitzending als tiener had gezien, maar kon zich geen concrete inhoud meer herinneren.²⁷⁶

Ook bij films deed er zich een gelijkaardig patroon voor. *Helga*, een Duitse voorlichtingsfilm die rond 1970 wereldwijd miljoenen kijkers bereikte, werd door twee vertellers aangehaald.²⁷⁷ Petra herinnerde zich nog dat ze de film had gezien, maar kon er verder niks over vertellen.²⁷⁸ Diana zou de film normaal met andere eerstejaarsstudenten verpleegkunde in de cinema gaan kijken, maar aangezien haar klas gestraft werd voor een grap die ze hadden uitgehaald, ging het bezoek niet door en heeft de verteller de film nooit gezien. Toch herinnerde ze zich nog duidelijk hoe "*hier veel rond te doen was*" en *Helga* veel media-aandacht kreeg.²⁷⁹

1.6. Conclusie

Seksuele voorlichting in de jaren zestig en zeventig werd via een brede waaier aan officiële kanalen georganiseerd, waarbij onderwijs, religieuze initiatieven, medische actoren en verschillende mediavormen elk een eigen rol speelden. De getuigenissen tonen aan hoe deze vormen van voorlichting elkaar aanvulden, maar tegelijk ook belangrijke lacunes lieten bestaan. Een eerste centraal inzicht is dan ook dat seksuele voorlichting in deze periode zelden systematisch of volledig was. Zowel in het katholiek als in het officieel onderwijs werd seksuele kennis op een beperkte en gefragmenteerde manier aangeboden. In het katholiek onderwijs werd de inhoud sterk gekleurd door religieuze normen, waarbij de nadruk lag op kuisheid en het huwelijk, en concrete informatie vaak ontbrak. In het officieel onderwijs was doorgaans meer ruimte voor feitelijke kennis, maar ook daar bleef de openheid in veel gevallen beperkt. Seksuele kennis moest bijgevolg via andere kanalen worden aangevuld, wat vrouwen ertoe aanzette om actief informatie te zoeken en te combineren.

²⁷⁴ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

²⁷⁵ "Sex en het jonge meisje", tv-programma, *Inspraak '70* (BRT, 3 april 1970).

²⁷⁶ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

²⁷⁷ Dagmar Herzog, 'Pleasure and rebellion 1965-1980', in *Sexuality in Europe: A Twentieth-Century History*, New Approaches to European History 45 (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), 141.

²⁷⁸ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

²⁷⁹ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

Daarnaast blijkt uit de interviews dat de toegankelijkheid van seksuele kennis sterk bepaald werd door sociale en institutionele contexten. Factoren zoals het onderwijsnet, de studierichting, de opvoeding en de sociale context speelden een doorslaggevende rol in de mate waarin vrouwen met seksuele voorlichting in aanraking kwamen. Zo ontvingen studenten in praktijkgerichte opleidingen, zoals verpleegkunde, aanzienlijk meer en concretere informatie dan studenten uit andere richtingen in het hoger onderwijs. Ook buiten het onderwijs bleef de toegang tot voorlichting ongelijk verdeeld. Vrouwen uit progressieve milieus hadden namelijk vaker toegang tot aanvullende bronnen, zoals tijdschriften of bepaalde hulporganisaties zoals het CGSO, Dolle Mina of Release. Voor andere vrouwen bleven deze initiatieven grotendeels onbekend. Seksuele voorlichting was dus geen uniform proces dat elke vrouw op dezelfde manier doorliep, maar was eerder afhankelijk van contextgebonden mogelijkheden en individuele trajecten.

Een andere vaststelling die duidelijk in de interviews naar voren komt, betreft de verschuiving in autoriteit rond seksuele kennis. Waar religieuze actoren lange tijd een centrale rol speelden in het reguleren van seksualiteit, tonen de interviews aan dat vanaf de late jaren zestig hun gezag rond seksualiteit geleidelijk afnam. In plaats daarvan kwam de autoriteit te liggen bij medische hulpverleners, zoals huisartsen en gynaecologen. Deze verschuiving ging echter gepaard met een dubbelzinnigheid. Enerzijds werden artsen beschouwd als betrouwbare en deskundige informatiebronnen, maar anderzijds functioneerden zij ook als *gatekeepers*. Doordat zij bepaalden welke anticonceptiemiddelen al dan niet besproken of voorgeschreven werden, konden zij de toegang tot kennis en middelen zowel mogelijk maken als beperken. Vooral voor vrouwen die weinig toegang hadden tot alternatieve informatiebronnen, hadden artsen een directe impact op hun reproductieve kennis.

Tot slot speelden ook mediavormen een belangrijke, maar complexe rol in de seksuele voorlichting van vrouwen. Voorlichtingsboeken, tijdschriften en televisieprogramma's boden aanvullende informatie en konden bijdragen aan het normaliseren van seksualiteit in de publieke sfeer. Toch waren deze bronnen vaak niet afgestemd op jongeren, waardoor de inhoud niet altijd begrijpelijk was en soms eerder als verwarrend dan verhelderend ervaren werd. De interviews tonen bovendien aan dat vooral algemene indrukken van mediagebruik vertellers bijbleven, terwijl de concrete inhoud moeilijk te reconstrueren was. Dit wijst erop dat het belang van de media minder lag in de overdracht van specifieke kennis, maar vooral in hun bijdrage aan een bredere verandering in de manier waarop over seksualiteit werd gesproken. In vergelijking met informatie die via onderwijsinstellingen of medische professionals werd doorgegeven, blijkt dit soort audiovisueel materiaal dus een andere indruk te hebben nagelaten, die vooral symbolisch van aard was.

Hoofdstuk 2: Niet-georganiseerde voorlichting

In dit tweede hoofdstuk staan de niet-georganiseerde voorlichtingsvormen in de jaren zestig en zeventig centraal. Terwijl de seksuele voorlichtingskanalen die in het eerste hoofdstuk aan bod kwamen doorgaans pas informatie aanboden op het moment dat er van buitenaf werd beslist dat meisjes daar 'klaar' voor waren, boden deze voorlichtingskanalen de mogelijkheid om op eigen tempo seksuele kennis te verwerven.²⁸⁰ Toevallige ontmoetingen, gesprekken die niet voor kinderen bedoeld waren, vage toespelingen, geroddel en humoristische opmerkingen nemen dan ook een centrale plaats in binnen deze analyse.

In dit hoofdstuk bespreek ik eerst de rol van de familie in de seksuele voorlichting, waarbij ouders, broers, zussen en verdere familieleden aan bod komen. Seksuele opvoeding binnen dit familiale kader kreeg vaak vorm zonder expliciete taal, maar slaagde er alsnog in om een uitgesproken normen- en waardenkader over te brengen. Vervolgens onderzoek ik de seksuele kennisverwerving binnen partnerrelaties, met bijzondere aandacht voor de genderverhoudingen die een rol speelden bij thema's zoals anticonceptie. Daarna komen vrienden en andere informele sociale contacten aan bod, die binnen dit hoofdstuk vaak de meest directe en expliciete vorm van seksuele voorlichting vertegenwoordigen. Tot slot behandel ik de rol van de media, die ondanks het ontbreken van een pedagogisch doel toch een rol konden spelen in de seksuele voorlichting van vrouwen.

2.1. Familie

In de historiografie is doorgaans slechts beperkte aandacht voor familieleden als informatiebronnen in de overdracht van seksuele kennis. Ouders en gezinnen worden zelden benaderd als kennisproducenten, waardoor hun rol in de seksuele vorming van jonge meisjes vaak impliciet blijft en analytisch onderbelicht is. Antje van Kerckhove wees in haar masterproef wel al op het feit dat kennisoverdracht van ouder op kind geen vanzelfsprekend proces vormt in het kader van DES-diagnoses. Factoren zoals de ervaren generatiekloof, de taboesfeer en het gepercipieerde seksuele karakter van het onderwerp worden hierbij aangehaald als belemmeringen voor open communicatie.²⁸¹ Buiten deze specifieke casus blijft de rol van familieleden in de productie en overdracht van seksuele kennis grotendeels afwezig in de literatuur. Een belangrijke uitzondering hierop vormt Hannah Charnock, die in haar recente monografie *Teenage Intimacies* een volledig hoofdstuk wijdt aan de invloed van ouders op het seksuele en sociale leven van jonge vrouwen in Engeland tussen 1950 en 1980.²⁸² Buiten deze studie blijven analyses van zowel het gezin als de bredere familie, indien ze al aan bod komen, veelal beperkt tot terloopse vermeldingen.

²⁸⁰ Charnock, *Teenage Intimacies*.

²⁸¹ Antje Van Kerckhove, 'Slachtoffers van onwetendheid: De kennisverspreiding van het DES-hormoon in België sinds 1971' (Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 2021), 53, 57.

²⁸² Charnock, *Teenage Intimacies*, 28.

Voor Vlaanderen ontbreekt er tot op heden een systematische bespreking van de rol van ouders en familieleden in de seksuele voorlichting en kennisvorming van jongvolwassen vrouwen. Met dit deelhoofdstuk beoog ik dit hiaat gedeeltelijk op te vullen door te onderzoeken hoe seksuele kennis binnen familiale contexten circuleerde, ook wanneer expliciete voorlichting afwezig was. Eerst sta ik uitgebreid stil bij de rol van de ouders. Aangezien hun invloed vaak overlapt met die van andere familieleden, zoals grootouders en tantes, komen zij ook in dit deelhoofdstuk aan bod. Daarna komt de rol van broers en zussen aan bod. Door deze verschillende groepen te analyseren, wordt zichtbaar hoe stilles, normen en verwachtingen over seksualiteit zich zowel binnen als buiten het kerngezin reproduceerden.

2.1.1. Ouders

In de jaren zestig en zeventig werd het gezin stevast voorgesteld als de primaire en meest geschikte plaats voor seksuele voorlichting. Zimmerman stelt dat wereldwijd niet het klaslokaal, maar het gezin werd beschouwd als de aangewezen omgeving om kinderen en jongeren over seksualiteit te informeren.²⁸³ Hoewel na de Tweede Wereldoorlog het besef groeide dat ouders hun kinderen vaak geen, onvoldoende of slechte voorlichting gaven, bleef deze verwachting bestaan. Zowel kerkelijke als maatschappelijke actoren bleven het gezin aanwijzen als de ideale plaats voor seksuele kennisoverdracht. Ouders, en in het bijzonder moeders, speelden daarbij een centrale rol.²⁸⁴ Toch bestond er een duidelijke spanning tussen dit ideaal en de praktijk. Zoals reeds aangetoond in het eerste hoofdstuk, schoven ouders deze verantwoordelijkheid graag door naar externe instanties, waaronder de middelbare school. Dit betekent echter niet dat ouders geen invloed uitoefenden op de seksuele vorming van hun kinderen: het ouderlijk gezin vormde een belangrijke schakel in de manier waarop seksualiteit werd begrepen en beoordeeld.

Wanneer er aan de vertellers werd gevraagd of zij seksuele voorlichting van hun ouders hadden gekregen, reageerden zij unaniem ontkennend. Zowel in katholieke als vrijzinnige middens benadrukten zij dat seksualiteit thuis geen bespreekbaar onderwerp was. Jenny was er ten eerste van overtuigd dat over seks niet werd gepraat, terwijl Monique benadrukte dat ouderlijke voorlichting niet bestond. Petra herinnerde zich dat zij seksuele kennis “*zéker niet via [haar] ouders*” had opgedaan.²⁸⁵ Vertellers die aangaven dat ze in open en vrije milieus waren opgegroeid, haalden eveneens aan dat hun ouders dit onderwerp vermeden of de verantwoordelijkheid doorschoven door bijvoorbeeld boeken aan hun dochters te geven.²⁸⁶

²⁸³ Zimmerman, *Too Hot to Handle*, 3.

²⁸⁴ Di Spurio en Piette, ‘Former à la vie sexuelle et affective dans le monde catholique’, 96; Charnock, *Teenage Intimacies*, 222.

²⁸⁵ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

²⁸⁶ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

Hoewel deze ontkenningen vaak sterk en absoluut werden geformuleerd, verbergen ze een complexere realiteit. Ondanks dat de getuigenissen van vertellers aantonen dat er weinig ruimte was voor open communicatie rond seksualiteit, deelden de meeste vrouwen tegelijk anekdotes die wel wijzen op het bestaan van een seksueel discours binnen het gezin. Jenny haalde bijvoorbeeld het volgende aan: *“Ons moeder zei altijd, en dat is een uitdrukking van de buiten zo, ‘de jongen doet zijn broek toe en die is er weg’”*.²⁸⁷ Diana’s moeder verkoos uitspraken zoals *“als de centen en de seks goed gaat, dan gaat veel goed”*. De verteller herinnerde zich hiernaast ook nog goed hoe haar vader soms vettige moppen kon vertellen.²⁸⁸ Naast dergelijke opmerkingen kwamen ook talrijke waarschuwingen aan bod, waarop later in dit deelhoofdstuk wordt teruggekomen. Ook Charnock stelde in *Teenage Intimacies* vast dat Engelse vrouwen aanvankelijk beweerden geen seksuele voorlichting te hebben gekregen van hun ouders, maar dat dit door andere delen van hun getuigenissen tegengesproken werd.²⁸⁹

Het benadrukken van de afwezigheid van communicatie wijst dus niet zozeer op een volledige stilte, maar eerder op een discrepantie tussen wat vrouwen vandaag als ‘echte’ voorlichting beschouwen en de fragmentarische boodschappen die ze zelf voorgeschoteld kregen. De hedendaagse situatie fungeert hierbij als maatstaf, waardoor zij achteraf stiltes herkenden die ze in hun vertellingen op het verleden projecteerden. Uitspraken zoals *“daar werd niet over gesproken”* hebben dan ook meer betrekking op de kwaliteit van de informatie, dan op het type en de kwantiteit ervan.²⁹⁰ Een formeel moment waarop vertellers door hun ouders werden ingelicht over seksualiteit en voortplanting was namelijk bij geen enkele verteller aan de orde. Daarbij is het nog belangrijk om te vermelden dat, indien er al over een soort seksuele voorlichting gesproken kan worden, het uitsluitend de moeder was die hiervoor instond. Zoals Diane De Keyzer in *De schaamte en de schrik, goesting en genot* bespreekt, was het zeer uitzonderlijk dat vaders betrokken werden bij de voorlichting van hun dochters.²⁹¹ Sociale wetenschappers Yolanda Te Poel en Janita Ravesloot verklaren deze afwezigheid van vaders door te wijzen op de inhoud van deze ouderlijke voorlichting, die vooral zou draaien rond menstruatie en het voorkomen van een zwangerschap. Aangezien deze thema’s sterk verbonden zijn met het vrouwelijk lichaam, kon seksuele voorlichting daarom beschouwd worden als een vrouwenzaak.²⁹²

Doordat bij de vertellers zo een sterk gevoel overheerste dat seksualiteit onbespreekbaar was met hun ouders, werd het onderwerp binnen de gezinscontext al snel als taboe ervaren. Seksualiteit was niet expliciet verboden, maar bevond zich wel duidelijk buiten het domein van het bespreekbare. Dit sluit aan bij de analyse van taalkundige Eliecer Crespo-Fernández, die benadrukt dat seks altijd al een onderwerp is geweest dat sociale veroordeling oproept,

²⁸⁷ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

²⁸⁸ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

²⁸⁹ Charnock, *Teenage Intimacies*, 45.

²⁹⁰ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Charnock, *Teenage Intimacies*, 46.

²⁹¹ De Keyzer, *De schaamte en de schrik, goesting en genot*, 50.

²⁹² Te Poel en Ravesloot, ‘A Bridge too Far?’, 61.

waardoor spreken erover vaak werd omzeild via eufemismen of volledig werd vervangen door stilte.²⁹³ In de interviews komt dit vooral naar boven in het opvallende gebrek aan taal bij ouders om het over seks te hebben. Verschillende vertellers gaven aan hoe hun ouders niet noodzakelijk streng of onsympathiek waren, maar niet wisten hoe ze zich moesten uitdrukken.²⁹⁴ Diana benadrukte bijvoorbeeld dat haar moeder “*geen seut*” was, maar geen woorden had om het over seksuele thema’s te hebben.²⁹⁵ Ook Louisa beschreef hoe bij haar thuis het woord “*seks*” nooit werd uitgesproken, ondanks dat zij haar ouders als erg modern beschouwde.²⁹⁶

Dit gebrek aan taal functioneerde als een krachtige grens: zonder expliciete regels werd toch duidelijk gemaakt dat bepaalde onderwerpen niet thuishoorden in gesprekken tussen ouders en kinderen. In hun getuigenissen overheerst dan ook een sterk gevoel van geslotenheid, dat zich niet enkel uitte in wat gezegd werd, maar ook in hoe vertellers hun gedrag reguleerden. Verschillende vrouwen gaven aan dat ze ervan uitgingen dat bepaalde dingen niet mochten, ook al was hen dat nooit expliciet verteld. Marjan en Louisa vertelden bijvoorbeeld hoe ze nooit hebben overwogen om te vragen of hun vriend mocht blijven slapen, omdat dit binnen hun gezinscontext ondenkbaar leek.²⁹⁷ Petra, die haar vriend uitnodigde om te blijven overnachten tijdens de afwezigheid van haar ouders, werd toch betrapt door hun onverwachte thuiskomst. Daarover vertelde ze het volgende: “*Mijn ouders hebben daar nooit iets over gevraagd. Er is geen woord over gerept geweest. Die is weggegaan, daar is niks over gezegd geweest. Geen woord. Dat was zo bizar, ik was ik weet niet hoe zenuwachtig want ik dacht ‘hier gaat’... Maar niks.*” Ondanks het uitblijven van reactie was Petra ervan overtuigd dat ze iets verkeerd had gedaan. Wanneer ik haar vroeg waarom ze dat idee had, verwees ze naar het feit dat ze bij haar thuis nooit over seksualiteit praatten.²⁹⁸ De stilte had haar duidelijk gemaakt waar de grens lag, zonder dat die ooit uitgesproken was.

Hoewel expliciete grenzen dus vaak ontbraken, gaven ouders hun dochters wel degelijk morele waarden rond seksualiteit door. Meisjes waren zich hierbij zeer bewust van subtiele signalen en impliciete boodschappen. Seksualiteit werd gepresenteerd als iets privaat, wat niet openlijk besproken of getoond mocht worden.²⁹⁹ In het interview met Louisa werd hier uitgebreider op ingegaan. Haar ouders maakten haar duidelijk dat seks “*vies*” was, “*alleen laag volk dat deed*” en het “*heel gemeen is als je dat doet*”. Toch benadrukte ze dat dit alles duidelijk werd gemaakt zonder dit te expliciteren, aangezien het woord “*seks*” hierbij nooit

²⁹³ Eliecer Crespo-Fernández, ‘Taboos in Speaking of Sex and Sexuality’, in *The Oxford Handbook of Taboo Words and Language*, onder redactie van Keith Allan, Oxford Handbooks (Oxford: Oxford University Press, 2018), 66, 68.

²⁹⁴ De Keyser, *De schaamte en de schrik, goesting en genot*, 19.

²⁹⁵ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

²⁹⁶ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

²⁹⁷ Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

²⁹⁸ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

²⁹⁹ Charnock, *Teenage Intimacies*, 217, 223.

vermeld werd.³⁰⁰ Ook andere vertellers herinnerden zich kleine en grotere signalen die de grenzen rond seksualiteit bevestigden. Zo wisten vrouwen dat de pil – als ze die al durfden nemen – uit het zicht moest liggen, dat lichamelijke affectie in de aanwezigheid van anderen werd afgekeurd, en dat vriendjes bij overnachting altijd op een andere kamer moesten liggen.³⁰¹ In die zin fungeerde stilte als een moreel kader dat in de beleving van de vertellers niet enkel aangaf wat al dan niet bespreekbaar was, maar ook wat al dan niet mocht. Doordat ouders grenzen van het bespreekbare vastlegden, gaven ze namelijk ook impliciet aan wat als toelaatbaar gedrag gold.

Een belangrijk gevolg van de ervaren afwezigheid van ruimte om over seksualiteit te spreken, is dat vertellers zich ook niet spontaan tot hun ouders richtten bij concrete noden. Hoewel enkele vrouwen hun moeder wel inlichtten over hun pilgebruik of hun wens om met anticonceptie te starten, blijkt uit de interviews dat het onderwerp bij de meerderheid thuis nooit ter sprake kwam.³⁰² Ouders hadden op dat gebied een beperkende rol, aangezien vertellers verwachtten een resolute ‘nee’ te hebben gekregen indien ze hierom gevraagd hadden.³⁰³ Indien vertellers dit wel ter sprake durfden brengen, ging het uitsluitend om vrouwen die opgroeiden in vrijzinnige of niet-katholieke milieus. Toch benadrukken ook zij dat, alhoewel hier niet negatief op werd gereageerd, verdere gesprekken over anticonceptie of seksualiteit achterwege bleven.³⁰⁴ Zoals al in het vorige hoofdstuk werd aangehaald, vormden Elsbeth en Elly hierop een uitzondering: zij werden op aandringen van hun moeders naar de huisarts gestuurd om de pil te halen.³⁰⁵

Toch blijven dit soort verhalen uitzonderlijk, aangezien anticonceptie in andere gevallen ook weerstand kon oproepen. Anne vertelde hoe haar ouders zeer afwijzend reageerden toen zij de pil voorgeschreven kreeg omwille van menstruatieklachten: *“Thuis vonden ze dat een ramp.”*³⁰⁶ Jenny illustreerde in haar interview hoe deze ouderlijke afwezigheid rond anticonceptie ook andere gevolgen kon hebben. Haar jongere zus richtte zich namelijk niet tot hun moeder om de pil te vragen, maar tot Jenny en haar man.³⁰⁷ Deze voorbeelden maken

³⁰⁰ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

³⁰¹ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

³⁰² Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

³⁰³ Franssen, ‘Vrije keuze, onder voorbehoud?’, 19.

³⁰⁴ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

³⁰⁵ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

³⁰⁶ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

³⁰⁷ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

duidelijk dat ouders zelden gezien werden als veilige of vanzelfsprekende gesprekspartners, waardoor dochters zich met seksuele of reproductieve vragen tot andere personen en instanties richtten.

Dat ouders met weinig woorden een moreel kader oplegden, blijkt ook uit de boodschappen die ze meegaven over (ongewenste) zwangerschappen. Het begrip *“moeten trouwen”* fungeerde als een beladen referentiepunt voor alles wat mis kon lopen. Het huwelijk was in de naoorlogse periode de enige plaats waar seksualiteit thuishoorde, en ondanks dat hier in de jaren zestig en zeventig stilaan verandering in kwam, hield de oudere generatie vaak aan deze denkbeelden vast.³⁰⁸ Elke verteller kon zonder veel moeite voorbeelden aanhalen van mensen uit hun directe omgeving die voor het huwelijk zwanger waren geraakt. Van familieleden tot vriendinnen, kennissen of meisjes op school: zwangerschappen buiten het huwelijk kwamen geregeld voor.³⁰⁹ Petra gaf in haar interview zelfs aan dat ze het gevoel had dat er *“bijna in elke familie misschien wel iemand was die is moeten trouwen”*.³¹⁰

De angst om zelf zwanger te worden bij seksueel contact was voor veel jonge meisjes dan ook geen abstract gegeven, maar een zichtbaar en herkenbaar fenomeen uit hun dagelijkse leefwereld.³¹¹ Meisjes zagen om zich heen wat een voorhuwelijkse zwangerschap kon betekenen. In sommige gezinnen leidde dit tot familiale breuken, elders werden jonge vrouwen bestempeld als *“de schande van de familie”*. Hoe dan ook werd er in het algemeen neerbuigend gesproken over mensen die *“moesten trouwen”*.³¹² Louisa vertelde dan ook in haar interview hoe ze een zwangerschap absoluut wilde vermijden, alleen al omdat *“ge thuis een hoop problemen zou hebben moest ge zwanger naar huis komen”*.³¹³ Antonia zette de realiteit van toen dan ook in schril contrast met de situatie van tegenwoordig: *“Nu is het gewoonweg ‘ze is in verwachting’, ‘de kleine komt’. Maar vroeger was dat zwanger en moeten trouwen he.”* Door het zo te verwoorden, erkende Antonia hoe het concept van *“moeten trouwen”* en de schaamte die hierbij kwam kijken sociaal geproduceerd werd.³¹⁴ Heather Brook Adams spreekt in deze context over het feit dat deze vrouwen geschoold werden via *“the strictures of shame”*. Door neer te kijken op ongehuwde zwangerschappen en deze voor te stellen als een moreel falen, leerden meisjes al vroeg dat hun seksueel gedrag niet enkel henzelf, maar ook hun omgeving in diskrediet kon brengen.³¹⁵

³⁰⁸ Adams, *The Trouble with Normal*, 35.

³⁰⁹ Voorbeelden te vinden in: Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

³¹⁰ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

³¹¹ Charnock, *Teenage Intimacies*, 90.

³¹² Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

³¹³ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

³¹⁴ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

³¹⁵ Adams, *Enduring Shame*, 15.

Opvallend is hoe dit discours zich gedeeltelijk verderzet in de interviews: Jenny haalt bijvoorbeeld aan hoe ze *“brave mensen”* waren, door te verwijzen naar het feit dat ze pas seks had nadat ze met haar man getrouwd was. Na een korte stilte ging de verteller hier verder op in: *“Allez, braaf... Niet dat de anderen stout zijn, nee nee. Maar allez, ge kunt, allez ja, al die mensen die zijn moeten trouwen zijn niet stout he, die mensen hebben gewoon pech gehad.”*³¹⁶ Ook Diana reflecteerde dat ze *“eigenlijk een brave’ke”* was wanneer ze vertelde over de seksuele activiteiten van haar vriendinnen in het middelbaar onderwijs.³¹⁷ Het feit dat de vertellers juist voor de tegenstelling tussen braaf en stout kozen en dit linkten aan de aan- of afwezigheid van seksueel contact voor het huwelijk, toont aan hoe ze deze denkbeelden geïnternaliseerd hebben, ondanks dat ze er tegelijkertijd actief afstand van namen.

De verhalen over ongehuwde zwangerschappen, die al als impliciete waarschuwingen functioneerden, werden verder versterkt door een reeks waarschuwingen die ouders aan hun dochters meegaven. Opvallend daarbij is dat deze boodschappen eerder vaag bleven. Uitdrukkingen als *“pas op”*, *“wees voorzichtig”*, *“zie dat je je manieren houdt”*, *“maak mij niet ten schande”* en *“kom niet met een pakje thuis”* moesten dochters zelf interpreteren.³¹⁸ Waarvoor ze precies moesten oppassen of hoe ze een *“pakje”* konden vermijden, werd niet uitgelegd. Bij Jenny waren het niet haar ouders, maar haar grootouders die haar waarschuwden om niet met een *“pakske”* thuis te komen.³¹⁹ Die waarschuwing bleef ook hier volledig losgekoppeld van verdere uitleg. Volgens De Keyzer en Lippens waren zulke nietszeggende boodschappen typerend voor de opvoeding van meisjes in de jaren zeventig.³²⁰

Deborah Cohen wijst in *Family Secrets* op het feit dat het doorgeven van angst voor schaamte en schandalen zelden leidde tot duidelijkheid, maar juist tot verwarring en onzekerheid over wat veilig seksueel contact inhield.³²¹ Dit werd bijvoorbeeld geïllustreerd door Jenny, die beschreef hoe door de waarschuwingen van haar familie zelfs een minimale seksuele ervaring grote onrust kon veroorzaken: *“Want dat maakte zelfs als je zo maar een beetje gevoefd had, en je maandstonden was dan een week later, dan dacht je al dat je in verwachting waart... Ook al kon dat niet he. Maar in uw hoofd...”*³²² De angst voor zwangerschap moet dan ook worden begrepen binnen een uitgesproken gendergebonden schaamtecultuur, waarin het seksuele gedrag en de vermeende onkuisheid van vrouwen spiegels werden van familiale

³¹⁶ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

³¹⁷ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

³¹⁸ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

³¹⁹ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

³²⁰ De Keyzer, *De schaamte en de schrik, goesting en genot*, 250; Ine Lippens, *“Baas in eigen bed?” Een kwalitatieve studie naar de seksualiteitsbeleving en genderverhouding bij gehuwde hetero’s in Vlaanderen (1955-1975)* (Onuitgegeven masterproef, UGent, 2016), 62.

³²¹ Deborah Cohen, *Family Secrets: Shame and Privacy in Modern Britain* (Oxford: Oxford University Press, 2017), 236.

³²² Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

eer.³²³ Boodschappen zoals “maak mij niet ten schande” en “kom met geen pakske thuis” maakten deze verantwoordelijkheid expliciet.³²⁴ Het lichaam en de seksualiteit van meisjes werden zo – meer dan die van tienerjongens – dragers van morele en sociale betekenis voor het hele gezin, met zwangerschap als fundamenteel moreel ijkpunt.

Ergens wil ik hiermee de stelling die Charnock maakt in *Teenage Intimacies* mee onderschrijven: vaak wordt in de literatuur geclaimd dat door de grotere beschikbaarheid van anticonceptie de angst voor een zwangerschap verdween en seksualiteit en voortplanting definitief van elkaar werden losgekoppeld. Dit klopt gedeeltelijk, maar de interviews tonen ook hoe jonge vrouwen zich zeer bewust bleven van hun vruchtbaarheid en de mogelijke gevolgen van seksueel contact, ondanks het bestaan van moderne anticonceptiemiddelen.³²⁵ De angst en onwil om zwanger te geraken kwamen hierbij in alle interviews spontaan ter sprake en lijken in grote mate ingebed te zijn via familiale verhalen, waarschuwingen en opmerkingen.³²⁶ Wijdverspreide denkbeelden over (im)morele seksualiteit waren daarbij misschien niet altijd rechtstreeks bepalend voor het gedrag van jongeren, maar ze vormden wel de context waarbinnen dat gedrag betekenis kreeg en beoordeeld werd.³²⁷ Dit sluit aan bij Hooghe's analyse, gebaseerd op Foucault en Van Ussel, die stelt dat normen in de twintigste eeuw belangrijkere machtsinstrumenten waren dan expliciete regels en wetten.³²⁸ Ondanks de toenemende seksuele vrijheid in de jaren zeventig bleven schaamte, stigma en morele oordelen rond ongehuwde zwangerschap sterk aanwezig en werden zij actief gereproduceerd binnen de familiale sfeer.³²⁹

Ook wanneer vertellers hun ouders vroegen waar kinderen vandaan kwamen, bleven ouders vaak vasthouden aan metaforisch taalgebruik. Verhalen over ooievaars en bloemkolen circuleren al sinds de negentiende eeuw en fungeerden als strategieën om nieuwsgierigheid in te perken en verdere vragen over voortplanting en seksualiteit te vermijden.³³⁰ De concrete invulling van deze metaforen verschilde per gezin en context.³³¹ Zo kreeg Louisa te horen dat kinderen uit de bloemkool kwamen, terwijl Anne leerde dat baby's door de ooievaar gebracht werden.³³² Greet, die opgroeide in de buurt van een vaart, hoorde dan weer dat de kinderen

³²³ Adams, *Enduring Shame*, 15, 43.

³²⁴ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

³²⁵ Charnock, *Teenage Intimacies*, 98.

³²⁶ Voorbeelden te vinden in: Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

³²⁷ Adams, *The Trouble with Normal*, 88.

³²⁸ Hooghe, 'Aspecten van het discours inzake seksuele moraal', 334-35.

³²⁹ Adams, *Enduring Shame*, 88.

³³⁰ Geysen, 'Over bloemetjes en bijtjes', 281.

³³¹ De Keyser, *De schaamte en de schrik, goesting en genot*, 25-27.

³³² Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

met de “kinnekesboot” arriveerden.³³³ Hoewel deze verhalen varieerden, hadden ze allemaal de functie om uitleg over de voortplanting te vervangen door verklaringen die het lichaam, seksualiteit en de medische realiteit volledig buiten beeld hielden. In die zin vormden ze geen neutrale antwoorden op kindervragen, maar eerder een bewuste afscherming van seksuele kennis binnen het gezin.

Opvallend is dat deze mythische verklaringen ook werden aangehouden op momenten waarop expliciete uitleg voor de hand had gelegen, zoals bij de geboorte van een jonger broertje of zusje. Wanneer Annes moeder beviel van haar laatste kind, werd ook haar afwezigheid in hetzelfde narratief gegoten: *“Ma ging naar het ziekenhuis omdat de ooievaar in het ziekenhuis een baby’ke kwam brengen. [...] En om dat baby’ke goed te verzorgen en alles, moest zij de eerste dagen in het ziekenhuis blijven.”* Anne benadrukte hierbij dat ze via haar ouders nooit te horen heeft gekregen dat kinderen uit de buik kwamen, maar haar uitsluitend deze metaforische uitleg meegegeven werd.³³⁴ Van alle vertellers wist alleen Antonia reeds op jonge leeftijd dat kinderen in de buik van de moeder groeiden. Haar vader had dit na de geboorte van haar jongere zus verteld.³³⁵ Dit helpt verklaren waarom veel vertellers zich niet konden herinneren hun moeder ooit zwanger te hebben gezien, of deze zwangerschap destijds niet als zodanig herkenden. Doordat niemand expliciet benoemde wat een groeiende buik betekende, bleven zwangerschappen onzichtbaar als biologisch proces.³³⁶ In sommige gevallen werd dit nog versterkt door bolle buiken van moeders weg te steken onder losse kledij, waardoor de zichtbaarheid van zwangerschappen actief geminimaliseerd werd.³³⁷

Wanneer een dikke buik toch fysiek zichtbaar was, werden alternatieve verklaringen bedacht om de aandacht ervan af te leiden. Meisjes kregen te horen dat zwangere vrouwen te veel gegeten zouden hebben of met hun buik tegen een tafel waren gelopen.³³⁸ Greet herinnerde zich echter hoe dergelijke verklaringen niet alleen verwarring zaaiden, maar ook concrete angsten veroorzaakten. Ze vertelde in haar interview over een schoolvriendin die had gehoord dat een vrouw een dikke buik kreeg omdat ze *“te veel hesp had gegeten”*. Het meisje nam dit verhaal zo letterlijk dat ze zelf geen hesp meer durfde eten, uit angst om ook zo een buik te krijgen. Greet herinnerde zich dan weer dat zij het verhaal van de “kinnekesboot” letterlijk nam en begon te fantaseren over hoe die kindjes op de boot gemaakt werden en hoe ze deze in elkaar staken.³³⁹ Dergelijke verhalen vervingen dus niet enkel feitelijke informatie, maar creëerden ook misvattingen en foutieve verbanden waardoor kinderen verward achterbleven.

³³³ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

³³⁴ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

³³⁵ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

³³⁶ Voorbeelden te vinden in: Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

³³⁷ Lippens, “Baas in eigen bed?”, 59.

³³⁸ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

³³⁹ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

Dat ouders in de jaren zestig en zeventig nog steeds moeilijk konden spreken over de biologische realiteit van de voortplanting, past binnen het bredere discours van stilte rond seksualiteit. In sommige gezinnen werd deze informatieoverdracht zelfs uitbesteed aan leerkrachten op de lagere school: Marjan vertelde hoe haar moeder het niet kon opbrengen om zelf over haar zwangerschap te spreken, en daarom een leerkracht uit het zesde leerjaar vroeg om haar dochter hierover in te lichten.³⁴⁰ Ook Louisa's moeder wist geen raad meer met haar dochters aanhoudende vragen over waar de kinderen vandaan kwamen, waardoor ook zij de hulp van een leerkracht inriep.³⁴¹

Een uitzondering op dit patroon deed zich voor bij een eerste menstruatie. Op dit moment hadden moeders vaak niet de optie om te zwijgen of de verantwoordelijkheid door te schuiven naar anderen. Toch blijkt ook hier dat communicatie zeer beperkt en vaak eenmalig bleef. De meeste vertellers kregen geen voorafgaande uitleg over hun eerste menstruatie, waardoor zij vaak niet wisten wat hen overkwam. Na het invoeren van hun moeder, werden de meisjes apart genomen en kregen ze, vaak in een ongemakkelijke sfeer, een korte toelichting over wat er aan het gebeuren was.³⁴² Deze uitleg bleef strikt beperkt tot het noodzakelijke, en hier werd later ook niet meer op teruggekomen. Elsbeth herinnerde zich nog goed hoe haar moeder *“kort en bondig, biologisch”* en een *“beetje op haar ongemak”* vertelde wat haar dochter elke maand te wachten stond.³⁴³

Bij veel vertellers bleef de communicatie echter nog beperkter. Greet kon zich duidelijk voor de geest halen hoe haar moeder, naast praktische instructies over het gebruik van *“vodden”*, haar enkel het volgende meedeelde: *“U niet ongerust maken. U niet ongerust maken, ge gaat dat nog krijgen.”* Dat was volgens haar de enige informatie die zij op dat moment kreeg.³⁴⁴ Voor andere vrouwen ontbrak zelfs deze minimale uitleg. Louisa, die op internaat zat, kreeg simpelweg een pak maandverband mee in haar koffer, zonder enige toelichting van haar moeder over wat dit was of waarvoor ze het kon gebruiken.³⁴⁵ Ook Diana kreeg thuis geen uitleg, maar werd via haar meter, bij wie ze op dat moment verbleef, ingelicht over haar eerste menstruatie. De verteller gaf aan hoe ze te horen kreeg *“dat dat was zodat ik dan een groot meisje werd, en vruchtbaar werd, en dat ik dan later kindjes kon krijgen enzo”*. Bij thuiskomst werd het onderwerp niet opnieuw aangesneden door haar moeder.³⁴⁶ Een eerste menstruatie fungeerde dus niet als een aanknopingspunt voor bredere seksuele of lichamelijke vorming, maar bleef een geïsoleerde gebeurtenis.

³⁴⁰ Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

³⁴¹ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

³⁴² Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

³⁴³ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

³⁴⁴ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

³⁴⁵ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

³⁴⁶ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

De invloed van ouders of familieleden was echter niet beperkt tot waarschuwingen of verhalen. Ook via toevallige conversaties die niet voor hun oren bedoeld waren, sijpelde seksuele kennis binnen. Zo herinnerde Greet zich een conversatie tussen haar moeder en grootmoeder, waarin haar grootmoeder benoemde het *“langs achter”* te doen indien ze geen zin had in seks. De verbazing die Greet hierover uitdrukte in haar interview, vooral over het concrete karakter van deze uitspraak, is veelzeggend.³⁴⁷ Zulke sporadische momenten doorbraken namelijk het heersende patroon van eufemismen, vage uitdrukkingen en stiltes, en dat nog wel door leden van de oudere generatie die dit patroon zelf in stand hielden. Gelijkaardige momenten deden zich voor tijdens grapjes of geroddel op familiebijeenkomsten zoals communiefeesten. Anne beschreef hoe ouders, tantes en nonkels grapjes maakten rond seksuele thema's: *“Dat werd altijd gedaan als ze dachten dat wij dat niet hoorden, of wij dat niet... niet zagen.”* Seksuele activiteiten van jongeren en hun relaties werden door familieleden becommentarieerd en soms zelfs bespot.³⁴⁸ Seksualiteit kwam zo aan bod in de context van humor en geroddel, maar niet als gespreksonderwerp. Dat dit soort gesprekken bewust buiten het bereik van kinderen werden gehouden maar dit toch door de vertellers werd opgevangen, creëerde een paradoxale situatie. Kennisverwerving gebeurde hierdoor in de marge, waarbij er geen mogelijkheid was voor dialoog.

Wanneer vrouwen tijdens hun interview terugkeken op de seksuele voorlichting die ze thuis ontvingen, overheersten twee emoties. Enerzijds hadden veel vertellers begrip voor de situatie van hun ouders. Velen erkenden dat hun ouders niet zozeer handelden vanuit onwil, maar eerder vanuit onwetendheid. Meerdere vertellers gaven aan hoe hun ouders simpelweg niet beschikten over de woorden en kennis om over seksualiteit te spreken. Zoals Diana het verwoordde, moest je *“zelf voorgelicht zijn om het te kunnen”*, en onder de vertellers leefde sterk het idee dat hun ouders zelf geen seksuele voorlichting hadden gekregen.³⁴⁹ Enkele vertellers, zoals Louisa en Antonia, brachten het ontbreken van seksuele voorlichting thuis expliciet in verband met het feit dat hun ouders tot een andere generatie behoorden.³⁵⁰ Deze vaststelling sluit aan bij het werk van Lies-An Desaeve, die in haar masterproef vaststelt dat de ouders van vertellers die geboren zijn tussen 1940 en 1950 tot een generatie behoorden die emoties en lichamelijkeheid vooral communiceerden via handelingen. De vertellers uit haar masterproef hadden volgens haar daarentegen net nood aan een verbale uitwisseling en expliciete uitleg.³⁵¹ Het verschil in emotionele beleving en communicatiestijl zou mee kunnen verklaren waarom seksualiteit zo moeilijk bespreekbaar was binnen het gezin: beide generaties hanteerden namelijk andere handelings- en verwachtingspatronen.

³⁴⁷ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

³⁴⁸ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

³⁴⁹ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

³⁵⁰ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

³⁵¹ Lies-An Desaeve, 'Tussen voelen en vertellen: De emotionele cultuur tijdens de jaren 1960 in Vlaanderen' (Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 2025), 35.

Tegelijk benadrukten de vertellers dat ze dit gebrek aan openheid als een gemis hebben ervaren.³⁵² Greet bestempelde het als een “*handicap*” in haar opvoeding dat ze zich niet tot haar moeder kon richten bij vragen.³⁵³ De manier waarop vertellers terugkeken, toont daarmee ook hoe latere maatschappelijke ontwikkelingen hun interpretatie van het verleden vormden. Het is namelijk hoogstwaarschijnlijk dat de vertellers deze stilte in de jaren zestig en zeventig als vanzelfsprekend zagen.³⁵⁴ De recentere seksuele openheid en beschikbare taal om over seksualiteit te praten, zorgt ervoor dat ze de stilte uit hun jeugd problematiseerden. Dit onderstreept dat herinneringen geen statische reconstructies zijn, maar continu worden herzien in het licht van latere ervaringen.

2.1.2. Broers en zussen

Wanneer er gekeken wordt naar de rol van broers en zussen in de seksuele kennisverwerving van jonge vrouwen in de jaren zestig en zeventig, valt op hoe de stilte zich ook in deze relaties voortzet. Seksualiteit bleef, niet geheel onlogisch, ook vaak binnen eenzelfde generatie thuis onbespreekbaar. Jenny verwoordde het als volgt: *“Ik heb nooit met mijn zussen of mijne broer over seksualiteit... nu nog niet. Dat wordt niet gedaan. Dat is echt taboe. Ja en ineens zijt ge in verwachting. En hoe ge dat gedaan hebt, dat is uw probleem he.”*³⁵⁵ Haar getuigenis illustreert bovendien dat het stilzwijgen een langdurig karakter had en niet beperkt werd tot de kinder- of tienerjaren. Ook Monique benadrukte hoe dit “*absoluut niet bespreekbaar*” was onder broers en zussen.³⁵⁶

Toch verdient deze vaststelling nuancering. Uit de getuigenissen van vertellers blijkt dat factoren zoals leeftijd en gezinssamenstelling een rol speelden in de mate waarin er al dan niet ruimte bestond voor communicatie. Bij grote leeftijdsverschillen met oudere broers of zussen, benadrukten vertellers inderdaad hoe zij geen ruimte ervaarden om over seksualiteit te spreken. Petra, die meer dan tien jaar jonger was dan haar oudste broers, beaamde dat ze zeker geen informatie over seksualiteit via hen opdeed.³⁵⁷ Ook Monique, die twaalf jaar verschildte met haar oudere broer en zes jaar met haar oudere zus, gaf aan dat ze haar informatie niet bij hen kon gaan halen.³⁵⁸ De enige uitzondering hierop was Elsbeth, die via haar acht jaar oudere zus een exemplaar meekreeg van *Variaties*, zoals al in het vorige hoofdstuk aan bod kwam. Ook wanneer vertellers de oudste (dochters) waren thuis, konden zij geen informatie opdoen bij jongere broers of zussen. Antonia beschreef hoe zij haar jongere

³⁵² Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

³⁵³ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

³⁵⁴ Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

³⁵⁵ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

³⁵⁶ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

³⁵⁷ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

³⁵⁸ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

zus wel ondersteunde tijdens haar eerste menstruatie, maar zelf deze hulp niet had gehad: *“Als ge geen oudere zus had, en als ge dan de oudste waart, ja, dan had ge het vlaaien [dan had je pech]”*.³⁵⁹ Oudere zussen konden dus soms zelf de rol van informant opnemen, maar dit bleef doorgaans eenrichtingsverkeer.³⁶⁰

Toch konden broers en zussen in bepaalde omstandigheden bijdragen aan de seksuele kennisverwerving van vertellers. Wanneer er een beperkt leeftijdsverschil bestond met een oudere broer of zus, kon er soms ruimte ontstaan om informatie op te doen. Dat vrienden van oudere broers vaak de eerste liefdesinteresses waren van vertellers, gaf soms aanleiding tot gesprekken over relaties of aantrekkingskracht. Petra vertelde bijvoorbeeld hoe zij met haar broer kon praten over welke jongens ze leuk vond uit zijn vriendengroep, al sneden ze in dit soort gesprekken geen seksuele thema's aan.³⁶¹ In bepaalde gevallen namen broers wel een uitgesproken, zij het beperkte, voorlichtende rol op. Diana's getuigenis is in deze context bijzonder relevant. Nadat zij in het middelbaar onderwijs te horen kreeg dat een kus tussen haar ouders tot een kindje zou leiden, maar er geen kindje leek te verschijnen, richtte ze zich tot haar broer. Zijn uitleg, die bestond uit de verklaring dat een kindje negen maanden in de buik van de moeder groeide, betekende voor Diana dan ook een grote *“openbaring”*. Daarnaast ving zij flarden van kennis op via gesprekken tussen haar broer en zijn vrienden: *“Ik moest in de winkel sigaretten voor die [halen], en dan kreeg ik een sigaret, en dan vertelden die wel eens iets. [...] Daar, door die, heb ik wel wat geleerd ja. Meer dan van mijn vriendinnen.”* Toch bleef deze kennis eerder fragmentarisch en onsamenhangend. Diana vermoedde later dan ook dat haar broer deze informatie zelf ook gaandeweg opdeed.³⁶²

Belangrijk om te vermelden is dat een klein leeftijdsverschil met oudere broers of zussen niet automatisch betekende dat er ruimte was voor zulke gesprekken. Antonia had twee broers die slechts enkele jaren ouder waren, maar gaf expliciet aan dat seksualiteit met hen nooit bespreekbaar was.³⁶³ Relaties tussen broers en zussen waren dus ook sterk afhankelijk van de context, persoonlijke dynamieken en de familiale cultuur. Toch kan gesteld worden dat broers en zussen onder specifieke omstandigheden een aanvullende rol konden spelen in seksuele kennisverwerving, maar dat deze rol beperkt, toevallig en inconsistent bleef. Wanneer er al informatie werd gedeeld, ging het om losse feiten, niet om samenhangende of intentionele seksuele voorlichting.

Broers en zussen hadden ook op een andere, indirectere manier een invloed op de seksuele socialisatie van vertellers. Petra, Elsbeth en Antonia hadden alle drie oudere broers en zussen die zijn *“moeten trouwen”*. Voor Elsbeth speelde de ervaring van haar oudere broer en zus,

³⁵⁹ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

³⁶⁰ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

³⁶¹ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

³⁶² Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

³⁶³ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

die allebei onbedoeld zwanger zijn geraakt, een concrete rol in de houding van haar moeder ten aanzien van anticonceptie. Volgens Elsbeth leidde dit ertoe dat haar moeder bij haar aandrang om met de pil te starten.³⁶⁴ Hoewel er volgens Elsbeth niet bijzonder negatief op de zwangerschappen werd gereageerd, blijkt hieruit wel dat haar moeder een herhaling van deze situatie wilde vermijden. Bij de andere twee vertellers werd dit wel expliciet negatief gekaderd. Zo stond Petra stil bij hoe haar tweede oudste broer is *“moeten trouwen”* en bestempelde dit als een drama voor de familie.³⁶⁵ Ook Antonia’s familie reageerde negatief op de ongeplande zwangerschap van haar oudere broer.³⁶⁶

2.2. Partner

In tegenstelling tot familieleden namen seksuele partners voor vrouwen onvermijdelijk een centrale plaats in binnen het seksuele traject van vrouwen. Toch blijkt uit de interviews dat deze nabijheid niet automatisch leidde tot open communicatie of uitgebreide kennisverwerving. Hoewel romantische en seksuele partners voor vertellers in theorie de meest logische gesprekspartners waren wanneer het over seksualiteit en anticonceptie ging, bleef hun rol in de praktijk opvallend begrensd. Op die manier moeten de relaties van de vertellers niet worden gezien als een omgeving waarbinnen een radicale breuk werd gemaakt met de patronen die in de familiale context werden besproken, maar eerder als een gedeeltelijke reproductie hiervan.

Wanneer vertellers terugdachten aan hun eerste relaties, gebeurde dit vrijwel steeds in vergelijking met de situatie van nu. Verschillende vertellers plaatsten hun relaties van toen tegenover hoe relaties vandaag functioneren, door hun jeugd jaren te vergelijken met de manier waarop hun kleinkinderen worden grootgebracht.³⁶⁷ Anne besprak bijvoorbeeld hoe het vandaag haast vanzelfsprekend is dat partners blijven slapen, terwijl dit in haar jeugd nauwelijks denkbaar was.³⁶⁸ Jenny verwoordde het verschil met het heden als volgt: *“Dan was dat niet gelijk nu he, van ‘ik zie u elke dag’ en ‘ik ga met u slapen’ en ‘ik ga bij u dat doen’. Wij zagen mekaar elke week effekes. En dan, telefoon was er ook niet.”*³⁶⁹ Deze vergelijkingen fungeerden niet enkel als contextschetsen, maar ook als interpretatief kader waarbinnen het verleden bekeken moet worden. Door het verleden expliciet als anders te bestempelen, verklaarden vertellers ook gedeeltelijk hoe destijds communicatieve gebreken begrepen moeten worden.

³⁶⁴ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

³⁶⁵ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

³⁶⁶ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

³⁶⁷ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

³⁶⁸ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

³⁶⁹ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

Wat hierbij namelijk opvalt, is dat communicatie over seks en seksualiteit binnen relaties vaak tot het strikt noodzakelijke beperkt bleef. Gesprekken gingen zelden over verlangens, grenzen en genot, en richtten zich vooral op het vermijden van een zwangerschap. Seks werd beleefd als iets dat moest gebeuren *“in stilte”*.³⁷⁰ Elsbeth gaf bijvoorbeeld aan dat ze niet sprak met haar partner over wat ze fijn vond of waar experimenteer ruimte lag, want dit *“maakte de romantiek kapot”*. De verteller associeerde expliciete communicatie over seks met *“dat terrein van de voorlichting, van dat... dat zakelijke”*, wat ze bewust wilde vermijden.³⁷¹ Ook Ine Lippens bevestigt in haar masterproef dat er binnen relaties niet veel gepraat werd over seks, ook niet indien koppels gehuwd waren.³⁷²

Binnen die beperkte communicatieruimte vormde anticonceptie het belangrijkste, en soms enige, expliciete gespreksonderwerp. Omdat een zwangerschap door alle vertellers als absoluut te vermijden werd beschouwd, spraken ze wel met hun partners over voorbehoedsmiddelen. Toch blijkt dat deze communicatie zelden bestond uit dialoog, maar eerder de vorm aannam van korte, praktische mededelingen, vrijwel uitsluitend geïnitieerd door de vrouw. Elsbeth beschreef bijvoorbeeld hoe hun anticonceptieregeling beperkt bleef tot één zin: *“Dat is eigenlijk gewoon van ‘ik neem de pil.’ Dat was dat.”*³⁷³ Ook Anne, Petra, Greet en Diana bevestigden dit patroon in hun interviews. Ook wanneer gesprekken over anticonceptie weken voor het eerste seksueel contact plaatsvonden, bleef het bij beperkte aankondigingen.³⁷⁴ Diana vatte deze communicatiestijl over seks kernachtig samen als *“weinig woorden, maar duidelijke woorden”*.³⁷⁵ Anticonceptie kwam zo dus wel aan bod, maar tegelijkertijd tonen de interviews hoe beperkt de ruimte voor een wederzijdse dialoog hierover was.

Opvallend is dat het bedekt taalgebruik zich ook in de communicatie rond anticonceptie onder partners verderzet. Enkele vrouwen gebruikten bij hun eerste seksuele contacten nog geen pil, of vielen terug op minder betrouwbare methodes zoals coïtus interruptus of periodieke onthouding om de periodes tussen zwangerschappen te overbruggen. In tegenstelling tot de pil, die vrouwen in theorie kunnen nemen zonder communicatie met hun man, is voor deze twee vormen van anticonceptie wel een soort communicatie nodig, waardoor het ook loont om te zien hoe de vertellers hiermee omsprongen.³⁷⁶ Bij Diana en haar man werd het feit dat ze coïtus interruptus gebruikten niet letterlijk benoemd, maar deelden ze eerder

³⁷⁰ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

³⁷¹ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

³⁷² Lippens, *“Baas in eigen bed?”*, 109.

³⁷³ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

³⁷⁴ Voorbeelden te vinden in: Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

³⁷⁵ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

³⁷⁶ Julie Lynn Fennell, ‘Men Bring Condoms, Women Take Pills: Men’s and Women’s Roles in Contraceptive Decision Making’, *Gender & Society* 25, nr. 4 (2011): 497.

boodschappen zoals “zie dat we niet zwanger geraken” of “ik zal voorzichtig zijn”.³⁷⁷ Ook bij Monique spraken ze van “voorzichtig zijn”, waarbij de verteller benadrukte hoe het anticonceptiegebruik “feitelijk niet echt uit de doeken gedaan” werd.³⁷⁸ Louisa, die jarenlang periodieke onthouding toepaste, lichtte haar partner dan weer in met boodschappen als “oh maar pas op” en “het is gevaarlijk”.³⁷⁹ Haar vruchtbare periodes werden niet letterlijk benoemd, maar duidelijk gemaakt via een meer bedekte manier van praten. Impliciete kennis, bedekt taalgebruik en stilzwijgende afspraken nemen dus ook hier de plaats in van open communicatie.

De inhoud van de gesprekken en de verantwoordelijkheid rond anticonceptie waren hierbij sterk gegenderd. Anticonceptie werd in de eerste plaats beschouwd als een vrouwelijke verantwoordelijkheid, aangezien zij zwanger kunnen worden. Onder de vertellers werd deze taakverdeling als vanzelfsprekend ervaren.³⁸⁰ Zelfs binnen meer progressieve milieus bleef anticonceptie volgens Elly “de zaak van de vrouw”.³⁸¹ Louisa merkte tijdens haar interview al lachend op nog nooit een man te hebben ontmoet die zich zorgen maakte over dat zij zwanger kon worden, waardoor ze er uiteindelijk zelf maar voor instond.³⁸² Achter deze schijnbaar luchtige uitspraak schuilt echter een structurele ongelijkheid die vrouwen, indien dit al gebeurde, vaak pas veel later in hun leven kritisch begonnen te bevragen. Het feit dat de meest betrouwbare anticonceptiemiddelen, zoals de pil en het spiraaltje, geen tussenkomst van mannen vergden, zorgde er bovendien voor dat vrouwen in de jaren zestig en zeventig haast automatisch deze verantwoordelijkheid op zich namen.³⁸³ Toch kan deze verdeling niet louter vanuit biologische factoren worden verklaard. Fennell toont in *Men Bring Condoms, Women Take Pills* namelijk aan dat in bepaalde niet-Westerse landen de ‘*contraceptive decision-making authority*’ hoofdzakelijk bij mannen lag, waardoor juist zij de verantwoordelijkheid rond anticonceptie droegen.³⁸⁴

Deze gegenderde verantwoordelijkheid bleef bovendien ook bestaan in gesprekken over definitievere anticonceptievormen, zoals sterilisatie. Uit de getuigenissen van de vertellers blijkt namelijk dat mannen vrij afkerig stonden tegenover het idee om zelf gesteriliseerd te worden, ondanks het feit dat deze ingreep bij mannen medisch gezien minder ingrijpend is.³⁸⁵

³⁷⁷ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

³⁷⁸ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

³⁷⁹ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

³⁸⁰ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025; Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

³⁸¹ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

³⁸² Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

³⁸³ Fennell, ‘Men Bring Condoms, Women Take Pills’, 500; Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 54.

³⁸⁴ Fennell, ‘Men Bring Condoms, Women Take Pills’, 497.

³⁸⁵ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025. Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

Wanneer de vertellers dit onderwerp aankaartten, botsten ze meestal op weerstand, waardoor uiteindelijk vijf vertellers zelf de ingreep ondergingen. Slechts bij één verteller, Marjan, was haar man bereid om zich te laten steriliseren toen ze dit opbracht.³⁸⁶ De gegenderde verantwoordelijkheid rond anticonceptie die in de interviews naar voren komt, was dan ook niet enkel biologisch bepaald, maar evenzeer sociaal en cultureel geconstrueerd.

Het feit dat anticonceptie voornamelijk als een vrouwelijke verantwoordelijkheid werd beschouwd, had implicaties voor zowel de dynamiek van partnersgesprekken als de seksuele voorlichting van vertellers. Hoewel anticonceptie binnen relaties doorgaans bespreekbaar was, verliepen deze gesprekken in de praktijk vaak asymmetrisch. Vrouwen namen doorgaans zelf het initiatief om met de pil te starten, zonder hun partner actief te betrekken in het beslissingsproces, en brachten hun partner meestal pas nadien op de hoogte.³⁸⁷ Slechts twee vertellers gaven aan dat ze samen met hun partner hebben beslist om met de pil te beginnen.³⁸⁸ De interviews sluiten daarbij aan bij bevindingen uit eerder onderzoek, waaruit duidelijk werd dat in slechts één op de vijf gevallen beide partners betrokken waren bij de anticonceptie van vrouwen.³⁸⁹ Tegen deze achtergrond lijkt het dan ook duidelijk te worden dat het voor vrouwen belangrijker was om seksueel voorgelicht te zijn dan voor mannen. Aangezien zij de verantwoordelijkheid droegen voor het voorkomen van een zwangerschap, konden zij zich minder permitteren onwetend te blijven over hun lichaam, vruchtbaarheid en beschikbare anticonceptiemethoden. Vrouwen namen daarbij niet enkel de praktische uitvoering van het nemen van anticonceptie op zich, maar waren ook verantwoordelijk voor het zoeken van informatie hierover. Geen enkele verteller herinnerde zich namelijk informatie te verkrijgen over de pil of het spiraaltje van hun partner, hoewel de meeste vrouwen pas met deze anticonceptiemethoden begonnen op een moment waarop zij al in een relatie zaten.

Ook in hun herinneringen aan informatieverwerving koppelen vrouwen anticonceptiekennis expliciet aan het hebben van een partner. Wanneer er aan de vertellers werd gevraagd hoe ze bepaalde informatie over anticonceptie hadden gevonden, linkten veel het actief zoeken naar informatie hierrond met het hebben van een partner. Petra gaf bijvoorbeeld aan dat ze pas echt begon na te denken over anticonceptie toen ze een relatie had, en vanaf dat moment actief was beginnen te letten op informatie die kon helpen om een zwangerschap te voorkomen.³⁹⁰ In die zin fungeerde het hebben van een partner als katalysator voor kennisverwerving: de noodzaak om informatie hierrond te verzamelen werd vanaf dan namelijk concreet, waardoor vrouwen zich aangespoord voelden om zich actief te informeren.

³⁸⁶ Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

³⁸⁷ Voorbeelden te vinden in: Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

³⁸⁸ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

³⁸⁹ Visser, Geeraert, en Lehert, *Seksualiteit en relatievorming*, 66.

³⁹⁰ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

De kennisverwerving rond seksualiteit, in het bijzonder rond anticonceptie, had dan ook een directe impact op het tempo en het verloop van seksuele relaties. In bijna alle gevallen werd seksueel contact uitgesteld tot vrouwen zekerheid hadden dat ze voldoende beschermd waren tegen zwangerschap. Slechts één verteller had voor het eerst seks zonder anticonceptie. Alle andere vrouwen wachtten bewust tot zij toegang hadden tot of informatie hadden over een voor hun acceptabele methode.³⁹¹ Greet beschreef dan ook zeer expliciet hoe zij bewust wachtte tot de pil voldoende werkzaam was alvorens seksueel actief te worden:

*“Ik weet nog dat ik daar braaf op gewacht heb
want ik wilde wel dat die pil werkte
of dat dat nu twee of drie maand of vier maand
of één of maakt niet uit
maar ik weet nog dat dus wat dat de norm toen was
dat ik daarop gewacht heb
ja tuurlijk wel
ik was zo bang en ik wilde verder naar school he.”³⁹²*

Dit anticonceptiegebruik werd dus expliciet gekoppeld aan de angst voor zwangerschap en de wens om haar toekomstplannen nog uit te voeren. Naast directe gevolgen bij een zwangerschap, zoals het reputatieverlies, de schande die hierbij kwam kijken en de zwangerschap op zich, vormde de toekomst dus ook een belangrijke motivatiebron om niet zwanger te worden. Veel vrouwen wilden de toekomst die ze in het vooruitzicht hadden niet opgeven door een ongeplande zwangerschap.³⁹³ Seksualiteit was dus op die manier niet enkel moreel gereguleerd, zoals in het vorige hoofdstuk aan bod kwam, maar ook strategisch. Pas wanneer het risico op zwangerschap voldoende laag was, kon seks plaatsvinden.

Wanneer gekeken wordt naar de rol van romantische en seksuele partners in de daadwerkelijke kennisverwerving van vrouwen, blijkt dan ook dat zij slechts in beperkte mate betrokken waren in de seksuele voorlichting van de vertellers. De informatie die rechtstreeks opgedaan werd via seksuele partners, was doorgaans situationeel en praktisch van aard, en stond vaak in functie van concreet seksueel contact. Elsbeth herinnerde zich bijvoorbeeld hoe haar eerste seksuele partner haar geruststelde dat zij niet zwanger kon worden omdat hij zich had teruggetrokken.³⁹⁴ Deze uitspraak wijst niet alleen op het gebrekkig begrip van vruchtbaarheid door haar toenmalige partner, maar illustreert ook dat dergelijke kennis in functie van hun seksuele relatie ontstond, en niet met het oog op een bredere seksuele vorming. Ook andere vertellers bevestigden dit patroon. Petra en Louisa gaven aan dat ze via hun seksuele partners voor het eerst zagen hoe een condoom werkte, aangezien zij hierover

³⁹¹ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

³⁹² Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

³⁹³ Charnock, *Teenage Intimacies*, 90.

³⁹⁴ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

voordien geen concrete uitleg hadden gekregen.³⁹⁵ Diana gaf dan weer aan dat ze coïtus interruptus niet had gekend zonder haar man.³⁹⁶ Seksuele partners traden bij de vertellers dus zelden op als actieve informatiebronnen, en namen weinig initiatief om gesprekken over anticonceptie of vruchtbaarheid te starten. Toch toont mijn bachelorproef aan dat in uitzonderlijke gevallen, meestal wanneer vrouwen weinig toegang hadden tot andere kennisbronnen, mannen wel als bron van seksuele voorlichting konden optreden. Deze momenten bleven echter sterk situationeel bepaald en afhankelijk van de specifieke context.³⁹⁷

2.3. Vrienden, kennissen en kennis “*van op straat*”

Wanneer vertellers terugblikten op hun seksuele vorming, komt duidelijk naar voren hoe informele sociale kringen een centrale rol speelden in de verwerving van seksuele kennis. Bij afwezigheid van expliciete uitleg via school of het gezin, maakten jonge vrouwen vaak gebruik van de kanalen die voor hen het meest toegankelijk waren om deze tekorten op te vangen: gesprekken met vrienden, verhalen die circuleerden op de speelplaats, uitwisselingen op het werk, kennis van “*op straat*” en fragmenten van informatie die toevallig werden opgevangen. Deze vorm van kennisverwerving verliep echter zelden systematisch of intentioneel. Wat vrouwen via deze kanalen leerden over seksualiteit, voortplanting en anticonceptie bestond veelal uit losse flarden aan informatie die ze later zelf moesten samenbrengen. Deze kennis was soms onvolledig of incorrect en vaak ingebed in metaforen en humor, maar speelde desondanks een belangrijke rol in de seksuele voorlichting van vrouwen.

Toch wordt er bijzonder weinig bij stilgestaan in de Vlaamse en internationale historiografie. In werken met een focus op Vlaanderen komen deze vormen van informatie, als ze al besproken worden, slechts oppervlakkig aan bod. Buiten Vlaanderen heeft enkel Hannah Charnock aandacht voor de bijdrage van informele ontmoetingen op de seksuele kennisverwerving van jongeren.³⁹⁸ Voortbouwend op haar werk ga ik na hoe deze informele netwerken de seksuele voorlichting mee vormden in Vlaanderen, en hoe vrouwen dit ervoeren. Hierbij focus ik niet enkel op de specifieke kennisinhoud, maar besteed ook aandacht aan kennisdynamieken en de sociale context. Eerst sta ik stil bij de rol van vrienden als belangrijkste informele kennisbronnen. Hierna verschuift de aandacht naar andere kennissen die de vertellers hadden, zoals collega’s op de werkvloer en burens. Tot slot bespreek ik kennis die vertellers “*van straat*” haalden. Door deze verschillende sociale cirkels samen te

³⁹⁵ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

³⁹⁶ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

³⁹⁷ Franssen, ‘Vrije keuze, onder voorbehoud?’, 18.

³⁹⁸ Charnock, *Teenage Intimacies*, 172-203.

analyseren, toont dit hoofdstuk verder aan hoe seksuele voorlichting niet enkel plaatsvond via expliciete instructiemomenten, maar vooral via gefragmenteerde, informele momenten van kennisverwerving.

2.3.1. Vrienden

Voor veel vertellers vormden vrienden en leeftijdsgenoten de meest nabije contexten waarin seksualiteit besproken kon worden. In tegenstelling tot eerder besproken informatiekanaalen, bevonden vertellers zich onder vrienden, en zeker onder vriendinnen, in vrij gelijkaardige posities: ze waren min of meer even oud, bevonden zich in vergelijkbare levensfasen en deelden hierdoor ook vaak gelijkaardige onzekerheden. Zoals Greet het al formuleerde: *“Er was voor de rest niks buiten onze kennissenkring he. En, en de schoolplaats in de jonge jaren.”*³⁹⁹ Toch blijkt uit de interviews dat ook deze sociale ruimte slechts in beperkte mate functioneerde als een coherente kennisbron. Vriendengroepen boden geen systematische voorlichting, maar fungeerden eerder als netwerken waarbinnen seksuele kennis fragmentarisch circuleerde. Seksuele voorlichting kwam vooral voort uit nieuwsgierigheid, door toevallige gesprekken of door bezorgdheden. Antonia beschreef deze vorm van kennisverwerving als een proces van samenleggen en herinterpreteren: *“En dan hoort ge links en rechts, die zegt eens iets en die zegt eens iets. En dan moet ge het van wat die gezegd heeft en die gezegd heeft en die verteld heeft... En als ik het allemaal samenleg, dan... dan kom ik toch terecht.”*⁴⁰⁰ Charnock beschrijft in *Teenage Intimacies* hoe gesprekken tussen vrienden een *“vital source of sexual knowledge”* waren, waardoor het belangrijk blijft deze vorm van fragmentarische kennis niet te onderschatten.⁴⁰¹

Wanneer seksuele informatie onder vrienden circuleerde, gebeurde dit niet altijd in expliciete termen. Metaforen, beeldspraak en indirect taalgebruik domineerden ook hier de gesprekken. Jenny herinnerde zich bijvoorbeeld hoe ze op haar vijftiende wel wist dat kinderen in de buik van de moeder groeiden, maar niet wist hoe deze erin kwamen. Toen zij dit vroeg aan een vriendin van enkele jaren ouder, luidde het antwoord: *“De jongen legt zijn sigaar in de asbak van het meisje.”* Wanneer ik vroeg of Jenny wist wat hiermee bedoeld werd, gaf de verteller lachend aan dat dit niet het geval was, waardoor ze de betekenis van de uitspraak pas enkele jaren later begreep.⁴⁰²

Naast metaforen deden ook fabels en halve waarheden de ronde, vooral in de laatste jaren van het middelbaar onderwijs. Louisa herinnerde zich hoe vriendinnen beweerden dat je van de eerste keer niet zwanger kon worden en coïtus interruptus een zeer veilige methode was

³⁹⁹ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

⁴⁰⁰ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

⁴⁰¹ Charnock, *Teenage Intimacies*, 196.

⁴⁰² Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

om zwangerschap te vermijden.⁴⁰³ Achteraf bestempelde ze deze overtuigingen als een “*fabel*”, maar destijds geloofde ze dit echt. Opnieuw speelde de angst voor een zwangerschap een centraal thema binnen deze gesprekken. Zo hoorde Elsbeth via vriendinnen dat ook het “*beginvocht*” zaadcellen kon bevatten en was daardoor erg ongerust, aangezien zij coïtus interruptus hadden toegepast.⁴⁰⁴ Ook Louisa sprak met een vriendin over de angst om haar maandstonden niet te krijgen na haar eerste seksueel contact.⁴⁰⁵ Monique herinnerde zich nog duidelijk hoe ze aan een panikerende vriendin uitgelegd had welke methodes er waren om zwangerschap te vermijden.⁴⁰⁶ Zwangerschap fungeerde zo als een centrale factor in gesprekken onder vriendinnen, ook wanneer er nauwelijks concrete kennis aanwezig was.

Hoewel er onder vriendinnen wel werd gepraat over relaties, waren de onderwerpen van deze gesprekken duidelijk afgebakend. Wat bespreekbaar was, ging vooral over verliefdheid, het hebben van een vriendje en een eerste kus. De vrouwen maakten daarbij vaak niet de connectie met seks. Petra beschreef bijvoorbeeld hoe op feestjes vooral werd gepraat over wie met wie samen was en wie een oogje had op wie, zonder dat seks hierbij aan bod kwam.⁴⁰⁷ Ook Elsbeth, Greet, Louisa en Diana onderschreven in hun interviews duidelijk deze tendens.⁴⁰⁸ Wat doorgaans niet aan bod kwam, waren de seksuele handelingen zelf, lichamelijke details en genot. Elsbeth verwoordde het als volgt: “*Ge moet het echt heel erg opnemen dat dat een vrij groot taboe was, dat wilt zeggen, eigenlijk geen gespreksonderwerp. Dat ging allemaal over liefde, over verlangen, en tonen dat ge iemand graag zag.*”⁴⁰⁹

Dit onderscheid was echter ook niet absoluut. In bepaalde omstandigheden, vooral rond eerste seksuele ervaringen, ontstond er binnen goede vriendschappen ruimte om ervaringen te delen. Slechts twee vertellers, Jenny en Marjan, gaven aan dat seksualiteit onder vriendinnen nooit een gespreksonderwerp was.⁴¹⁰ Bij de andere vertellers bestond er meer ruimte voor dergelijke gesprekken, al spraken zij enkel met vriendinnen van wie zij zeker wisten dat de informatie vertrouwelijk zou blijven. Gesprekken hierover vonden zo zelden plaats met de volledige vriendengroep. Diana benadrukte dat ze enkel over seks sprak met “*close vriendinnen, dat je zeker wist dat dat niet verder verteld ging worden*”.⁴¹¹ De aard van deze conversaties kon ook verschillen: Petra benadrukte dat ze zich vooral bij vragen tot goede vriendinnen richtte, terwijl Louisa vrijwel altijd over seks kon praten en zelfs haar beste

⁴⁰³ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

⁴⁰⁴ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

⁴⁰⁵ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

⁴⁰⁶ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

⁴⁰⁷ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

⁴⁰⁸ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁴⁰⁹ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

⁴¹⁰ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

⁴¹¹ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

vriendin meteen opbelde na haar eerste seksueel contact.⁴¹² Toch zaten er ook grenzen aan deze openheid bij deze verteller: het woord “seks” werd niet uitgesproken. Zij en haar vriendinnen hadden het enkel over “*ik heb het gedaan*”. Hierdoor was er toch ook binnen hechte vriendengroepen een soort bedekt taalgebruik aanwezig.⁴¹³ Ook bij Monique kwamen hier sporen van terug. Zij besprak in haar interview hoe ze van al haar vrienden wist dat ze voorhuwelijkse seks hadden gehad, hoewel dit niet letterlijk gezegd werd:

*“Dat werd wel
ja bijvoorbeeld ‘hoe laat waarde jij thuis’
‘om twee uur’
‘ah waar hebt ge dan nog gezeten’
‘ja in de auto’ (lacht)
dat werd zo wel gezegd
of ‘zeg de ouders zijn niet thuis’
zo van die dingen
Iedereen wist dan wel waar het over ging?
Iedereen wist wel waar het over ging.”*⁴¹⁴

Belangrijk is dat zelfs wanneer er over eerste seksuele ervaringen gesproken werd, deze communicatie nooit leidde tot uitgebreide of gedetailleerde gesprekken hierover. Seksuele activiteiten werden niet verborgen, maar communicatie hierover verliep voornamelijk via impliciete signalen, zoals het bovenstaande citaat van Monique illustreert. Alles gebeurde “*onder de radar*”, ook omdat er een angst bestond dat informatie doorverteld zou worden of zou leiden tot geroddel.⁴¹⁵ De seksuele realiteit werd dus erkend zonder expliciet benoemd te worden. Vertellers blikten hier ook retrospectief op terug: verschillende vertellers, zoals Petra en Diana, gaven aan dat ze de laatste jaren veel gemakkelijker met vriendinnen konden spreken over seksualiteit dan in hun jongere jaren, wat bevestigt dat er toen geen volledige openheid bestond.⁴¹⁶ Seksuele ervaringen onder vrienden waren dus niet volledig onbespreekbaar, maar gebeurden niet-gedetailleerd, selectief en vertrouwelijk.

Seksualiteit werd binnen de bredere vriendengroep dan ook zelden als serieus gespreksonderwerp behandeld. Vertellers benadrukten herhaaldelijk dat gesprekken over seks gebeurden via grapjes, half uitgesproken toespelingen en rijmpjes. Diana beschreef hoe er bijvoorbeeld in het begin van haar twintigerjaren “*heel dikwijls in zotte termen*” over

⁴¹² Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

⁴¹³ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

⁴¹⁴ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

⁴¹⁵ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁴¹⁶ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

seksualiteit gepraat werd, zonder dat ze hier ernstige gesprekken aan vastknoopten.⁴¹⁷ Monique maakte een soortgelijke observatie wanneer ze terugblikte op seksuele kennis die via gedichtjes en rijmpjes circuleerden. Ze gaf lachend het voorbeeld dat filmsterren vaak object waren van schunnige liedjes: *“Clark Gable stak zijn P in Doris Day haar snee.”* Dit soort zaken werden volgens de verteller dan *“gekonkelfoesd”* onder elkaar.⁴¹⁸ Deze humoristische kant was ook tastbaar via spelletjes. Verschillende vertellers herinnerden zich hoe condoms op feestjes of bijeenkomsten opdoken, niet om te gebruiken voor seksuele activiteiten, maar om in te zetten in verschillende spelletjes.⁴¹⁹ Diana, die dacht dat dit gewoon een *“elastiek”* was, leerde uiteindelijk via vrienden dat het hier om een condoom ging.⁴²⁰

Binnen vriendengroepen functioneerde seksuele ervaring bovendien als een vorm van sociaal kapitaal. Verschillende vertellers vergeleken tijdens hun interviews het spreken over seksualiteit expliciet met andere vormen van *“stoer doen”*. Anne vatte dit kernachtig samen door te stellen dat seks hebben was zoals het *“roken van toen”*: een teken van maturiteit en erbij horen.⁴²¹ Zoals Charnock ook voor Engeland aantoonde, kon seks ervoor zorgen dat de sociale status van meisjes een boost kregen, indien ze hier niet te ver in gingen.⁴²² Op school werd hierover opgeschept tegen medeleerlingen: boodschappen als *“die heeft het al gedaan”* en *“die nog altijd niet”* circuleerden al fluisterend op schoolpleinen.⁴²³ Verschillende vertellers vermoedden achteraf dat hier ook over gelogen werd. Greet vertelde hierover het volgende: *“Er zijn er potjandorie, en dat is van alle tijden, die zeggen ‘ik heb het al gedaan.’ Stoer doen he. Maar die het echt nog niet gedaan hebben.”*⁴²⁴ Ook Anne dacht dat er veel vrienden waren die beweerden seks te hebben gehad om stoer te doen, hoewel dit de waarheid niet was.⁴²⁵ Antonia bevestigde dit vermoeden van de andere twee vertellers: *“En dan had ge er altijd van die, die wat konden stoefen [...] en dan achteraf dan zei die jong[en] tegen zijn vrienden daar, dus zogezegd, ‘ja nee dat hebben wij nog niet gedaan.’”*⁴²⁶ De ervaring op zich was dus minder belangrijk dan de sociale status en de daaraan gekoppelde reputatie. Waar seksuele ervaring in eerdere decennia nog als iets gezien werd dat de reputatie van jonge vrouwen kon schaden, veranderde deze connotatie dus in de jaren zestig en zeventig. Seksuele activiteit transformeerde in deze periode namelijk tot een statussymbool, een ontwikkeling die verbonden kan worden met de (opkomende) seksuele revolutie.⁴²⁷

⁴¹⁷ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁴¹⁸ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

⁴¹⁹ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

⁴²⁰ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁴²¹ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

⁴²² Charnock, *Teenage Intimacies*, 175.

⁴²³ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

⁴²⁴ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

⁴²⁵ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

⁴²⁶ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

⁴²⁷ Charnock, *Teenage Intimacies*, 251.

Jonge meisjes waren dan ook geregeld nieuwsgierig naar de verhalen van meisjes die “*verder stonden*”. Greet herinnerde zich nog goed hoe ze als twaalfjarige luisterde naar een ouder meisje bij haar op school: “*Die is heel vroeg zwanger geraakt, en die klapte. Daar konden we ook veel van leren.*”⁴²⁸ Ook meisjes die al verkering hadden of al wisten hoe “*een tongzoen*” werkte, kregen veel aandacht van benieuwde leeftijdsgenoten op de speelplaats:

*“We waren nieuwsgierig natuurlijk
en dan [naar] zo’n meisjes luister je wel natuurlijk
want die konden hun verhalen
die verhalen waren eigenlijk
kon je meer van horen dan dat je thuis hoorde he
dat waren andere verhalen he
dat waren verhalen van
van het slagveld mag ik niet zeggen
maar vanuit het allez zeg eens een ander woord
ja de realiteit de praktijk he
dan kon je die verhalen horen van echte mensen
ze waren wel in de minderheid.”*⁴²⁹

Greet benadrukte hierbij dus specifiek dat dit verhalen waren die ze thuis nooit hoorde, uit “*de praktijk*”, die ze contrasteerde met de stilte thuis. Juist doordat deze meisjes in de minderheid waren, werden hun verhalen met zo een nieuwsgierigheid beluisterd. Charnock bespreekt dan ook hoe “*sex talk*” een belangrijke plaats voor seksuele voorlichting werd.⁴³⁰

Bij sommige vertellers beperkte deze nieuwsgierigheid zich niet enkel tot het luisteren naar ervaringen van anderen, sommigen wilden ook zelf ervaren hoe een tongzoen werkte. De Keyzer stipt in *De schaamte en de schrik, goesting en genot* al kort aan dat meisjes ook met elkaar experimenteerden, een trend die de interviews onderschrijven.⁴³¹ Anne herinnerde zich nog hoe vrienden elkaar leerden zoenen tussen de lessen door in een “*hoekske*” op de speelplaats: “*Dan kwam ge echt tot daar, leren zoenen, tongzoenen deden we dan met elkaar. Kunt ge u dat indenken? He? Want de ene had dat al gedaan, de andere had dat niet gedaan, dus die wat dat niet gedaan had moest dat leren.*”⁴³² Ook Elly had een gelijkaardige ervaring, waarbij ze samen met een vriendin van haar op de speelplaats probeerde te leren hoe dit moest.⁴³³ Bij Elsbeth ging dit nog een stap verder. Zij sprak systematisch af met vriendinnen om dit te leren: “*één had al een keer een tongkus gedaan met haar lief, en dan zeiden wij ‘toon eens hoe dat moet’ en die deden dat bij mekaar. En we wisselden dan ook.*” Elsbeth haalde

⁴²⁸ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

⁴²⁹ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

⁴³⁰ Charnock, *Teenage Intimacies*, 193.

⁴³¹ De Keyzer, *De schaamte en de schrik, goesting en genot*, 120.

⁴³² Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

⁴³³ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

aan dat wanneer een vriendin iets las in een tijdschrift over lesbisch zijn, deze speelsheid omsloeg in angst en hun experiment werd afgebroken.⁴³⁴

In tegenstelling tot andere aspecten van seksualiteit, die onder vrienden slechts indirect of lacherig benoemd werden, vormde anticonceptie een opvallende uitzondering. Uit de interviews blijkt dat op dit vlak wel uitgebreide communicatie plaatsvond, en dat vriendinnen voor veel vrouwen een van de belangrijkste, zo niet de belangrijkste, informatiebronnen waren rond anticonceptie. Van de elf vertellers, was Jenny de enige die aanhaalde dat ze hierover niet met vriendinnen kon praten.⁴³⁵ Andere vertellers gaven aan dat zij via vriendinnen wisten dat de pil bestond en dat ze hiervoor bij een arts terecht konden. Opnieuw werd deze kennis sterk gekoppeld aan het vermijden van een zwangerschap: anticonceptie was geen abstract gegeven, maar een noodzakelijk middel om een ongeplande zwangerschap te vermijden.⁴³⁶ Louisa beschreef hoe ze na haar eerste seksueel contact begon na te denken over een betrouwbare vorm van anticonceptie: *“Ik wist dan wel ‘vanaf nu hebben we het gedaan, dus, en het zal wel vaker gaan gebeuren. Moet ik dan niet iets gebruiken?’”* Het antwoord op deze vraag kwam niet uit formele voorlichting of via haar ouders, maar uit gesprekken met vriendinnen.⁴³⁷ Ook Diana wist via vriendinnen dat je voor de pil bij de huisarts moest zijn. Deze kennis werd door haar ook omschreven als *“algemeen geweten”* onder vriendinnen, wat erop wijst dat bepaalde informatie breed kon circuleren en dus niet altijd terug te brengen was tot een specifiek persoon binnen de vriendengroep.⁴³⁸ Elly beschreef in haar interview hoe er onder vriendinnen ook informatie over bepaalde huisdokters werd uitgewisseld: *“‘Die schrijft gemakkelijk voor’ of ‘die is beter in dat’ ofzo, ja.”*⁴³⁹ Vriendinnen fungeerden dus ook als doorgeefluik van praktische kennis.

Centraal binnen deze gesprekken stond dan ook wie welke pil nam en welke bijwerkingen daarmee geassocieerd werden. Andere anticonceptiemiddelen kwamen minder tot niet aan bod. Over periodieke onthouding werden soms wel toespelingen gemaakt, zoals Anne ook aanhaalde: *“Dan zegden wij wel van ‘ge hebt toch goed geteld zeker’.”*⁴⁴⁰ Spiraaltjes werden, ondanks dat deze ook bekend waren bij de vertellers, eerder gelinkt aan getrouwde vrouwen die al kinderen hadden, terwijl de pil nadrukkelijk als *“het”* anticonceptiemiddel naar voor werd geschoven.⁴⁴¹ Anticonceptie werd zo toch ook ingebed in een denken in levensfasen: de pil hoorde bij jonge vrouwen die aan het begin van hun seksuele leven stonden. Aangezien de

⁴³⁴ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

⁴³⁵ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

⁴³⁶ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

⁴³⁷ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

⁴³⁸ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁴³⁹ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

⁴⁴⁰ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

⁴⁴¹ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

pil onder vriendinnen het meest werd besproken, reproduceerden vrouwen op die manier bestaande beperkingen. Door alternatieve methodes zoals het condoom vaak enkel in lacherige termen te bespreken, zorgden vrouwen er onbewust voor dat negatieve aannames over deze anticonceptiemiddelen ook door vriendengroepen in stand werden gehouden.⁴⁴²

Opmerkelijk is dat de meeste van deze gesprekken niet ingingen op de biologische of medische werking van de pil, maar zich vooral focusten op lichamelijke en emotionele ervaringen. Diana haalde in haar interview aan dat er onder vriendinnen veel gepraat werd over hoe ze zich bij de pil voelden en van welke bijwerkingen ze al dan niet last hadden. Andere vertellers, zoals Louisa en Anne, onderschreven deze trend.⁴⁴³ Dit sluit nauw aan bij Charnocks observatie dat dit soort gesprekken zich richtten op de directe leefwereld en zorgen van meisjes, waardoor deze vorm van kennis als authentiek en bruikbaar werd ervaren dan seksuele voorlichting geleid door volwassenen.⁴⁴⁴ Juist daarom deden vertellers ook beroep op vriendinnen bij vragen rond menstruatie. Verschillende vertellers gaven aan dat ze de informatie die ze van thuis meekregen onvoldoende vonden en via vriendinnen bijkomende uitleg kregen. Vriendinnen namen hierbij de rol op van informele uitleggevers, omdat gesprekken met hen als toegankelijker en minder beladen werden opgevat.⁴⁴⁵

Wanneer vertellers terugblikten op hun jeugd, construeerden ze deze periode vaak als een tijd van wijdverspreide stilte rond seksualiteit. Hoewel deze narratieven overtuigend zijn, laten ze weinig ruimte voor nuance: hun getuigenissen tonen dat er onder vriendinnen wel degelijk meer communicatie plaatsvond dan binnen het gezin of met partners.⁴⁴⁶ Vanuit een hedendaags perspectief, waarin openheid over seksualiteit sterker genormaliseerd is, worden deze gesprekken als beperkt ervaren. Tegelijk wijzen de verhalen erop dat vrienden een belangrijke rol speelden, vooral in de overdracht van kennis over anticonceptie. Dit sluit aan bij Fennells concept van *'contraceptive socialization'*, dat benadrukt dat dergelijke kennis voornamelijk via *peers*, partners en media circuleert, eerder dan via formele kanalen.⁴⁴⁷

2.3.2. Kennissen

Naast vrienden speelden ook kennissen, zoals collega's, burens en andere meer perifere sociale contacten een rol in de manier waarop vrouwen informatie opdeden over seksualiteit en

⁴⁴² Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁴⁴³ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁴⁴⁴ Charnock, *Teenage Intimacies*, 53-54.

⁴⁴⁵ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

⁴⁴⁶ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

⁴⁴⁷ Fennell, 'Men Bring Condoms, Women Take Pills', 506.

voortplanting. In tegenstelling tot vriendschappen ging het hier zelden om vertrouwelijke gesprekken of doelgerichte uitwisselingen en bevonden deze contacten zich op grotere sociale afstand. Kennissen fungeerden hierbij zelden als gesprekspartners, maar eerder als bronnen van observatie en referentie. Waar vriendinnen onderling vragen stelden of ervaringen deelden, bleef de interactie met kennissen meestal beperkt tot eenrichtingsverkeer. Vertellers keken en luisterden wel, maar dit ging vaak niet gepaard met een mogelijkheid tot vraagstelling. Seksualiteit werd zo een sociaal waarneembaar fenomeen waaruit vrouwen impliciete lessen trokken.

Wanneer seksualiteit onder kennissen toch in taal verscheen, gebeurde dit vrijwel altijd indirect, via grapjes en humoristische opmerkingen. Diana beschreef hoe seksuele relaties van kennissen in haar twintigerjaren binnen haar vereniging bijvoorbeeld ter sprake kwamen in de vorm van humoristische insinuaties: wanneer een vrouw een vergadering van de vereniging vroeger moest verlaten omdat haar man thuiskwam was van nachtdienst, werd dit meteen van een seksuele betekenis voorzien: opmerkingen als *“doë, het is zenne dag weer [daar, het is zijn dag weer]”* of *“ondertussen is ze kapit aan het geven [ondertussen is ze een flinke inspanning aan het doen]”* circuleerden als grappig bedoelde observaties.⁴⁴⁸ Hoewel de seksuele handeling zelf niet letterlijk werd uitgesproken, was toch voor iedereen duidelijk wat er bedoeld werd.

Ook op jongere leeftijd speelden kennissen een rol in de seksuele vorming van meisjes: via gesprekken die niet voor kinderen bedoeld waren konden vertellers toch soms iets opvangen. Zo herinnerde Greet zich hoe zij als kind sporadisch flarden opving van gesprekken tussen haar moeder en andere volwassen vrouwen. Zo hoorde zij ooit dat seks pijnlijk was en dat er bepaalde houdingen waren die dit zouden verlichten. Hoewel deze informatie duidelijk niet voor haar oren bestemd was, onthield ze dit toch en droeg deze kennis bij aan het beeld dat ze als kind over seksualiteit vormde. Met deze *“weinige dingen moet ge het dan doen he”*, concludeerde de verteller.⁴⁴⁹

Hoewel kennissen doorgaans op een afstand bleven, waren er ook uitzonderlijke momenten waarop volwassenen buiten de familie expliciet optraden als seksuele voorlichters: Antonia, Greet en Anne haalden alle drie het belang aan van figuren buiten hun vrienden- of familiekringen in het verwerven van seksuele kennis. Antonia vertelde hoe, toen ze als tiener als dienstmeid werkte, een volwassene uit deze familie aan haar vroeg of ze wist waarvan de kindjes kwamen: *“Ik zeg ‘als ik het eerlijk moet zeggen, half en half’, want [ik had] daar iets gehoord en daar iets gehoord. En toen begon die dus met hare hele uitleg, van ‘ja kijk als jongens en meisjes op mekaar vallen, en dan die jongen krijgt een erectie...’ Dan begon die, en ik dacht ‘wat krijg ik hier nu allemaal te horen?’”* Hoewel ze deze informatie op dat moment

⁴⁴⁸ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁴⁴⁹ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

moeilijk kon plaats, beschreef Antonia hoe dit gesprek later wel fungeerde als referentiekader waarbinnen losse flarden van seksuele kennis een plaats kregen.⁴⁵⁰

Een gelijkaardige dynamiek is te zien bij Anne. Haar kinesist legde haar uit hoe kinderen op de wereld kwamen. Ondanks dat deze uitleg minder uitgebreid was dan bij Antonia, leerde Anne hierdoor wel op tienjarige leeftijd dat kinderen in de buik van de moeder groeiden, en dus niet met de ooievaar gebracht werden. De verteller beschreef hoe de kinesist het niet vond kunnen dat Anne en haar zus nog altijd niet wisten hoe het in elkaar zat, waardoor hij deze uitleg deed, *“maar niet hoe ze erin kwamen he”*, aldus Anne. Haar vader was kwaad dat de kinesist dit gedaan had, maar thuis werd het onderwerp niet opnieuw aangesneden.⁴⁵¹ Bij Greet was het haar buurvrouw die haar extra informatie gaf door haar een humoristisch boekje rond seks in de handen te duwen en het volgende te vertellen: *“Hier se, maske, dat moet je maar ene keer lezen.”*⁴⁵² Dergelijke ontmoetingen tonen hoe kennis soms onverwachts en buiten de familiale hiërarchie tot stand kwam, maar toch een bepalende rol kon spelen in de seksuele kennis van jonge vrouwen.

Buiten deze individuele ontmoetingen circuleerde seksuele kennis vooral via dorpsverhalen en roddels. Verhalen over meisjes die ongepland zwanger raakten en *“moesten trouwen”* waren ook op dit niveau wijdverspreid.⁴⁵³ Ook werd er, los van een zwangerschap, veel geroddeld over meisjes die seksueel actief waren.⁴⁵⁴ Diana herinnerde zich nog hoe zulke meisjes *“matrassen”* werden genoemd.⁴⁵⁵ Deze termen circuleerden vooral onder jongeren zelf, waardoor ook leeftijdsgenoten dragers werden van een normatief kader waarin seksualiteit strikt werd gemonitord. Zo moesten meisjes een lastige balans opmaken: seksuele activiteit kon enerzijds bijdragen tot een hogere sociale reputatie onder vrienden, maar indien ook mensen buiten de vriendenkring hiervan afwisten, kon dit ook nefaste gevolgen hebben voor hun reputatie.

Hiernaast vormde ook de werkvloer een belangrijke context waarin vrouwen geconfronteerd werden met andere omgangsvormen rond seksualiteit. Afhankelijk van de sector en de context werden deze ontmoetingen door vertellers omschreven als confrontaties met *“een andere wereld”*. Greet beschreef hoe zij tijdens een vakantiejob voor het eerst hoorde hoe getrouwde collega's openlijk praatten over hun weekendactiviteiten en relaties:

*“Op seksueel gebied met jongens was dat een hele andere klap
dan was dat bij mij ook*

⁴⁵⁰ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

⁴⁵¹ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

⁴⁵² Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

⁴⁵³ Margaret K. Nelson, *Keeping Family Secrets: Shame and Silence in Memoirs from the 1950s* (New York: University Press, 2022), 90.

⁴⁵⁴ Lippens, *“Baas in eigen bed?”*, 92.

⁴⁵⁵ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

want daar steek je dan ook iets van op op die vier weken
 en denk je 'oh wat gebeurt daar allemaal'
 je bent dan aan zo'n zaken nog lang niet toe
 want ik was toen zestien denk ik
 [...]
 Maar dan dan dan komt ge daar in een hele andere
 die gaan weeral anders om met seks
 want daar is seks wel aan de orde, open en bloot he."

Greet stelde dan ook duidelijk hoe haar seksuele opvoeding hier verder ging, met *"alles wat je hier en daar opvangt"*.⁴⁵⁶ Ook in latere jobs konden vrouwen kennis opdoen. Antonia werkte als poetshulp in een ziekenhuis, waar ze in aanraking kwam met expliciete vormen van seksualiteit. Ze haalde aan dat ze hier *"heel veel gezien en heel veel geleerd"* had. Toch benadrukte ze dat deze opgevangen informatie haar niet altijd voorbereidde op haar eigen seksualiteit: *"In het ziekenhuis had ik al heel veel gezien en gehoord, maar als ik nu echt moest zeggen 'ik ben getrouwd en dat ja gebeurt', maar ik kan niet zeggen van 'nu weet ik dat en dat en dat gaat gebeuren ofzo.' Nee, dat was er niet."*⁴⁵⁷ Ondanks dat er dus wel informatie opgevangen kon worden over seksualiteit, betekende dit niet dat vertellers perfect wisten wat er ging gebeuren wanneer zij zelf seksueel actief werden. Er waren tenslotte ook grenzen aan wat mondeling kon worden overgebracht: Charnock haalt aan dat zelfs wanneer alles uit de doeken gedaan werd, kennis over seks toch onvolledig kon blijven, aangezien woorden niet voldoende de fysieke en emotionele sensaties die met seks gepaard gingen konden overbrengen.⁴⁵⁸ Bovendien hing de mate waarin seksualiteit op de werkvloer bespreekbaar was sterk af van de sector en context. Hoewel voor Greet haar vakantiejob een grote impact had, was er in haar latere job nauwelijks plaats om het over deze onderwerpen te hebben, waardoor dit informatiekanaal terug naar de achtergrond verdween.⁴⁵⁹

2.3.3. Kennis "van op straat"

Naast vrienden en kennissen speelden ook meer anonieme ontmoetingen een rol in het seksuele leerproces van vrouwen. Vertellers verwezen hiervoor geregeld naar wat zij zelf kennis *"van op straat"* noemden: een diffuus geheel van verhalen, geruchten en feiten die zij oppikten zonder duidelijke afzender en zonder mogelijkheid tot verduidelijking. In deze context kreeg seksuele kennis vorm door herhaling, aangezien bepaalde boodschappen zo wijdverspreid waren dat ze een haast vanzelfsprekend karakter kregen. Vertellers benadrukten dan ook sterk het belang van dit soort communicatie. Diana verwoordde het als

⁴⁵⁶ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

⁴⁵⁷ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

⁴⁵⁸ Charnock, *Teenage Intimacies*, 54.

⁴⁵⁹ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

volgt: *“Ge raapte veel op op straat hoor.”*⁴⁶⁰ Ook Marjan vertelde hoe ze informatie over condooms opraapte *“op straat”* en Anne gaf aan hoe ze haar hele seksuele voorlichting *“op straat haalde”*.⁴⁶¹ Deze kennisvorm onderscheidt zich van kennissen en vrienden aangezien deze *“straat”* een anonieme bron bleef, zonder duidelijke oorsprong van kennis.

Een belangrijk onderdeel van deze informele kennis bestond uit mythes en eufemismen. Enerzijds kwamen verhalen over de ooievaar en de *“kinnekesboot”* ook hier terug. Deze mythes werden dus niet enkel door hun ouders ingezet, maar ook gebruikt door de bredere omgeving.⁴⁶² Deze verhalen boden geen echte antwoorden, en vormden zo een buffer om expliciete kennis op jonge leeftijd tegen te gaan. Ook na hun kindertijd werd er via eufemismen gecommuniceerd over seksualiteit, zeker wanneer het ging over seks of een zwangerschap. Louisa gaf de volgende voorbeelden: *“Het woord ‘vrijen’ werd niet gebruikt, het was ‘het doen’. Die hebben ‘het gedaan.’ En zwanger? ‘Die is zwanger’ werd ook al niet gezegd, zelfs bij getrouwde vrouwen. Dan werd gezegd ‘ze is zo’, ja zo groot was dat taboe.”*⁴⁶³ Ook over *“moeten trouwen”* bestonden verschillende uitdrukkingen die de realiteit verborgen. Antonia haalde bijvoorbeeld aan hoe er gezegd werd dat het kind *“veel te vroeg gekomen”* was, of dat de baby *“hel [hard] profiteert”*, en daarom te vroeg op de wereld kwam.⁴⁶⁴ Deze laatste uitspraken hingen sterk samen met de schaamte rond ongehuwde zwangerschappen, en kunnen worden gelezen als pogingen om dit, hoewel niet altijd succesvol, te vermijden.⁴⁶⁵

Binnen deze context leerden kinderen en jongeren niet zozeer wat seks was, maar wel hoe mensen erover spraken zonder het letterlijk te benoemen. Ondanks dat hun nooit letterlijk werd uitgelegd wat *“een pakske”* of *“voor het zingen de kerk uitgaan”* betekende, leidden vertellers deze betekenis af uit de intonatie, het plotseling gefluister en de context waarin deze boodschappen voorkwamen. Greet vertelde daarover het volgende: *“Dat was door zo het soort van bedekte terminologie natuurlijk, wat ge als kind op den duur wel begint te snappen. Ja tuurlijk dat, want ge voelt wel dat daar iets... alleen al door de intonatie of door het lachen dat ze soms eens anders doen. Dan voel je dat wel als kind, he.”*⁴⁶⁶ Wie de juiste signalen doorhad, begreep dus dat bepaalde gesprekken over seks gingen, ook zonder expliciete vermeldingen. Seksualiteit was zo tegelijkertijd aanwezig als afwezig in de openbare ruimte.

⁴⁶⁰ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁴⁶¹ Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

⁴⁶² Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

⁴⁶³ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

⁴⁶⁴ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

⁴⁶⁵ Nelson, *Keeping Family Secrets*, 90.

⁴⁶⁶ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

Een opvallend contrast met deze bedekte terminologie is de manier waarop de pil in de herinneringen van vertellers verscheen. Greet beschreef hoe de komst van de pil aanvoelde als een omwenteling: plots werd er niet langer in uitsluitende bedekte termen gesproken, maar was dit voorbehoedsmiddel alomtegenwoordig.⁴⁶⁷ Ook Diana besprak hoe er in het nieuws en op televisie plots gesproken werd over de pil, want “*ja, dat was nieuw, dat was nieuw he*”.⁴⁶⁸ Wanneer vertellers dan ook bevraagd werden naar hoe zij informatie over bepaalde anticonceptiemiddelen hadden opgedaan, verwezen velen, naast de rol van vriendinnen, ook naar dit soort indirecte routes. Louisa sprak van kennis via “*achterpoorten*”, waarbij ze niet meer precies wist waar ze vandaan kwam.⁴⁶⁹ Meerdere vertellers linkten bijvoorbeeld condoomgebruik aan militairen, maar konden niet meer achterhalen waarvan deze informatie kwam en verwezen naar het algemeen geweten karakter van deze uitspraken.⁴⁷⁰ Deze boodschappen haalden hun autoriteit dan ook niet via uitleg, maar via circulatie en herhaling. Een deel van het anonieme en onbegrensde karakter van deze kennis zou verklaard kunnen worden door het feit dat er veel tijd zat tussen het moment waarop de vertellers deze kennis opdeden en het interview zelf. Toch blijft het interessant om te zien hoe nadrukkelijk dit voorlichtingskanaal naar voren kwam in de vertellingen, en hoe vrouwen kennis verwierven zonder precies te weten waar die vandaan kwam of welke invloed deze informatie uiteindelijk op hen zou hebben.

Tot slot namen binnen deze informele kenniswereld geruchten over abortus een bijzondere plaats in. Abortus was, nog meer dan anticonceptie of seksuele voorlichting, een zeer beladen thema dat zelden openlijk besproken werd. Toch stonden een paar vertellers in hun interview stil bij verhalen over meisjes, vaak uit “*hogere klassen*”, die in de plaats van “*moeten trouwen*” naar Nederland of Antwerpen trokken om een zwangerschap te beëindigen. Louisa benadrukte dan ook dat dit geruchten waren die onder jongeren zelf de ronde deden, zonder betrokkenheid van volwassenen.⁴⁷¹ Jenny herinnerde zich verhalen van “*horen zeggen*” over rijke meisjes die een tijd wegbleven en daarna terugkwamen, zonder dat er ooit openlijk over gesproken werd.⁴⁷² Monique ging hier nog een stap verder in, aangezien ze stelde dat ze persoonlijk veel vrouwen kende die een abortus lieten uitvoeren, soms via gevaarlijke methodes.⁴⁷³ Op die manier wordt dus ook duidelijk hoe de seksuele moraal en de seksuele praktijk niet overeenkwamen. Hoewel abortus een vermeden gespreksonderwerp was, kwam de praktijk zelf wel voor. Klassenverschillen bepaalden hierbij volgens vertellers de toegang tot veilige oplossingen, wat deze geruchten wellicht nog meer aanwezig maakten in de collectieve verbeelding.

⁴⁶⁷ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

⁴⁶⁸ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁴⁶⁹ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

⁴⁷⁰ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

⁴⁷¹ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

⁴⁷² Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

⁴⁷³ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

2.4. Media

Om dit hoofdstuk over niet-georganiseerde voorlichtingskanalen af te sluiten, sta ik in dit laatste deelhoofdstuk stil bij de rol van de media in de seksuele kennisverwerving van de vertellers. Waar in het eerste hoofdstuk mediavormen aan bod kwamen die expliciet bedoeld waren om seksuele informatie over te dragen, ligt de focus hier op boeken, kranten, tijdschriften, film en tv-programma's die dit informatieve doel niet noodzakelijk voor ogen hadden. In deze mediavormen werd seksualiteit doorgaans niet centraal behandeld, maar ging het over een onderwerp dat terloops ter sprake werd gebracht of werd ingebed in bredere narratieven. Toch blijkt uit de interviews dat deze mediasoorten ook een betekenisvolle rol speelden in het proces van seksuele vorming, zij het op een vaak ambivalente manier.

2.4.1. Boeken, kranten en tijdschriften

Wanneer vertellers terugblikten op de rol van boeken in hun jeugd, blijkt dat veel vertellers twijfels uitten over de toenmalige beschikbaarheid van expliciet seksuele literatuur. Bibliotheken waren vaak kleinschalig of katholiek getint, waardoor vertellers zich afvroegen of boeken waarin seksualiteit aan bod kwam hier wel beschikbaar waren. Petra ging vroeger naar een kleine dorpsbibliotheek en betwijfelde ten zeerste of zij hier ooit seksuele informatie had kunnen opzoeken.⁴⁷⁴ Ook wanneer bibliotheken een ruimer aanbod hadden, bestonden er duidelijke drempels. Elly haalde in haar interview aan hoe boeken voor volwassenen in haar bibliotheek voorzien waren van een stempel en enkel via tussenkomst van een volwassene konden worden uitgeleend. Voor deze verteller vormde dit geen probleem, aangezien zij door haar vrije opvoeding aan haar moeder kon vragen om deze boeken voor haar mee te nemen. Indien tieners geen volwassenen hadden die ze dit konden vragen, waren de opties om dit soort literatuur te lezen echter veel beperkter. Elly besprak bovendien hoe er een verdieping was in de bibliotheek die afgesloten werd met een sleutel, waar enkel de bibliothecaris aankon. Hier stonden bijvoorbeeld de boeken van Markies de Sade, waarin uitgebreide en expliciete seksuele praktijken aan bod kwamen.⁴⁷⁵ Elly bestempelde het ontoegankelijk maken van deze boeken scherp als "*censuur*".⁴⁷⁶ De actieve afscherming van jongeren voor bepaalde boeken sluit aan bij het idee dat seksuele kennis op die leeftijd verboden of gevaarlijk kon zijn.⁴⁷⁷

Wanneer boeken toch vermeld werden in de tiener- of twintigerjaren, tekenden zich twee tendensen af. Enerzijds haalden vertellers boeken aan die inzicht boden in liefde, relaties en

⁴⁷⁴ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

⁴⁷⁵ Maurice Nadeau, 'Marquis de Sade', in *Britannica Academic*, <https://academic-eb-com/levels/collegiate/article/Marquis-de-Sade/64686>.

⁴⁷⁶ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

⁴⁷⁷ Adams, *The Trouble with Normal*, 102.

zinggeving. Werken zoals *De Profeet* van Kahlil Gibran of *Liefde* van Simon Vinkenoog werden in deze context aangehaald.⁴⁷⁸ Daarnaast kwamen vertellers ook explicieter met seksualiteit in aanraking via boeken, zowel bedoeld als onbedoeld. Greet en Louisa haalden bijvoorbeeld aan hier en daar in een boek een expliciete scene tegen te komen, zonder dat ze daarvoor specifiek het boek hadden gekocht.⁴⁷⁹ Zo kocht Greet onder meer *Mieke Maaiké's obscene jeugd* zonder te weten waar dit boek over ging, en beschreef het boek tijdens het interview als “pure porno”.⁴⁸⁰ Ook boeken zoals *Turks Fruit* van Jan Wolkers en *Ik Jan Cremer* van Jan Cremer worden in deze context genoemd.⁴⁸¹ Voor sommige vertellers bleef de impact van boeken beperkt omdat hun seksuele kennis voornamelijk via sociale contacten werd verworven. Boeken fungeerden hier als aanvulling eerder dan primaire informatiebron.

Toch waren er ook vertellers die “hun mosterd haalden” uit dit soort literatuur. Monique beschreef het als volgt: “Over seks, niet over voorlichting, maar over seks, waren er romans... waren er ‘boekskes’. [...] Zo kwam je er op den duur toch wel achter hoe dat het in elkaar zat.” Monique gaf dan ook aan hoe stationsromans, naast gesprekken met vriendinnen, haar voornaamste bron van seksuele voorlichting waren.⁴⁸² Elly bevestigde hoe er in de jaren zestig en zeventig “heel veel mensen soft porno-achtige dingen” schreven. Zelf las ze *Tropic of Cancer* van Henry Miller en de boeken van Jan Wolkers. Elly richtte zich voor haar seksuele vorming vooral tot andere bronnen, waardoor ze deze boeken enkel las omdat deze haar “intrigeerden”. De verteller bestempelde ze dan ook als “bizar”, aangezien hier soms alternatieve beelden van seksualiteit en niet-monogame verhoudingen in voorkwamen.⁴⁸³

Kranten speelden in vergelijking met boeken dan weer een meer informatieve rol, vooral in de verspreiding van kennis over anticonceptie. Meerdere vertellers gaven in hun interviews aan dat zij via het nieuws in de krant hoorden over het bestaan van de pil.⁴⁸⁴ Marjan herinnerde zich bijvoorbeeld nog goed hoe ze elke dag na haar middelbare schooldag de krant opensloeg en hierin de ontwikkelingen rond de pil kon opvolgen.⁴⁸⁵ Voor vrouwen die thuis of via vrienden weinig informatie hierover ontvingen, vormden kranten soms de eerste kennismaking met anticonceptie.⁴⁸⁶ Langs de ene kant werd de pil in de kranten voorgesteld

⁴⁷⁸ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

⁴⁷⁹ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

⁴⁸⁰ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

⁴⁸¹ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

⁴⁸² Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

⁴⁸³ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

⁴⁸⁴ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

⁴⁸⁵ Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

⁴⁸⁶ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

als een “*wondermiddel*”, vol met beloften rond seksuele vrijheid.⁴⁸⁷ De pil symboliseerde voor veel vrouwen hierdoor een bredere verschuiving naar meer emancipatie en autonomie. Anderzijds herinnerden vertellers in deze berichtgeving ook sterke angsten over mogelijke bijwerkingen en gezondheidsrisico’s, waardoor Jenny het gevoel kreeg dat ze volgens de kranten met de pil “*alle ziektes van heel de wereld*” meekreeg.⁴⁸⁸ Ook Antonia blikte terug op het feit dat er, zeker met “*de Softenongevallen*” in het achterhoofd, een zekere terughoudendheid ontstond ten opzichte van de pil in de media.⁴⁸⁹ Hoe dan droegen kranten duidelijk bij aan de verspreiding van informatie over de pil, aangezien meer dan de helft van de vertellers aangaf hierover iets te hebben gelezen in de krant.⁴⁹⁰

Als laatste gedrukte mediavorm droegen ook tijdschriften bij aan het opdoen van seksuele kennis. Thuis werden soms boekjes en tijdschriften aangetroffen die seksualiteit op een humoristische manier benaderden, zoals in *De Lach*. Greet stootte per ongeluk op een uitgave van dit tijdschrift tijdens het schoonmaken van de slaapkamer van haar ouders, waarna ze deze vol nieuwsgierigheid stiekem doornam en zag dat hier erotische mopjes en tekeningen in voorkwamen.⁴⁹¹ Voor jongvolwassenen konden deze vondsten fungeren als een bron van verwondering, niet zelden gekoppeld aan verbazing over het feit dat hun ouders dergelijke lectuur zouden lezen. Een ander blad dat Greet aanhaalde en zelf las vanaf haar twaalfde, was *Humo*. Ze vertelde hierover het volgende: “*Ik kan u garanderen: daar heb ik ook wel wat in geleerd, zenne.*”⁴⁹² Hoewel het blad geen gestructureerde voorlichting bood en ook niet enkel bedoeld was voor een jong lezerspubliek, konden vertellers hier dus ook af en toe een artikel in terugvinden dat hun wat extra informatie verschafte rond seksualiteit.

Hiernaast speelden ook jongerentijdschriften zoals *Jukebox* en *Joepie* een rol. Deze tijdschriften waren in de eerste plaats gericht op muziek en de populaire cultuur, maar bevatten ook rubrieken waarin jongeren vragen konden insturen over liefde, relaties en gevoelens. Louisa haalde in haar interview aan hoe hier dingen instonden “*waar ge soms wat wijzer van werd*”. Zo wist ze bijvoorbeeld via deze pagina’s dat de eerste keer seks pijnlijk zou kunnen zijn. Ook richtte Louisa zich na haar eerste seksueel contact uit angst voor een zwangerschap tot deze vraag-en-antwoordpagina’s, om te zien of hier niks over instond.⁴⁹³ Toch beschreven anderen deze rubrieken als teleurstellend: antwoorden bleven vaag, dubbelzinnig en ontwijkend, waardoor meisjes er eigenlijk niks mee waren. Antonia vertelde

⁴⁸⁷ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁴⁸⁸ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

⁴⁸⁹ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

⁴⁹⁰ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁴⁹¹ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

⁴⁹² Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

⁴⁹³ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

hierover het volgende: “Dan had je dan toch soms dat er altijd zo een antwoord opkwam, ze hebben dan niks gezegd en ge weet niks [...] zo van die antwoorden, zo... je bent er eigenlijk niks mee, nee.”⁴⁹⁴ Ook Diana besprak hoe dit “heel braaf” bleef en “niks expliciet” bevatte: “Eenzamenhartenbureau, zo.”⁴⁹⁵ Op die manier werden seksuele thema’s wel oppervlakkig behandeld, maar echt kansen om nieuwe informatie te verwerven waren hier meestal niet aan de orde.

2.4.2. Films en televisieprogramma’s

Films en televisieprogramma’s vormden voor veel vertellers de eerste visuele confrontatie met seksualiteit. Hoewel deze beelden niet als expliciete voorlichting functioneerden, speelden ze wel een cruciale rol in het voorstelbaar maken van seksuele handelingen en relaties. Seksualiteit kwam hier voornamelijk aan bod via kus- of vrijscènes en sporadische naaktheid. Vertellers gaven aan dat dergelijke scènes in gezinnen aanleiding konden geven tot ingrijpen: hoewel hier in sommige gezinnen niet expliciet op werd gereageerd, werd de televisie bij andere families simpelweg afgezet indien deze scènes op beeld verschenen.⁴⁹⁶

Bepaalde films kregen een uitgesproken symbolische betekenis in het collectieve geheugen van de vertellers. Vooral de film *Mira* werd herhaaldelijk genoemd als een breukmoment in de publieke zichtbaarheid van seksualiteit.⁴⁹⁷ De film veroorzaakte in de jaren zeventig maatschappelijke opschudding vanwege het tonen van vrouwelijke naaktheid en seksuele handelingen. *Mira* werd destijds als “schandalig” ervaren, waardoor Anne in haar interview aanhaalde dat deze film gedurende lange tijd het onderwerp van gesprek was: “Dat was tien dagen aan een stuk; kwam ge iemand tegen, dat ging over de film *Mira*. En als ge die nu bekijkt is dat zelfs gene seksfilm.”⁴⁹⁸ Hoewel de film vanuit een hedendaags perspectief weinig expliciet is, fungeerde *Mira* destijds als een breukmoment in wat getoond mocht en kon worden. In de eerste helft van de jaren zeventig kwam er namelijk steeds meer bloot in films aan bod. Toen *Mira* in 1971 verscheen, was dit een van de eerste *mainstream* films waarin een ontblote vrouwenborst te zien was in de Vlaamse bioscoopzalen.⁴⁹⁹ Aangezien Anne aanhaalde dat ze dit “nooit vergeten” zal, wordt ook duidelijk hoe deze eerste films een enorme symbolische lading met zich meedroegen.⁵⁰⁰

⁴⁹⁴ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

⁴⁹⁵ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁴⁹⁶ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

⁴⁹⁷ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

⁴⁹⁸ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

⁴⁹⁹ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*, 157.

⁵⁰⁰ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

Ook andere vertellers beschreven hoe zij via romantisch voorgestelde seksscènes voor het eerst een concreet beeld kregen van hoe seks in de praktijk verliep. Monique herinnerde zich nog beelden van een Ierse film waarvan ze de titel vergeten was, maar die duidelijk significantie voor haar had. De hoofdpersonages hadden hier op romantische wijze seks in een bloemenveld: *“Dat was voor mij dan ook een eye-opener van ‘zo gebeurt dat.’ [...] Dat was een hele schone film, niet vulgair ofzo.”* De esthetische en niet-vulgaire wijze waarop Monique de film omschreef, gaf deze film een aanvaardbaar en bijna educatief karakter. Deze film vormde ook de eerste keer dat Monique een vrouwelijk orgasme zag gebeuren, waar doorgaans *“heel geheimzinnig”* over gedaan werd volgens de verteller.⁵⁰¹

In contrast hiermee stonden explicietere seksfilms, die daarentegen sterk in de sfeer van het geheimzinnige bleven. Toegang tot dit soort materiaal was beperkt en vond meestal plaats via afgeschermdes afdelingen in videotheken. Verschillende vertellers benadrukten het heimelijke karakter van deze interacties: *“Want die films stonden achter een muurke in, zo apart. En dan was het kijken of niemand u zag achter dat muurke ingaan, en dan als ge er terug uit moest, ook kijk of daar niemand stond die ge kende, dat u zag achter dat muurke uitkijken. Dat was eigenlijk echt taboe in die tijd, maar uiteindelijk werd het gedaan.”*⁵⁰² De spanning en schaamte die met dit soort gebeurtenissen gepaard ging, kwam dan ook naar boven op de manier hoe vertellers terugblikten op deze herinneringen. Dit stiekeme karakter illustreert dat er dus wel een nieuwsgierigheid en interesse was naar dit soort films, maar anderzijds goed beseft werd dat dit moest plaatsvinden buiten het zicht van de sociale orde.⁵⁰³

2.5. Conclusie

Seksuele voorlichting beperkte zich in de jaren zestig en zeventig niet enkel tot georganiseerde initiatieven, maar kwam vooral tot stand binnen een breed netwerk van sociale interacties waarin informele contacten een centrale rol speelden. Binnen de familiale context werd deze voorlichting gekenmerkt door een complex samenspel van stiltes, impliciete regels en morele signalen. Seksualiteit werd zelden expliciet benoemd, maar was daarom niet afwezig. Via indirecte boodschappen en subtiele aanwijzingen werden juist duidelijke grenzen gesteld. Hoewel het gezin vaak werd voorgesteld als de aangewezen plaats voor seksuele opvoeding, blijkt uit de interviews dat ouders slechts zelden als actieve informatiebronnen fungeerden, maar meer als bewakers van seksuele grenzen. Gesprekken over voortplanting en seksuele relaties bleven veelal uit, maar toch slaagden ouders erin om verwachtingen en normen door te geven. Dit patroon beperkte zich niet tot ouder-kindrelaties, maar werd grotendeels gereproduceerd binnen de bredere familie. Broers en zussen boden soms aanvullende informatie, maar ook op dit niveau bleef seksualiteit vaak een vermeden onderwerp. Andere

⁵⁰¹ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

⁵⁰² Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

⁵⁰³ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

familieleden bevestigden doorgaans bestaande normen eerder dan ze in vraag te stellen. Kennis circuleerde bijgevolg in gefragmenteerde vorm: via metaforen, waarschuwingen, vage boodschappen en half opgevangen gesprekken. De familiale context functioneerde daardoor minder als een plaats van expliciete kennisoverdracht, en meer als een normatief kader waarin meisjes leerden hoe zij hun seksualiteit moesten begrijpen en beheersen.

Hoewel seksuele partners een belangrijke rol speelden in het seksuele traject van vrouwen, resulteerde dit zelden in het doorbreken van deze stiltecultuur. Ook binnen relaties en huwelijken bleef seksualiteit vaak moeilijk bespreekbaar. Kennisverwerving verliep daarom situationeel, vaak in functie van een concreet seksueel contact. Relaties bouwden zo voort op bestaande patronen in plaats van ze te herzien. In contrast daarmee konden vrienden, en vooral vriendinnen, een alternatieve maar ambivalente ruimte voor seksuele voorlichting vormen. Zij fungeerden niet als coherente kennisbronnen, maar creëerden wel een informele context waarin seksualiteit bespreekbaar werd. De kennis die circuleerde was fragmentarisch en niet altijd correct, maar sloot wel nauw aan bij de onmiddellijke zorgen van jonge vrouwen. Van alle voorlichtingskanalen die in dit hoofdstuk aan bod kwamen, vond de meest expliciete communicatie plaats tussen vriendinnen, vooral met betrekking tot anticonceptie. Hoewel vriendschappen de rol van stilte niet fundamenteel doorbraken, creëerden zij wel ruimtes om thema's te bespreken die in andere lagen van de samenleving veelal vermeden werden.

Een centrale factor die op al deze niveaus meespeelde, was de wijdverspreide angst om te *"moeten trouwen"*. Elke verteller kon moeiteloos voorbeelden aanhalen uit hun directe omgeving van voorhuwelijkse zwangerschappen, met een snel huwelijk als gevolg. Het vooruitzicht van een dergelijk scenario had daardoor een sterk disciplinerend effect: meisjes waren zich zeer bewust van de mogelijke consequenties van seks buiten het huwelijk. Via ouders, familieleden, vrienden en de bredere samenleving werd impliciet maar duidelijk gecommuniceerd dat een dergelijke situatie absoluut vermeden moest worden. De verhalen die hierover circuleerden deden dienst als negatieve referentiekaders: ze werden zelden expliciet toegelicht, maar droegen een duidelijke morele lading. Deze angst werkte bovendien als een extra drijfveer om informatie op te doen: ze zette jonge vrouwen ertoe aan om, vaak binnen hun vriendengroepen, informatie te zoeken over het voorkomen van een zwangerschap.

Naast familie en vrienden speelden ook kennissen een rol in dit proces. Hun invloed was minder direct, maar daarom niet minder betekenisvol. Via roddels, observaties, grapjes en gesprekken droegen zij bij aan het normatieve kader waarin seksualiteit werd geïnterpreteerd. Ook kennis zonder duidelijke afzender, *"van op straat"*, speelde hierbij een niet te onderschatten rol. Juist door hun alomtegenwoordigheid en veelvuldige herhaling hielpen deze diffuse boodschappen vrouwen omgaan met seksuele thema's, zelfs wanneer ze de inhoud niet altijd van de eerste keer begrepen. Daarnaast fungeerden mediavormen zoals tijdschriften, boeken, films en tv-programma's als aanvullende socialisatiekanalen. Zij boden

geen systematische voorlichting, maar maakten seksualiteit wel zichtbaar en voorstelbaar. In de herinnering van vrouwen verschenen mediavormen als plaatsen tussen nieuwsgierigheid en taboe, waarbij ze enerzijds bijdroegen aan de normalisering van seksualiteit als onderdeel van het leven, maar gelijktijdig bestaande grenzen bevestigden.

Opvallend is dat er binnen dit hoofdstuk, in tegenstelling tot in het eerste hoofdstuk, weinig duidelijke verschillen naar voren komen tussen katholieke en vrijzinnige milieus. Hoewel religieuze overtuigingen op theoretisch niveau een invloed konden hebben op het ontstaan van bepaalde normen, tonen de interviews vooral een grote mate van overlap. In beide contexten werden de gesprekken namelijk grotendeels bepaald door indirecte communicatie en terughoudendheid. De cultuur van stilte rond seksualiteit was dus breder maatschappelijk verankerd, en niet uitsluitend bepaald door religieuze factoren. Samengevat kan seksuele voorlichting in deze context het best begrepen worden als een fragmentarisch en impliciet proces. Verschillende actoren droegen elk op hun eigen manier bij, maar zelden via expliciete of samenhangende communicatie. In plaats daarvan ontwikkelde zich een cultuur waarin het onuitgesproken centraal stond. Het is precies deze bedekte manier van spreken die aantoont dat seksuele voorlichting niet enkel ging over wat er gezegd werd, maar ook over wat onuitgesproken bleef en hoe dit werd ervaren.

Hoofdstuk 3: Herinneringen aan seksuele voorlichting

Hoewel in de inleiding reeds werd ingegaan op de methodologische keuzes van deze masterproef, biedt dit hoofdstuk de ruimte voor een verdere reflectie op interviews als bronsoort bij het bestuderen van de geschiedenis van seksuele voorlichting. Zoals uit de voorgaande hoofdstukken duidelijk werd, leveren interviews niet enkel informatie over concrete praktijken, maar verschaffen ze ook inzicht in de wijze waarop ervaringen worden herinnerd, geïnterpreteerd en betekenisvol gemaakt binnen bredere maatschappelijke en culturele kaders.⁵⁰⁴ Dit derde, afsluitende hoofdstuk gaat daarom ook in op enkele terugkerende patronen, narratieven en tendensen uit de interviews, die verbonden worden aan inhoudelijke bevindingen die al eerder in dit onderzoek naar boven kwamen.

Eerst sta ik stil bij mondelinge geschiedenis als methode, waarbij kort wordt teruggeblikt op de mogelijkheden en beperkingen van interviews. Daarbij wordt duidelijk dat herinneringen geen objectieve weergaven van het verleden vormen, maar eerder gelaagde constructies zijn die worden beïnvloed door latere ervaringen, denkbbeelden en interpretatiekaders. Ook blik ik in dit deelhoofdstuk kort terug op mijn eigen positionaliteit als onderzoeker en hoe deze de interviews beïnvloedde. Vervolgens richt het hoofdstuk zich op het terugkerende beeld van fragmentarische voorlichting, zoals dat door de vertellers wordt geschetst. Aansluitend analyseer ik het narratief van seksuele bevrijding dat in verschillende interviews aan bod kwam, waarbij de vertellers hun eigen ervaringen situeerden binnen bredere maatschappelijke veranderingen. Tot slot wordt aandacht besteed aan de wijze waarop vertellers reflecteerden op de seksuele voorlichting die zij zelf aan hun kinderen hebben gegeven. Met deze vier deelhoofdstukken beoog ik een verder inzicht te bieden in de wisselwerking tussen herinnering, ervaring en betekenisgeving, waarbij interviews worden benaderd als gelaagde bronnen die zowel persoonlijke als maatschappelijke processen zichtbaar maken.

3.1. Mondelinge geschiedenis als methode

Een fundamenteel uitgangspunt binnen mondelinge geschiedenis is dat herinneringen geen objectieve reconstructies van het verleden vormen. Herinneringen zijn namelijk gelaagd, dynamisch en worden gevormd in sociale interactie, in dit geval tijdens het interview.⁵⁰⁵ Zoals Lynn Abrams benadrukt, zijn historici die mondelinge geschiedenis beoefenen daarom ook niet enkel geïnteresseerd in wat vertellers exact vertellen, maar ook in stiltes, wat ze (on)bewust vergeten en hoe vertellers hun antwoorden structureren.⁵⁰⁶ Uit de interviews bleek inderdaad ook logischerwijze dat vertellers zich bepaalde gebeurtenissen niet meer of

⁵⁰⁴ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 82, 86, 90; Abrams, *Oral History Theory*, 96-99.

⁵⁰⁵ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 49, 89.

⁵⁰⁶ Abrams, *Oral History Theory*, 1, 104.

slechts gedeeltelijk konden herinneren. Omdat er meer dan vijftig jaar zat tussen de gebeurtenissen en de getuigenissen, is de kans groter dat details vergeten worden.⁵⁰⁷ Uitspraken zoals *“dat weet ik niet meer”*, *“nu moet ik ver teruggaan toch”* en *“ik kan mij daar niet zo veel meer van herinneren”* kwamen regelmatig voor tijdens de interviews.⁵⁰⁸ Wat niet of slechts vaag herinnerd wordt, kan ook een aanwijzing zijn voor wat destijds minder betekenisvol was of juist later aan belang verloor. Zo herinnerden de vertellers zich doorgaans weinig concrete details over precieze data, bijvoorbeeld over wanneer bepaalde vormen van anticonceptie beschikbaar werden.⁵⁰⁹ Vrouwen structureerden hun seksuele traject dan ook zelden rond hun leeftijd, maar veel vaker rond bepaalde sleutelmomenten. Het huwelijk, het begin van een vaste relatie of de geboorte van hun laatste kind fungeerden in de interviews als narratieve kapstukken, die veelal een tijd voor en een tijd na begrepsden.⁵¹⁰

In lijn daarmee werd uit meerdere interviews duidelijk dat persoonlijke contacten doorgaans sterker verankerd bleven in het geheugen van vertellers dan abstractere dingen die ze lazen of zagen in de media. Uitspraken van ouders, vrienden, leerkrachten of partners werden niet alleen frequenter aangehaald, maar ook levendiger en gedetailleerder naverteld. Deze herinneringen gingen vaak gepaard met concrete emoties, zoals angst, schaamte of verwondering, zoals uit de eerste twee hoofdstukken duidelijk werd.⁵¹¹ Juist deze emotionele en relationele context lijkt bij te hebben gedragen aan de blijvende impact ervan in het geheugen. Lynn Abrams spreekt in deze context van *“flashbulb memories”*: herinneringen die vertellers nog zeer coherent en gedetailleerd konden ophalen, van groot persoonlijk belang waren en soms gepaard gingen met sterke emoties.⁵¹² Daartegenover stonden eerder vage herinneringen aan brochures, krantenartikels of televisieprogramma's. Hoewel vertellers zich soms nog konden herinneren welke thema's via deze kanalen aan bod kwamen, bleek het reconstrueren van de concrete inhoud aanzienlijk moeilijker.⁵¹³ Deze informatie omschreven vertellers dan ook vaak in algemene termen, waardoor ze deze kennis loskoppelden van specifieke momenten of persoonlijke ervaringen. Zo wist Marjan bijvoorbeeld wel nog dat ze over de pil las in de krant, maar kon ze zich niet precies voor de geest halen wat ze hierover ontdekte of op welk moment ze hierover voor het eerst las.⁵¹⁴ Dit contrast suggereert dat de

⁵⁰⁷ Bleyen, 'Praten over seks?', 339.

⁵⁰⁸ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

⁵⁰⁹ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

⁵¹⁰ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 129.

⁵¹¹ Voorbeelden te vinden in: Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

⁵¹² Abrams, *Oral History Theory*, 83, 92.

⁵¹³ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁵¹⁴ Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

mate waarin informatie ingebed is in sociale interacties en persoonlijke relaties ook een rol speelt in hoe zij wordt onthouden en achteraf betekenis krijgt.

Daarnaast is het relevant om kort stil te staan bij de positionaliteit van mezelf als onderzoeker in de totstandkoming van het bronmateriaal. Verschillende auteurs, waaronder Lynn Abrams, Brian Bourke, Leen Van Molle en Jan Bleyen, benadrukken dat zowel verteller als interviewer actief bijdragen aan de productie van de bron.⁵¹⁵ Factoren zoals gender, leeftijd en sociale positie bepalen daarbij in belangrijke mate hoe vertrouwen wordt opgebouwd en welke thema's als bespreekbaar worden ervaren.⁵¹⁶ Mijn positie als tweeëntwintigjarige, vrouwelijke geschiedenisstudent zonder kinderen had een duidelijke impact op de interviewdynamiek. Dat ik als vrouw andere vrouwen interviewde over seksualiteit, bleek hierbij een voordeel. Eerder onderzoek van Rebecca Clifford wijst er namelijk op dat vrouwen doorgaans makkelijker spreken over seksualiteit tegenover een vrouwelijke interviewer dan mannen.⁵¹⁷ Ook Lies-An Desaevers, die onderzoek deed naar de emotionele cultuur in Vlaanderen tijdens de jaren zestig, merkt op hoe vrouwelijke vertellers persoonlijke thema's gemakkelijker met haar deelden dan mannelijke vertellers.⁵¹⁸ Tijdens mijn eigen interviews bleek er inderdaad weinig terughoudendheid om gevoelige onderwerpen te bespreken. Verschillende vertellers spraken openlijk over ervaringen zoals seksueel misbruik of abortus, en gaven aan dit zonder bezwaar met mij te willen delen.⁵¹⁹ Hoewel expliciet benadrukt werd aan het begin van elk interview dat niet alle vragen beantwoord moesten worden en dat fragmenten achteraf uit de opname konden worden geschrapt, ging geen enkele verteller hier uiteindelijk op in.

Naast gender speelde vooral het uitgesproken leeftijdsverschil een belangrijke rol in de toon en inhoud van de interviews. Verschillende vertellers plaatsten hun ervaringen expliciet tegenover de situatie van vandaag en benadrukten herhaaldelijk dat het verleden “*een andere tijd*” was. Vertellers zagen mij, als jonge vrouw, in de interviews vaak als vertegenwoordiger van de jeugd en van een generatie die in andere omstandigheden is opgegroeid.⁵²⁰ Dat kwam onder meer tot uiting in de manier waarop vertellers mij actief bij hun verhalen betrokken. Regelmatig polsten zij of bepaalde praktijken vandaag nog steeds bestonden, of toetsten zij bij mij hun veronderstellingen over het heden af. Zo vroeg Elly of de verantwoordelijkheid rond

⁵¹⁵ Abrams, *Oral History Theory*, 24; Brian Bourke, ‘Positionality: Reflecting on the Research Process’, *Qualitative Report* 19, nr. 33 (2014): 1; Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 43.

⁵¹⁶ Narendar Manohar e.a., ‘Researcher Positionality in Cross-Cultural and Sensitive Research’, in *Handbook of Research Methods in Health Social Sciences* (Singapore: Springer, 2019), 1607, 1613.

⁵¹⁷ Clifford, ‘Emotions and Gender in Oral History’, 217.

⁵¹⁸ Desaevers, ‘Tussen voelen en vertellen’, 16.

⁵¹⁹ Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

⁵²⁰ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

anticonceptie vandaag nog altijd op gelijkaardige wijze verdeeld werd, terwijl Diana veronderstelde dat ik als jonge vrouw “*de dag van vandaag*” vanzelfsprekend tevreden zou zijn met de beschikbaarheid van anticonceptie.⁵²¹ Zoals Jan Bleyen en Leen Van Molle ook aangeven, versterkt een groot leeftijdsverschil het besef bij vertellers dat ze spreken met iemand die hun leefwereld niet zelf heeft ervaren en daarom een ander referentiekader hanteert.⁵²² In het interview met Louisa kwam wellicht het sterkst naar boven dat ze me als vertegenwoordiger zag van een andere, jongere generatie. Toen ze sprak over haar bewuste kinderloosheid, vond ze het “*erg dat ik dat tegen een jong iemand zeg*”. Wanneer ik haar vroeg waarom ze hier moeite mee had, antwoordde ze dat ze vreesde het toekomstbeeld dat ik had te verstoren en mijn potentiële kinderwens te beïnvloeden met haar eigen keuze voor een kindervrij bestaan.⁵²³ Tot slot leidde het leeftijdsverschil soms tot een meer didactische toon. Verschillende vertellers begonnen me bijvoorbeeld spontaan uit te leggen hoe ze vroeger “*vodden*” gebruikten voor hun menstruatie, waarbij ze aannamen dat deze kennis niet langer vanzelfsprekend was.⁵²⁴

Een ander opvallend en terugkerend aspect in de interviews betreft het taalgebruik dat vertellers hanteerden rond seksualiteit. Hoewel de vertellers vaak relatief open spraken over hun seksuele ervaringen, kwam het woord “*seks*” opvallend weinig aan bod. In plaats daarvan maakten zij gebruik van allerlei ontwijkende termen, eufemismen en metaforen: “*de daad*”, “*het*”, “*in zee gaan*”, “*foefelen*”, “*elkaar ontdekken*”, “*een kindje kopen*” en “*de eerste keer*”.⁵²⁵ Andere vertellers vermeden expliciete termen door allerlei talige omwegen te verzinnen. Ook korte stiltes, aarzelingen of lachjes kwamen hierbij naar boven.⁵²⁶ Zoals Jan Bleyen benadrukt, zijn dergelijke (taal)strategieën geen louter individuele keuzes, maar ingebed in gedeelde discursieve patronen en taaluitingen.⁵²⁷ Samenlevingen en groepen ontwikkelden namelijk algemeen aanvaarde narratieve structuren en taalkundige inventies voor de representatie van hun verleden, en dragen die over als onderdeel van een gezamenlijk geheugen.⁵²⁸ Het taalgebruik in de interviews kan daardoor gelezen worden als een gedeeltelijke voortzetting van vroegere communicatiestijlen rond seksualiteit, eerder dan een volledig hedendaagse herinterpretatie ervan.

⁵²¹ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

⁵²² Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 75-76.

⁵²³ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

⁵²⁴ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁵²⁵ Voorbeelden te vinden in: Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

⁵²⁶ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

⁵²⁷ Bleyen, ‘Metaforen als sleutel tot intersubjectiviteit’, 595.

⁵²⁸ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 90.

Zoals Greet reeds aangaf in haar interview, voelden kinderen en jongeren in de jaren zestig via intonatie, stiltes of gelach dat gesprekken over seks gingen, zonder dat het woord zelf werd uitgesproken.⁵²⁹ Het lijkt erop dat vertellers in de interviews deze communicatiestijl deels verderzetten. Opvallend is bovendien dat hierbij geen scheidingslijn kan worden getrokken tussen katholiek en vrijzinnig opgevoede vertellers. Van de elf vertellers, hanteerden drie geregeld explicieter taalgebruik. Twee hiervan werden vrijzinnig opgevoed, en één katholiek.⁵³⁰ Aangezien de overige vrijzinnige vrouwen ook eerder de voorkeur gaven aan bedekt taalgebruik, terwijl sommige katholiek opgevoede vrouwen eerder tussen de twee posities te situeren zijn, kan er geen scherp onderscheid gemaakt worden. Het dominante gebruik van metaforen en eufemismen wijst dus vooral op de blijvende gevoeligheid van seksualiteit als gespreksonderwerp binnen deze generatie.

Tot slot kwamen in de interviews gevoelens van schaamte, ongemak en humor geregeld samen voor. Humor fungeerde hierbij vaak als een manier om afstand te creëren tot bepaalde ervaringen, of te kunnen omgaan met hun eigen verleden.⁵³¹ Dit uitte zich vooral in korte lachjes, relativerende opmerkingen of speelse formuleringen, die het mogelijk maakten om intieme of gevoelige onderwerpen bespreekbaar te maken. Zo lachte Jenny regelmatig met haar gebrekkige kennis van seksualiteit op jonge leeftijd, bijvoorbeeld wanneer ze sprak over erecties of over het feit dat ze destijds niet begreep hoe seks precies werkte. Ook wanneer ze terugblikte op boodschappen uit haar seksuele voorlichting die ze niet kon plaatsen, ging dit gepaard met zichtbaar ongemak en gelach.⁵³² Een gelijkaardige dynamiek is terug te vinden bij Diana, die al lachend sprak over onjuiste veronderstellingen die ze over seksualiteit had als tiener.⁵³³ Bij Louisa en Marjan kwam het gelach vooral naar boven wanneer ze terugblikten op onhandige momenten in hun seksuele traject.⁵³⁴ Anne gebruikte dan weer een humoristische metafoor (*“ge koopt toch ook geen kat in een zak”*) om haar voorhuwelijks seksuele ervaringen te verwoorden.⁵³⁵ Deze consistente inzet van humor onderstreept nogmaals dat seksualiteit, ook wanneer zij relatief openlijk besproken werd, een beladen thema bleef. In deze context wijzen Jan Bleyen en Leen Van Molle erop dat individuele emoties nooit losstaan van hun sociale omgeving, maar juist worden gevormd door gedeelde verwachtingen en conventies.⁵³⁶ Schaamte en humor functioneerden hier dus als sociaal aangeleerde reacties, die mee vormgaven hoe ervaringen uit het verleden werden herinnerd en verteld.⁵³⁷

⁵²⁹ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

⁵³⁰ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

⁵³¹ Davis, *“Oh No, Nothing, We Didn’t Learn Anything”*, 668.

⁵³² Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

⁵³³ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁵³⁴ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

⁵³⁵ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

⁵³⁶ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 90.

⁵³⁷ Adams, *Enduring Shame*, 15, 44.

3.2. Fragmentarische voorlichting

Een centraal en terugkerend thema in de interviews is het uitgesproken fragmentarische karakter van de seksuele voorlichting die de vertellers ontvingen. In tegenstelling tot hedendaagse verwachtingen van gestructureerde en expliciete informatievoorziening, bestond er geen coherent narratief rond seksuele opvoeding of wat het zou moeten inhouden in de jaren zestig en zeventig. Zoals uit de vorige hoofdstukken al duidelijk werd, bestond voorlichting eerder uit een combinatie van losse boodschappen, stiltes en indirecte signalen, afkomstig uit verschillende contexten. In de getuigenissen van de vertellers stond dan ook vooral de afwezigheid van expliciete en samenhangende voorlichting centraal. Mondelinge bronnen zijn in staat om net zulke afwezigheden en stiltes zichtbaar te maken, aangezien interviews niet enkel tonen wat werd overgedragen, maar ook wat structureel buiten beeld bleef.⁵³⁸

Veel vrouwen herinnerden zich vooral wat er niet aan bod kwam, of bestempelden seksuele voorlichting als een afwezigheid in hun leven. Jenny en Antonia stelden bijvoorbeeld dat seksuele voorlichting niet bestond in hun jeugd, Monique omschreef haar voorlichting als “*quasi onbestaande*” en Anne karakteriseerde haar voorlichting als “*niks, heel niks*”.⁵³⁹ Seksuele voorlichting werd zelden omschreven als iets wat ze kregen, maar eerder als iets wat ontbrak of ze zelf moesten uitzoeken. Deze ervaren afwezigheid kwam niet enkel terug in verhalen over ouders, maar ook in verhalen over school, vriendinnen, boeken en andere (sociale) contexten. De sterke bewoordingen van de vertellers geven aan hoe prominent de perceptie van afwezigheid was in hun herinneringen. Tegelijk nuanceert een verdere analyse van de interviews dit beeld van volledige afwezigheid. Wanneer vertellers namelijk werden uitgenodigd om meer te praten over hun ervaringen of anekdotes te delen, blijkt dat kennis over seksualiteit zoals eerder aangehaald op een andere, indirectere en meer bedekte manier werd overgedragen. Dit sluit aan bij wat Jan Bleyen beschrijft in *Praten over seks?*, waarbij zwijgen en verhullen als centrale strategieën worden aangehaald in de destijdse communicatiestijl rond seksualiteit.⁵⁴⁰ Seksuele kennisoverdracht was dus aanwezig, maar in een vorm die moeilijk werd herkend.

Deze indirecte vorm van seksuele voorlichting ging bovendien gepaard met een sterke versnippering van informatiebronnen. Zoals de voorgaande hoofdstukken aantonen, waren er veel kanalen om seksuele voorlichting en kennis op te doen, en circuleerde kennis via uiteenlopende en vaak toevallige kanalen. Geen enkele verteller kreeg seksuele voorlichting aangereikt als een samenhangend “*pakketje*”, een idee dat ook expliciet naar voren kwam in

⁵³⁸ Abrams, *Oral History Theory*, 128; Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 144.

⁵³⁹ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

⁵⁴⁰ Bleyen, ‘Praten over seks?’, 336.

de interviews.⁵⁴¹ Vertellers waren zich sterk bewust van het fragmentarische karakter van hun voorlichting en gebruikten sprekende metaforen om hun ervaringen te beschrijven. Greet noemde het bijvoorbeeld een *“puzzeltje dat je moest bijeenrapen”*, terwijl Anne sprak over *“overal beetjes sprokkelen”*.⁵⁴² Seksuele voorlichting werd daarom ook niet als een afgerond geheel ervaren, maar als iets voorlopig en versnipperd.⁵⁴³ De gefragmenteerde aard van deze kennisoverdracht had bovendien ook andere gevolgen. Indien verschillende bronnen uiteenlopende of zelfs tegenstrijdige boodschappen boden, leidde dit tot verwarring en onzekerheid. Verschillende vertellers herinnerden zich bijvoorbeeld tegenstrijdige informatie rond het al dan niet zwanger kunnen worden van een eerste seksueel contact en het precieze verloop hiervan.⁵⁴⁴ Zonder een duidelijk referentiekader werd het hierbij moeilijk om te beslissen welke uitspraken correct waren.

Tegelijk werd het vergaren van informatie rond seksualiteit ook door veel vertellers gezien als een soort persoonlijke zoektocht. In afwezigheid van een coherente seksuele opvoeding, moesten zij zelf betekenis geven aan hun ervaringen.⁵⁴⁵ Op die manier benadrukten vrouwen via hun vertellingen sterk hun eigen *agency*: ze namen zelf actief de rol op om kennis te gaan verzamelen en met elkaar te verbinden. Diana maakte bijvoorbeeld in haar interview duidelijk dat ze deze dingen *“allemaal zelf uitgezocht”* had, en ook Louisa benadrukte hoe ze zelf dingen ontdekte.⁵⁴⁶ Ook wanneer kennis via eerder toevallige ontmoetingen werd opgedaan, bleven het de vertellers die uiteindelijk betekenis gaven aan deze fragmenten en ze integreerden in hun eigen begrip van seksualiteit.

Opvallend is dat deze versnippering zich niet enkel op dit inhoudelijk niveau manifesteert, maar ook zichtbaar werd in de narratieve structuur van de interviews zelf. Vertellingen verliepen zelden lineair of thematisch. In plaats daarvan sprongen vrouwen heel erg van het ene voorlichtingskanaal naar het andere bij het beantwoorden van vragen, waarbij vrouwen soms niet precies konden aanduiden waar of wanneer zij bepaalde kennis opdeden. Diana dwaalde bijvoorbeeld in haar getuigenis over haar verloofdenscursus af naar informatie die ze ontving in het hoger onderwijs, om erna te vertellen over haar ervaring bij het afhalen van de

⁵⁴¹ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁵⁴² Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

⁵⁴³ Voorbeelden te vinden in: Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

⁵⁴⁴ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

⁵⁴⁵ Voorbeelden te vinden in: Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

⁵⁴⁶ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

pil bij de apotheker, om dan terug uit te komen bij de verloofdencursus.⁵⁴⁷ Greet schakelde dan weer terloops over tussen voorlichting in het middelbaar onderwijs en gesprekken met burens enerzijds, en informatie uit boeken en herinneringen aan een gesprek dat ze opving tussen haar moeder en haar grootmoeder anderzijds.⁵⁴⁸ In plaats van een tekortkoming van het onderzoek te vormen, weerspiegelen deze onsamenhangende vertellingen juist sterk hoe seksuele kennis werd verworven. Deze narratieve fragmentatie is daarom geen zwakte, maar een betekenisvol kenmerk van de bronnen.

Wanneer aan vertellers werd gevraagd hun seksuele voorlichting achteraf te evalueren, kwamen uiteenlopende reacties naar voren. Sommige vrouwen nuanceerden hun eerdere kritieken op hun opvoeding door te benadrukken dat *“het allemaal goed gekomen is”* en dat ze hun weg uiteindelijk wel vonden, ondanks de beperkingen van hun voorlichting.⁵⁴⁹ Tegelijk benadrukt Petra, die deze relativerende tendens onderschreef, dat een vergelijking met het heden moeilijk is, precies omdat de maatschappelijke context en voorlichtingsmogelijkheden sterk zijn veranderd.⁵⁵⁰ Deze spanning illustreert de *‘memory paradox’*: wie het verleden onderzoekt via vertellingen, is tegelijkertijd het verleden in het heden aan het bestuderen. Deze twee zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, aangezien mensen nooit in een vacuüm vertellen, maar altijd aan de slag gaan met elementen uit de maatschappij rondom hen.⁵⁵¹ Andere vrouwen formuleerden daarentegen een sterker gevoel van gemis en een verlangen naar een meer samenhangende vorm van seksuele opvoeding. Diana omschreef haar seksuele voorlichting bijvoorbeeld als *“heel poverkes”* en benadrukte dat zij juist wel graag had gehad dat iemand haar een *“pakketje”* voorlichting had gegeven.⁵⁵² Naast een gebrek aan feitelijke kennis werd vooral gewezen op het ontbreken van aanspreekpunten en ruimte om vragen te stellen over seksuele thema’s. Monique gaf aan dat zij meer openheid had gewenst, terwijl Greet expliciet stelde dat een meer communicatieve houding van haar moeder een groot verschil had kunnen maken. Elly wees er dan weer op dat haar voorlichting vooral biologisch en technisch bleef, en dat ze hiernaast ook relationele en emotionele voorlichting had kunnen gebruiken.⁵⁵³

Hoewel deze vrouwen dus in vergelijkbare omstandigheden opgroeiden en allen een gefragmenteerde vorm van seksuele voorlichting ervaarden, tonen hun uiteenlopende reacties nogmaals aan hoe het verleden voortdurend wordt geherinterpreteerd vanuit latere levenservaringen en maatschappelijke ontwikkelingen. Wie het gevoel had dat zij uiteindelijk geen cruciale kennis had gemist in haar seksueel traject, keek hierbij doorgaans milder terug

⁵⁴⁷ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁵⁴⁸ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

⁵⁴⁹ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

⁵⁵⁰ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

⁵⁵¹ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 25, 36.

⁵⁵² Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁵⁵³ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

op de eigen voorlichting, terwijl anderen hun latere onzekerheden of moeilijkheden verbonden met het gebrek aan duidelijke informatie.⁵⁵⁴ Deze uiteenlopende reacties illustreren de centrale rol van retrospectieve betekenisgeving binnen mondelinge geschiedenis. Herinneringen zijn geen statische weergaven van het verleden, maar dynamische constructies die mee worden gevormd in het heden.⁵⁵⁵

3.3. Een narratief van seksuele bevrijding

Naast fragmentatie en lacunes in seksuele voorlichting kwam in de interviews ook een uitgesproken narratief van seksuele emancipatie en bevrijding naar voren. Opvallend is echter dat dit narratief niet zozeer gebaseerd was op eigen ervaringen, maar tot stand kwam door voortdurende vergelijkingen. Deze vergelijkingen gebeurden zowel met voorgaande generaties als met de hedendaagse situatie. Deze strategie stelde vertellers in staat hun ervaringen te integreren in een breder verhaal van vooruitgang en emancipatie, ook indien zij hun eigen voorlichting als beperkt beschreven.

Een eerste belangrijke dimensie van dit bevrijdingsnarratief is de vergelijking met eerdere generaties, met name die van hun moeders en grootmoeders.⁵⁵⁶ In deze vergelijkingen werden de ervaringen van voorgaande generaties vaak voorgesteld als aanzienlijk problematischer, restrictiever en negatiever dan die van henzelf. Jenny verwoordde dit scherp door te stellen dat haar moeder *“nog andere tijden meegemaakt [had], toch nog triestiger dan de mijne he”*.⁵⁵⁷ Ook Diana en Greet verwezen naar verhalen van oudere vrouwen die zonder enige seksuele kennis het huwelijk instapten, een situatie die zij duidelijk als schrijnend beschouwden.⁵⁵⁸ Zelfs wanneer vertellers hun eigen voorlichting als gebrekkig beschreven, werd deze dus toch voorgesteld als een verbetering ten opzichte van eerdere generaties. Dit resulteerde in een gradueel vooruitgangsnarratief, waarin elke generatie stilaan als beter geïnformeerd en autonomer werd voorgesteld dan de vorige. Greet vatte het als volgt samen: *“De tijden veranderen echt wel... En dat was bij mijn grootouders zo, bij mijn ouders, en dat is nu bij ons, bij jou zo.”*⁵⁵⁹ De persoonlijke ervaringen van vrouwen werden zo ingebed in een bredere historische beweging, waarbij het idee van een collectieve vooruitgang duidelijk naar voren komt.

⁵⁵⁴ Voorbeelden te vinden in: Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

⁵⁵⁵ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 24.

⁵⁵⁶ Voorbeelden te vinden in: Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

⁵⁵⁷ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

⁵⁵⁸ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

⁵⁵⁹ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

Binnen dit narratief neemt de pil een bijzonder prominente plaats in. In vrijwel alle interviews speelde de pil een grote rol, niet enkel als een praktisch hulpmiddel om een ongewenste zwangerschap te voorkomen, maar vooral als een symbool van verschuiving in seksuele autonomie. Vertellers omschreven de pil in hun interviews als een *“oplossing”*, *“wondermiddel”* en *“revelatie”*.⁵⁶⁰ Zo herinnerde Monique zich nog levendig hoe zij toevallig een pilstrip ontdekte en hoe zij en haar vriendinnen bijna ruzie aan het maken waren om deze te kunnen bekijken.⁵⁶¹ Dergelijke anekdotes tonen aan hoe de pil niet alleen retrospectief, maar ook tijdens de jaren zestig en zeventig als nieuw en revolutionair werd gezien, ook al durfden vrouwen dit anticonceptiemiddel niet altijd bij de huisarts te halen.⁵⁶²

Opmerkelijk is bovendien dat de symbolische waarde van de pil ook terugkeerde bij vrouwen die de pil slechts beperkt hebben gebruikt omwille van bijwerkingen, vergeetachtigheid of andere bezwaren.⁵⁶³ Greet, die de pil eerder een *“wondermiddel”* noemde, blikte later terug op het feit dat ze de pil *“altijd een vuiligheid genoemd”* had, als iets *“tegen de natuur”*.⁵⁶⁴ Ook Louisa, die door vergeetachtigheid de pil niet lang heeft gebruikt, plaatste haar ervaring met deze vorm van anticonceptie toch binnen een breder positief narratief rond seksuele vrijheid: *“Ja er is een heel revolutie geweest... een heel evolutie ook, he. Ons ten goede, he. Echt waar, ons ten goede gekomen.”*⁵⁶⁵ Deze getuigenissen wijzen erop dat het gebruik van de pil niet enkel werd herinnerd als een persoonlijke ervaring, maar ook als een collectieve breuklijn in de geschiedenis van de seksualiteit.

Bij vrouwen die de pil langdurig gebruikten, werd dit verband tussen anticonceptie en vrijheid vaak explicieter gemaakt. Zij benadrukten hoe ingrijpend de komst van de pil was: vrijen kon zonder angst voor een zwangerschap, kinderen konden gepland worden en met dit hulpmiddel hadden vrouwen het gevoel controle te verwerven over hun eigen lichaam.⁵⁶⁶ Diana verwoordde dit treffend door te stellen dat de pil *“vrijheid, blijheid”* was.⁵⁶⁷ Ook Greet benadrukte dat de impact van de pil en de *“omwenteling”* die hiermee gepaard ging nauwelijks voorstelbaar kan zijn voor jongere generaties, precies omdat deze vrijheid vandaag als vanzelfsprekend geldt.⁵⁶⁸ Twee vertellers positioneerden zich dan ook min of meer

⁵⁶⁰ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

⁵⁶¹ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

⁵⁶² Voorbeelden te vinden in: Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁵⁶³ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025.

⁵⁶⁴ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

⁵⁶⁵ Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025.

⁵⁶⁶ Voorbeelden te vinden in: Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

⁵⁶⁷ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁵⁶⁸ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

ambivalent ten opzichte van hedendaagse kritieken op de pil. Diana sloot bijvoorbeeld een uiteenzetting over haar positieve ervaring met de pil af met de volgende woorden: *“Ik vond echt... dat was vrijheid. En ik heb daar eigenlijk ook nooit van geweten dat ik daar niet goed van was of het één of het ander.”* Met deze uitspraak leek ze dus afstand te nemen van de hedendaagse controverses rond de pil, waarbij al enkele jaren veel aandacht gaat naar de negatieve effecten van hormonale anticonceptie.⁵⁶⁹ Petra maakt deze link in haar interview nog explicieter:

*“Ik heb mij eigenlijk altijd
ik heb geen nadelen gehad van de pil
ge hebt mensen die
ik heb één van mijn dochters die vindt dat ze
ik heb er twee
vinden dat ze daar last van hebben
ik heb er nu geen last van gehad dus ja
maar ik vind dat ze tegenwoordig rap vinden dat ze last hebben van iets (lacht)
ja ik vind dat soms een beetje overdreven tegenwoordig
maar ja.”⁵⁷⁰*

Hedendaagse kritieken op de pil werden zo door sommige vrouwen gerelativeerd of zelfs geminimaliseerd, wat opnieuw wijst op de sterke betekenis die de pil in hun herinneringen kreeg. Verschillende vertellers hingen de identiteit van hun generatie dan ook echt aan de pil op, of benadrukten de grote impact die dit anticonceptiemiddel heeft gehad op hun generatie. Diana benadrukte bijvoorbeeld meermaals dat de pil echt *“het”* middel was, en Greet linkte de periode van de jaren zestig en zeventig aan het moment *“waar dat die pil haar opmars maakt, dat is ineens hét gesprek”*.⁵⁷¹ Petra linkte de opkomst van de pil aan de revolutionaire sfeer van het internationale protestjaar 1968.⁵⁷² De verteller bestempelde deze tijdsperiode als *“een godsgeschenk”* voor iedereen.⁵⁷³ Deze vertellingen tonen aan hoe individuele ervaringen worden ingepast in bredere historische narratieven, zoals die van de seksuele emancipatie of het haast mythische karakter van 1968. De pil fungeert hierbinnen duidelijk als symbool van revolutie, emancipatie en moderniteit.

Dit narratief van vooruitgang, waarbij Vlamingen zich in de jaren zestig en zeventig met de zogenaamde seksuele revolutie bevrijdden van katholieke idealen en verwachtingen van voorgaande generaties, is ook terug te vinden in een aantal grote Vlaamse publicaties rond

⁵⁶⁹ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁵⁷⁰ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

⁵⁷¹ Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

⁵⁷² Keith Mann, ‘A Revival of Labor and Social Protest Research in France: Recent Scholarship on May 1968’, *International Labor and Working-Class History* 80, nr. 1 (2011): 203, 205.

⁵⁷³ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

seksualiteit. Zowel in *Vlaanderen Vrijt!, De schaamte en de schrik, goesting en genot en Begeerte heeft ons aangeraakt* komt een vooruitgangsnarratief naar voren waarin geleidelijke autonomie de rode draad lijkt te zijn.⁵⁷⁴ Ook Wannes Dupont en Henk De Smaele bevestigen dit in hun artikel over de Belgische historiografie rond seksualiteit. De auteurs wijzen hierbij op de centrale rol van maatschappelijke en politieke progressieve bewegingen in deze uitgaves, zoals het socialisme en feminisme.⁵⁷⁵ De vertellers sluiten zich via hun getuigenissen dus aan bij het idee dat de jaren zestig en zeventig een periode vormde waarin steeds meer seksuele vrijheid werd verworven.

Toch staan deze herinneringen van de vertellers haaks op wat ze uiteindelijk zelf vertelden over deze periode. Dit beeld van een toenemende vrijheid wordt gecompliceerd en deels tegengesproken door andere elementen in hun getuigenissen. Een belangrijk tegengewicht wordt bijvoorbeeld gevormd door de herhaalde nadruk op het alomtegenwoordige taboe rond seksualiteit. Jenny verwoordde het als volgt: *“Hoe het allemaal precies in elkaar zat, dat werd niet gezegd, dat werd niet gedaan, dat werd niet getoond.”*⁵⁷⁶ Ook Elsbeth, die in een vrijzinnig gezin opgroeide, vertelde hierover het volgende: *“Ge moet het echt heel erg opnemen dat dat een vrij groot taboe was. Dat wilt zeggen, eigenlijk geen gespreksonderwerp.”*⁵⁷⁷ Deze nadruk op taboe en stilte spreekt het idee van een lineaire bevrijding sterk tegen. Aan de ene kant werden de jaren zestig en zeventig voorgesteld als een periode van vooruitgang, terwijl persoonlijke herinneringen aan de andere kant sterk gekleurd werden door beperkingen en moeilijkheden. Deze discrepantie wijst op een spanning tussen het collectieve geheugen enerzijds en de individuele herinneringen anderzijds.⁵⁷⁸ Waar het collectieve narratief de nadruk legt op emancipatie en vooruitgang, tonen de getuigenissen een complexer en genuanceerder beeld.

Deze spanning wordt verder versterkt door de manier waarop vertellers hun ervaringen situeerden ten opzichte van het heden. In verschillende interviews benadrukten vertellers dat seksualiteit vandaag makkelijker bespreekbaar is dan vroeger. Ze kaderen het plaatsvinden van het interview zelf soms ook als bewijs van deze verandering.⁵⁷⁹ Greet benadrukte bijvoorbeeld hoe ze met haar leeftijdsgenoten altijd in stilte over seksualiteit sprak, *“nooit niet zoals wij nu, met ons twee daar zo openlijk”*.⁵⁸⁰ Ook Petra gaf aan hoe ze vandaag makkelijker

⁵⁷⁴ Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!; De Keyzer, De schaamte en de schrik, goesting en genot*; Denise De Weerdt, red., *Begeerte heeft ons aangeraakt: socialisten, sekse en seksualiteit* (Gent: Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, 1999).

⁵⁷⁵ Wannes Dupont en Henk De Smaele, ‘Orakelen over de Heimelijkheid. Seksualiteit En Historiografie in Belgisch Perspectief’, *Belgisch Tijdschrift Voor Nieuwste Geschiedenis* 38, nr. 3-4 (2008), 289.

⁵⁷⁶ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

⁵⁷⁷ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025.

⁵⁷⁸ Abrams, *Oral History Theory*, 97.

⁵⁷⁹ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

⁵⁸⁰ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

spreekt over seksualiteit dan vroeger.⁵⁸¹ Het eerdere emancipatorische narratief wordt hier dus genuanceerd door blijvende herinneringen aan stiltes, schaamte en grenzen.

Tegelijkertijd ging deze erkenning van een grotere openheid vandaag gepaard met kritiek op de hedendaagse omgang met seksualiteit. Verschillende vertellers gaven aan dat de huidige samenleving *“te ver”* gaat, dat seksualiteit te zichtbaar of genormaliseerd is in de publieke sfeer.⁵⁸² Vooral het internet en andere mediavormen werden daarbij geregeld genoemd als probleemfactoren. Jenny uitte bijvoorbeeld haar ongenoegen over het feit dat ze *“op de tv bijna niks anders”* kon zien, en stelde scherp dat de wereld *“helemaal versekst is”*.⁵⁸³ Aan de andere kant waren er ook vertellers die benadrukten dat seksuele emancipatie geen eenduidig proces is, en stelden dat het momenteel terug de andere richting opgaat. Petra verwees hiervoor bijvoorbeeld naar een toename in seksueel geweld vandaag de dag, Marjan naar de stijging van geweld tegen homoseksuelen en Diana naar de restrictieve abortuswetgeving in de Verenigde Staten. Deze voorbeelden werden geïnterpreteerd als voorbeelden dat de maatschappij *“stappen terug”* aan het zetten was.⁵⁸⁴ Ook Elly stelde het volgende: *“Emancipatie, dat is nog altijd niet in orde he. [...] Ik vind dat wel erg, dat dat zo lang duurt. En nu gaat het terug, he.”*⁵⁸⁵ Op die manier ontstaat een tegenstrijdig narratief, waarbij de eigen generatie wordt gepositioneerd als degene die een evenwicht wist te vinden tussen vrijheid en grenzen. Eerdere generaties werden voorgesteld als te restrictief, latere generaties als te losbandig. Emancipatie werd volgens deze logica niet voorgesteld als een voltooid project of een verworven vrijheid, maar als een voortdurend onderhandelingsproces dat zowel voor- als achteruitgang kan omvatten.

3.4. Voorlichting van de eigen kinderen

Hoewel veel vertellers kritisch terugblikten op de fragmentarische en gebrekkige seksuele voorlichting die zij zelf ontvingen in hun jeugd, blijkt uit de interviews dat deze ervaringen niet automatisch hebben geleid tot een andere aanpak bij hun eigen kinderen. Strikt genomen valt deze fase buiten mijn onderzoeksperiode, aangezien de voorlichting aan hun kinderen zich hoofdzakelijk situeert in de jaren tachtig en negentig. Toch biedt deze intergenerationele dimensie waardevolle inzichten in de mate waarin persoonlijke ervaringen en herinneringen doorwerkten in de uiteindelijke keuzes die vrouwen maakten in de seksuele opvoeding van hun kinderen. Opvallend is namelijk dat verschillende vrouwen aangaven hun kinderen weinig of niet seksueel te hebben voorgelicht. Hierdoor ontstaat een spanning tussen de kritische

⁵⁸¹ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

⁵⁸² Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

⁵⁸³ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

⁵⁸⁴ Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

⁵⁸⁵ Interview met [Elly], persoonlijk gesprek, 11 december 2025.

reflecties op hun eigen opvoeding enerzijds, en hun uiteindelijke pedagogische aanpak anderzijds.

Hoewel meerdere vertellers het belang van seksuele voorlichting expliciet erkenden, slaagden zij er niet altijd in deze overtuiging om te zetten naar expliciete communicatie met hun kinderen. Jenny stond bijvoorbeeld in haar interview uitgebreid stil bij het belang van anticonceptie en open gesprekken hierrond, maar gaf ook toe dat ze zelf *“ook weer weinig over seks gepraat”* had met haar kinderen. De verteller benadrukte dat haar kinderen altijd bij haar terecht konden met vragen, maar nam zelf een eerder afwachtende houding aan.⁵⁸⁶ Ook Anne en Monique verwoordden gelijkaardige ervaringen.⁵⁸⁷ Vooral Monique blikte hier scherp op terug door te stellen dat ze tot haar *“schande”* haar kinderen niet had voorgelicht. Zij verklaarde dit enerzijds vanuit een blijvend gevoel van schroom om het daarover te hebben, en anderzijds vanuit de veronderstelling dat haar kinderen de nodige informatie wel via andere kanalen zouden krijgen, waardoor ze de verantwoordelijkheid deels van zich afschoof. Tegelijk verwees ze expliciet naar de invloed van haar eigen voorlichting, waarin open communicatie ontbrak: *“Ja dat was iets heel raar he, iets wat je dan zelf niet zo ervaren hebt, dat je bijna automatisch dat patroon... ja.”*⁵⁸⁸ Monique zag dus een direct verband tussen haar eigen gebrekkige seksuele opvoeding en de moeilijkheden die ze ondervond om het bij haar eigen kinderen anders aan te pakken. Het erkennen van het belang van seksuele voorlichting leidde met andere woorden dus niet automatisch tot meer open communicatie bij de volgende generatie, waardoor terughoudendheid en bestaande communicatiepatronen deels gereproduceerd werden.

In verschillende interviews kwam dus een duidelijke discrepantie naar voren tussen hoe vrouwen vonden dat seksuele voorlichting zou moeten verlopen en hoe ze die zelf hebben georganiseerd. Het ideaal van *“openheid”* werd vaak benoemd, maar tegelijkertijd bleef de praktijk gekenmerkt door een terughoudendheid en een afwachtende houding van de vertellers.⁵⁸⁹ Twee vertellers, Antonia en Jenny, haalden aan dat ze hun dochters naar de huisdokter stuurden voor de pil, maar bij deze interventie bleef het ook.⁵⁹⁰ Tegelijkertijd konden de reacties van kinderen ook een rol spelen. Greet gaf aan dat zij seksuele voorlichting bewust anders probeerde aan te pakken dan in haar jeugd, maar merkte dat haar dochter zich hiervan afsloot en liet merken dat dit niet nodig was. Greet forceerde deze gesprekken dan ook niet, waardoor communicatie verder uitbleef.⁵⁹¹ Opvallend hierbij is bovendien dat sommige vertellers, waaronder Anne en Monique, aangaven zich wel comfortabel te voelen

⁵⁸⁶ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

⁵⁸⁷ Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

⁵⁸⁸ Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

⁵⁸⁹ Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025.

⁵⁹⁰ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025.

⁵⁹¹ Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026.

om het over seksualiteit te hebben met hun kleinkinderen.⁵⁹² Een grotere emotionele afstand en veranderende maatschappelijke normen kunnen dus in sommige gevallen bijdragen aan het doorbreken van deze terughoudendheid.

Binnen deze tendens van terughoudendheid zijn er onder de vertellers twee uitzonderingen. Diana en Elsbeth benadrukten allebei dat zij wel in staat waren om openlijk met hun kinderen over seksualiteit te praten. Diana koppelde deze aanpak expliciet aan haar eigen negatieve ervaringen, die haar motiveerden om het anders te doen: zij wilde ervoor zorgen dat haar kinderen *“dat wel wisten en hadden wat ze moesten hebben.”*⁵⁹³ Voor haar vormde de ervaring van een tekort bij haar eigen voorlichting een aanleiding tot een andere aanpak bij haar kinderen. Opvallend is dat dit verschil niet samenvalt met de levensbeschouwelijke achtergrond: Diana was katholiek opgevoed, terwijl Elsbeth uit een vrijzinnig gezin kwam.

3.5. Conclusie

Mondelinge geschiedenis maakt niet enkel zichtbaar hoe seksuele normen en praktijken er in het verleden uitzagen, maar ook hoe deze ervaringen nadien werden verwerkt, geïnterpreteerd en naverteld. De interviews tonen hoe vroegere morele kaders en communicatiestijlen soms langdurig bleven doorwerken, ook wanneer vertellers terugblikten vanuit een sterk veranderende maatschappelijke context. Ondanks ingrijpende verschuivingen in de omgang met seksualiteit, blijkt uit de getuigenissen dat deze thematiek niet alleen in het verleden met spanning gepaard ging, maar ook in de hedendaagse herinnering eraan. De versnipperde voorlichting was hierbij geen louter toevallige ontwikkeling, maar een weerspiegeling van de bredere opvoedings- en kenniscontexten waarin deze vrouwen opgroeiden. Het benoemen van de fragmentarische aard van hun seksuele voorlichting beschreef zo niet enkel een gemis, maar functioneerde ook als een analytisch kader waarbinnen de historische omgang met seksualiteit en seksuele kennis begrepen kan worden.

Tegelijk maken de interviews duidelijk dat het narratief van seksuele bevrijding niet gelezen kan worden als een objectieve weergave van historische feiten. Het narratief functioneerde eerder als een kader waarbinnen vertellers hun ervaringen konden ordenen en betekenis gaven. De spanning tussen het benadrukken van vooruitgang en de blijvende herinnering aan de beperkingen in hun voorlichting wijst er nogmaals op dat herinneringen tot stand komen op het kruispunt van persoonlijke ervaringen, collectieve herinneringen en hedendaagse waarden. Het vooruitgangsnarratief uit de interviews is hierbij een gelaagd en ambivalent vertoog, waarin erkenning van een tekortkoming samengaat met een sterk besef van

⁵⁹² Interview met [Monique], persoonlijk gesprek, 5 november 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

⁵⁹³ Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025.

voortgang. Ook in de opvoeding van hun eigen kinderen bleef deze complexiteit zichtbaar. Hoewel informatie toegankelijker werd en maatschappelijke normen verschoven, bleven bij veel vertellers schaamte, ongemak en onzekerheid een belangrijke rol spelen in de overdracht van seksuele kennis. Voorlichting blijkt daardoor niet louter een kwestie van informatieoverdracht, maar evenzeer een emotioneel en relationeel proces waarin continuïteit en verandering op een complexe manier met elkaar verweven zijn.

Besluit

“En dan hoort ge links en rechts, die zegt eens iets en die zegt eens iets. En dan moet ge het van wat die gezegd heeft en die gezegd heeft en die verteld heeft... En als ik het allemaal samenleg, dan... dan kom ik toch terecht.”⁵⁹⁴

Deze woorden van Antonia maken duidelijk dat seksuele voorlichting in de jaren zestig en zeventig geen samenhangend geheel vormde, maar eerder een gefragmenteerd proces was dat via uiteenlopende en vaak impliciete kanalen verliep. Haar ervaring onderstreept hoe vrouwen hun kennis niet rechtstreeks aangereikt kregen, maar deze zelf moesten samenstellen op basis van losse, contextgebonden elementen. Deze masterproef onderzocht dan ook hoe vrouwen in de jaren zestig en zeventig hun seksuele voorlichting ervoeren. Daarbij werd niet enkel gekeken naar de inhoud van deze voorlichting, maar ook naar de wijze waarop seksuele kennis werd overgedragen, geïnterpreteerd en beleefd binnen verschillende contexten. Georganiseerde en niet-georganiseerde vormen van seksuele voorlichting liepen daarbij voortdurend in elkaar over, waardoor de vertellers zelden één duidelijk kanaal konden aanduiden als hun belangrijkste informatiebron.⁵⁹⁵

Hoewel verschillende georganiseerde voorlichtingskanalen betrokken waren bij het verspreiden van seksuele kennis, slaagden zij er zelden in de vertellers een systematisch, coherent of volledig referentiekader aan te reiken. De versnipperde en soms normatief gekleurde informatie die via deze kanalen circuleerde, dwong vrouwen om zelf actief betekenis te geven aan wat zij vernamen, op zoek te gaan naar aanvullende informatie en deze kennis uit verschillende bronnen met elkaar te verbinden. Deze fragmentatie hing nauw samen met de sociale en institutionele context waarin vrouwen opgroeiden. Toegang tot seksuele kennis was hierbij sterk afhankelijk van factoren zoals het onderwijsnet, de studierichting en het sociaal milieu waarin vrouwen opgroeiden. Bepaalde opleidingen of progressieve netwerken creëerden namelijk concrete mogelijkheden tot kennisverwerving, terwijl andere contexten deze kansen niet aanboden of soms juist beperkten.

Bovendien kan deze fragmentarische aanpak van georganiseerde voorlichtingskanalen niet los worden gezien van een bredere cultuur van stilte die het spreken over seksualiteit doordrong. Binnen familiale en sociale contexten werd seksualiteit zelden expliciet besproken, maar dit betekende niet dat zij afwezig was. Integendeel: via impliciete boodschappen, morele aanwijzingen en indirecte communicatie werden duidelijke verwachtingen en normen overgedragen. Vriendschappen, en vooral relaties tussen vriendinnen, namen hierbij een

⁵⁹⁴ Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026.

⁵⁹⁵ Voorbeelden te vinden in: Interview met [Jenny], persoonlijk gesprek, 26 oktober 2025; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025; Interview met [Antonia], persoonlijk gesprek, 21 februari 2026; Interview met [Elsbeth], persoonlijk gesprek, 31 december 2025; Interview met [Anne], persoonlijk gesprek, 10 december 2025.

bijzondere positie in. Zij creëerden namelijk een ruimte waarin seksualiteit besproken kon worden en waarin praktische kennis, bijvoorbeeld over anticonceptie, kon circuleren. Dat deze informele communicatie onder vriendinnen, ondanks haar beperkingen, een centrale rol innam, onderstreept ook hoezeer andere kanalen tekortschoten in het aanbieden van toegankelijke en begrijpbare informatie.

Doorheen deze verschillende niveaus werkte bovendien een sterk disciplinerend element: de wijdverspreide angst voor een voorhuwelijkse zwangerschap en het daaropvolgende “*moeten trouwen*”. Deze angst werd op uiteenlopende manieren gevoed en gereproduceerd, en vormde volgens verschillende vrouwen een centraal onderdeel van hun seksuele voorlichting.⁵⁹⁶ Ouders waarschuwden hun dochters, vriendinnen spraken over het voorkomen van een zwangerschap en verhalen uit de directe omgeving fungeerden als negatieve referentiepunten. Maar ook institutionele contexten versterkten deze boodschap. Zo aarzelden jonge vrouwen vaak om een arts te raadplegen uit vrees dat die de pil niet zou willen voorschrijven, terwijl anticonceptie in het katholiek onderwijs grotendeels onbesproken bleef en informatie daarover in verloofdencursussen uitsluitend werd aangeboden binnen het kader van een toekomstig huwelijk. Binnen deze praktijken tekent zich een duidelijke rode draad af: seksualiteit hoorde thuis binnen het huwelijk. Seksuele opvoeding was dan ook voornamelijk gericht op de voortplanting en het voorkomen van een zwangerschap, terwijl seksueel plezier en genot buiten beschouwing bleven.

Dit onderzoek biedt daarom een nuancering van het dominante narratief van de seksuele revolutie. De jaren zestig en zeventig worden namelijk vaak voorgesteld als een duidelijke breukperiode waarin seksuele vrijheid en openheid sterk toenamen. De interviews maken echter duidelijk dat deze veranderingen zich niet automatisch vertaalden in fundamentele mentaliteitswijzigingen in het spreken over seksualiteit. Nieuwe ontwikkelingen, zoals de introductie van de pil, de toenemende zichtbaarheid van seksualiteit in de media en de grotere bespreekbaarheid van seksualiteit binnen vriendschappen, gingen niet noodzakelijk gepaard met het verdwijnen van schaamte, stilte en onzekerheid. Vaak bleven deze patronen nog langdurig aanwezig, zoals onder meer duidelijk werd uit het taalgebruik van de vertellers. Het woord “*seks*” zelf werd namelijk zelden expliciet gebruikt. In plaats daarvan maakten de vertellers veelal gebruik van allerlei ontwijkende termen, eufemismen en metaforen om het over hun seksuele ervaringen te hebben. De getuigenissen en anekdotes van de vertellers staan daarmee haaks op het lineaire vooruitgangsverhaal dat in hun herinneringen vaak aanwezig bleef.

⁵⁹⁶ Voorbeelden te vinden in: Interview met [Marjan], persoonlijk gesprek, 17 december 2025; Interview met [Greet], persoonlijk gesprek, 23 januari 2026; Interview met [Diana], persoonlijk gesprek, 11 oktober 2025; Interview met [Louisa], gesprek via Microsoft Teams, 18 oktober 2025; Interview met [Petra], gesprek via Microsoft Teams, 21 november 2025.

Het gebruik van mondelinge geschiedenis maakt bovendien duidelijk dat deze ervaringen geen statische, historische fenomenen zijn, maar ook bepalend blijven voor de manier waarop vrouwen vandaag hun verleden begrijpen en interpreteren. Herinneringen aan fragmentarische en gebrekkige voorlichting fungeren daarbij niet enkel als beschrijvingen van een tekort, maar weerspiegelen ook de realiteit waarin deze vrouwen opgroeiden. De moeilijkheid die vertellers soms ervaarden om hun kennis aan specifieke bronnen toe te schrijven of om concrete details te herinneren, wijst daarom niet uitsluitend op de beperkingen van het geheugen, maar vormt ook een betekenisvolle indicatie van het versnipperde karakter waarmee seksuele kennis circuleerde. Mondelinge geschiedenis maakt zo niet enkel zichtbaar wat geweten werd, maar ook hoe deze kennis werd ervaren, gearticuleerd en begrensd.

Daaruit volgt dat seksuele opvoeding niet enkel gezocht kan worden in expliciete voorlichtingsmomenten, maar ook in diffuse en moeilijker traceerbare vormen van kennisoverdracht. De interviews maakten dan ook duidelijk dat niet-georganiseerde vormen van voorlichting minstens even belangrijk waren als de georganiseerde voorlichtingsinitiatieven. Waar de beperkte literatuur over Vlaanderen zich voornamelijk richt op deze institutionele vormen van voorlichting en de ontwikkeling ervan, toonde deze masterproef aan dat informele netwerken een minstens even cruciale rol speelden in de seksuele opvoeding van jonge vrouwen.⁵⁹⁷ Deze studie situeert zich daarom binnen een bredere evolutie in de internationale historiografie, met name in de Angelsaksische context, waarin steeds meer aandacht uitgaat naar alledaagse en informele vormen van kennisoverdracht rond seksualiteit.⁵⁹⁸

Tegen deze achtergrond kan het klassieke onderscheid tussen katholieke en vrijzinnige milieus in de jaren zestig en zeventig worden genuanceerd. Hoewel de Vlaamse historiografie dit onderscheid vaak centraal stelt door bijvoorbeeld deze twee zijden afzonderlijk te behandelen of in studies slechts een van beide kanten te onderzoeken, wijzen de interviews op een grote mate van overlap.⁵⁹⁹ Zo toonde deze masterproef aan dat – indien er gefocust wordt op de niet-georganiseerde vormen van seksuele voorlichting – de getuigenissen meer gelijkenissen

⁵⁹⁷ Voorbeelden van Vlaamse literatuur te vinden in: De Weerd, *Begeerte heeft ons aangeraakt*; Hooghe, 'Aspecten van het discours inzake seksuele moraal'; Dieleman, 'Seksuele voorlichting binnen vrijzinnige kringen in Vlaanderen, 1955-1977'; Lynn Bruyère, 'L'encadrement de la sexualité des mineur.e.s dans une institution catholique de placement en Belgique (1960-2000)', in *Sainte famille sexualité, filiation et parentalité dans l'Église catholique*, onder redactie van Cécile Vanderpelen-Diagre en Caroline Sägeser, *Problemes d'historiographie des religions* 24 (Brussel: Éditions de l'Université de Bruxelles, 2017); Dupont, 'In Good Faith'; Borms, 'Tussen traditie en vernieuwing'; Langhendries en Crosetti, 'Beyond Tradition and Progress'.

⁵⁹⁸ Voorbeelden van internationale literatuur te vinden in: Charnock, *Teenage Intimacies*; Kelly, *Contraception and Modern Ireland*; Davis, "'Oh No, Nothing, We Didn't Learn Anything'"; Roberts, *Women and Families: An Oral History*; Fisher en Szreter, *Sex before the Sexual Revolution*; Charnock, Jones, en Mechen, 'Sexpertise'.

⁵⁹⁹ Voorbeelden te vinden in: Geysen, 'Over bloemetjes en bijtjes'; Di Spurio en Piette, 'Former à la vie sexuelle et affective dans le monde catholique'; Trommelmans, Blancquaert, en Goris, *Vlaanderen vrijt!*; Dieleman, 'Seksuele voorlichting binnen vrijzinnige kringen in Vlaanderen, 1955-1977'; Borms, 'Tussen traditie en vernieuwing'.

dan verschillen blootleggen. Zowel in katholieke als vrijzinnige milieus werd deze vorm van voorlichting namelijk gekenmerkt door terughoudendheid, indirecte communicatie en fragmentarische kennis. Deze studie stelde dan ook vast dat ideologische tegenstellingen niet noodzakelijk doorslaggevend waren in de dagelijkse omgang met seksualiteit, en nodigt uit tot een verdere nuancering van deze opdeling.

De vraag wie verantwoordelijk was voor de seksuele voorlichting van de vertellers en wanneer die moest plaatsvinden, bleef bovendien voortdurend verschuiven. Ouders, scholen en andere contexten wezen veelal naar elkaar. Dit leidde er in de praktijk vaak toe dat niemand echt verantwoordelijkheid opnam en de vertellers zelf op zoek moesten gaan naar informatie. Ook vandaag blijft deze kwestie actueel en maatschappelijk beladen. Krantenkoppen van de afgelopen jaren, zoals *“Ook in Vlaanderen klinkt steeds meer protest tegen seksuele voorlichting op school”*, *“Amper aandacht voor seksuele voorlichting in onderwijsdoelen, waarschuwt Sensoa”*, en *“Sensoa pleit voor bredere omkadering rond seksuele opvoeding op school”*, illustreren hoe seksuele opvoeding ook vandaag een onderwerp van debat blijft.⁶⁰⁰ In die zin draagt dit onderzoek niet enkel bij tot een beter begrip van seksuele voorlichting in het verleden, maar belicht het ook een problematiek die, ondanks veranderende maatschappelijke contexten, tot op heden voortduurt.

Tot slot opent deze studie verschillende pistes voor verder onderzoek. Zo zou een systematische vergelijking met andere generaties bijkomende inzichten kunnen bieden in de wijze waarop vormen van seksuele kennis, communicatie en beleving doorheen de tijd zijn veranderd. Daarnaast kan onderzoek naar mannelijke ervaringen met seksuele voorlichting nieuwe perspectieven bieden op overeenkomsten en verschillen in seksuele socialisatie. Tegelijk opent dit de mogelijkheid om gender als een relationele categorie te beschouwen, waarin wederzijdse beïnvloeding en gedeelde referentiekaders zichtbaar kunnen worden. Verder zou ook verdiepend onderzoek naar specifieke voorlichtingskanalen, al dan niet in combinatie met ander bronmateriaal, kunnen bijdragen aan een meer gedetailleerd begrip van de mechanismen van kennisoverdracht en herinnering. Deze verschillende invalshoeken kunnen verder verduidelijken hoe kennis, communicatie en ervaringen rond seksualiteit in voortdurende wisselwerking stonden. Seksuele voorlichting in de jaren zestig en zeventig dient dan ook niet enkel begrepen te worden als een kwestie van kennisoverdracht, maar vooral als een complex en gelaagd proces waarin informatie, normen, emoties en sociale relaties onlosmakelijk met elkaar verbonden waren.

⁶⁰⁰ Paul Notelteirs, ‘Ook in Vlaanderen klinkt steeds meer protest tegen seksuele voorlichting op school: “Ouder die het minst wil, kan gelijk krijgen”’, *De Morgen*, 15 maart 2024; Nel Lauwerier, ‘Amper aandacht voor seksuele voorlichting in onderwijsdoelen, waarschuwt Sensoa: “TikTok en porno nemen het over van school”’, VRT NWS, 6 september 2023, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2023/09/06/seksuele-voorlichting-op-school/>; Stef Geeraerts, ‘Sensoa pleit voor bredere omkadering rond seksuele opvoeding op school: “In kleuterschool starten met focus op basisprincipes”’, *Nieuwsblad*, 14 maart 2025.

Bibliografie

Bronnen

Mondelinge interviews

Interview met [Anne]. Persoonlijk gesprek. 10 december 2025.

Interview met [Antonia]. Persoonlijk gesprek. 21 februari 2026.

Interview met [Diana]. Persoonlijk gesprek. 11 oktober 2025.

Interview met [Elly]. Persoonlijk gesprek. 11 december 2025.

Interview met [Elsbeth]. Persoonlijk gesprek. 31 december 2025.

Interview met [Greet]. Persoonlijk gesprek. 23 januari 2026.

Interview met [Jenny]. Persoonlijk gesprek. 26 oktober 2025.

Interview met [Louisa]. Gesprek via Microsoft Teams. 18 oktober 2025.

Interview met [Marjan]. Persoonlijk gesprek. 17 december 2025.

Interview met [Monique]. Persoonlijk gesprek. 5 november 2025.

Interview met [Petra]. Gesprek via Microsoft Teams. 21 november 2025.

Archiefdocumenten

“Geboden van de huwelijks staat”. *Kerkelijk Leven. Parochieblad Mere*, 1970, nr. 47.

Gent. Amsab-ISG. *Archief van Centrum voor Geboorteregeling en Seksuele Opvoeding*. Nr. 30.4: De Raad voor het Gezin, *Brochure uitgegeven door het katholiek onderwijs betreffende de affectieve en seksuele voorlichting op school*, 23 januari 1976.

Leuven. KADOC. *Archief (V)KAJ Antwerpen*. 170/1: Lijst met sprekers “Wij verloofden” tijdens werkingsjaar 1970-71, 1971.

Leuven. KADOC. *Archief (V)KAJ Antwerpen*. 170/1: Notities genomen tijdens de verloofdenwerking KAJ, 1972.

Leuven. KADOC. *Archief (V)KAJ Antwerpen*. 170/1: *Verslag provinciale vergadering verloofdenwerking*, 1971.

Leuven. KADOC. *Archief (V)KAJ Antwerpen*. 171/1: *Verslag kaderdagen voor verloofden 25 en 26 januari 1975*, 1975.

Leuven. KADOC. BE/942855/2257/KCB1825: *Affiche Diocesane commissie voor gezinspastoraal, Brugge, verloofdencursussen. aankondiging met slogan 'Omdat ik van je hou', z.d.*, <https://abs.lias.be/Query/detail.aspx?ID=1809318>.

Leuven. KADOC. BE/942855/2257/KCB52: *Affiche Dienst voor kringen van gehuwden, Brugge, verloofdencursussen, West-Vlaanderen, 1964. Aankondiging van de cursussen te Poperinge, Ieper, Veurne en Diksmuide, 1964*, <https://abs.lias.be/Query/detail.aspx?ID=1805674>.

“Verloofdencursus: dekanaat Vlijtingen-Riemst”. *Parochiale Kroniek. Sint Hubertus-Parochie Kanne*, 1979, nr. 2.

Verloofdenklubs KAJ-VKAJ. *Liefde hier, liefde daar, liefde overal...* Mechelen: KAJ-VKAJ, 1964.

“Sex en het jonge meisje”. Tv-programma. *Inspraak '70* (BRT, 3 april 1970).

Secundaire literatuur

Abrams, Lynn. *Oral History Theory*. London: Routledge, 2010.

Adams, Heather Brook. *Enduring Shame: A Recent History of Unwed Pregnancy and Righteous Reproduction*. Columbia: The University of South Carolina Press, 2022.

Adams, Mary Louise. *The Trouble with Normal: Postwar Youth and the Making of Heterosexuality*. Studies in Gender and History 7. Toronto: University of Toronto Press, 1997.

Adolescenten en seksualiteit: seksueel gedrag en normering van jeugdigen, verslag van een onderzoek. Brugge: Federatie vormingswerk voor het gezin, 1977.

Banse, Camille. ‘(R)évolutions de la mixité en contexte catholique. La jeunesse indépendante catholique féminine des sixties: une étude de cas’. *Revue d’histoire ecclésiastique* 116, nr. 3-4 (2021): 861-92.

Bashford, Alison, en Carolyn Strange. ‘Public Pedagogy: Sex Education and Mass Communication in the Mid-Twentieth Century’. *Journal of the History of Sexuality* 13, nr. 1 (2004): 71-99.

Beke, Wouter. *De ziel van een zuil: de Christelijke Volkspartij, 1945-1968*. KADOC-studies 30. Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2005.

Bisschop, Chantal. *Leren luisteren. Een handleiding voor mondelinge geschiedenis van landbouw, voeding en landelijk leven*. Leuven: Centrum Agrarische Geschiedenis, 2017.

- Bleyen, Jan. 'Metaforen als sleutel tot intersubjectiviteit. Historisch-antropologische reflecties over de gedeelde dimensie van herinneringen'. *Revue belge de Philologie et d'Histoire* 92, nr. 2 (2014): 595-614.
- . 'Praten over seks? Theoretische kwesties in verband met oral history'. *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis* 38, nr. 3-4 (2008), 323-47.
- Bleyen, Jan, en Leen Van Molle. *Wat is mondelinge geschiedenis?*. Leuven: Acco, 2012.
- Blok, Gemma. *Baas in eigen brein: 'antipsychiatrie' in Nederland, 1965-1985*. Amsterdam: Nieuwezijds, 2004.
- Borms, Jozefien. 'Tussen traditie en vernieuwing: seksuele voorlichting in Vlaanderen tijdens het Interbellum'. Onuitgegeven masterproef, UGent, 2008.
- Bourke, Brian. 'Positionality: Reflecting on the Research Process'. *Qualitative Report* 19, nr. 33 (2014): 1-9.
- Bruyère, Lynn. 'L'encadrement de la sexualité des mineur.e.s dans une institution catholique de placement en Belgique (1960-2000)'. In *Sainte famille sexualité, filiation et parentalité dans l'Église catholique*, onder redactie van Cécile Vanderpelen-Diagre en Caroline Sägesser, 109-21. *Problèmes d'histoire des religions* 24. Brussel: Éditions de l'Université de Bruxelles, 2017.
- Charnock, Hannah. *Teenage Intimacies: Young Women, Sex and Social Life in England, 1950-80*. *Gender in History*. Manchester: University Press, 2025.
- Charnock, Hannah, Sarah L. Jones, en Ben Mechen. 'Sexpertise: Sexual Knowledge and the Public in the Nineteenth and Twentieth Centuries'. *Social History of Medicine* 36, nr. 4 (2023): 585-91.
- Claes, Tinne. "'Catholic, but Not According to the Rules": Assisted Reproduction and Catholic Doctors in Belgium, 1940s–1980s'. *Journal of Religious History* 45, nr. 3 (2021): 390-411.
- Clifford, Rebecca. 'Emotions and Gender in Oral History: Narrating Italy's 1968'. *Modern Italy: Journal of the Association for the Study of Modern Italy* 17, nr. 2 (2012): 209-21.
- Cliquet, R. L., en R. Debusschere. *Relationeel en reproductief gedrag in Vlaanderen: eerste resultaten van de nationale enquête gezinsontwikkeling 1982-1983 (NEGO IV)*. CBGS. Monografieën 1984/1. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Centrum voor bevolkings- en gezinsstudien, 1984.
- Cohen, Deborah. *Family Secrets: Shame and Privacy in Modern Britain*. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Collyer, Fran M., Karen F. Willis, en Sophie Lewis. 'Gatekeepers in the Healthcare Sector: Knowledge and Bourdieu's Concept of Field'. *Social Science & Medicine* 186 (2017): 96-103.

- Crespo-Fernández, Eliecer. 'Taboos in Speaking of Sex and Sexuality'. In *The Oxford Handbook of Taboo Words and Language*, onder redactie van Keith Allan, 41-60. Oxford Handbooks. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Crosetti, Anne-Sophie. 'Contre l'éducation ou contre-éducation?: Résistances et alternatives catholiques à l'éducation sexuelle et affective'. *Revue nouvelle* 6, nr. 6 (2024): 38-43.
- . 'The "Converted Unbelievers": Catholics in Family Planning in French-Speaking Belgium (1947–73)'. *Medical History* 64, nr. 2 (2020): 267-86.
- Davidson, Roger, en Lutz D. H. Sauerteig. *Shaping Sexual Knowledge: A Cultural History of Sex Education in Twentieth Century Europe*. Routledge Studies in the Social History of Medicine. London: Routledge, 2009.
- Davis, Angela. "'Oh No, Nothing, We Didn't Learn Anything": Sex Education and the Preparation of Girls for Motherhood, c. 1930–1970'. *History of Education* 37, nr. 5 (2008): 661-77.
- De Cock, Nicole. 'De Moraal Aan Het Verhaal: Een Reportage over de Beginjaren van 40 Jaar Gentse Moraalwetenschappen'. *Ethiek & Maatschappij* 6, nr. 3/4 (2003): 189-209.
- De Donder, Vic. *Zou men armoe lijden?: Een eeuw kroostrijke gezinnen in Vlaanderen*. Antwerpen: Standaard, 1990.
- De Keyzer, Diane. *De schaamte en de schrik, goesting en genot: vier generaties vrouwen vertellen*. Leuven: Van Halewyck, 2004.
- De Maeyer, Steve. 'In al vreugd en rouwen: de parochie O.L.Vrouw-Ten-Hemel-Opgenomen Briel Baasrode-Buggenhout, 1949-1991'. Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 1998.
- De Vroede, Maurits. 'De Weg Naar de Algemene Leerplicht in België'. *Low Countries Historical Review* 85, nr. 2 (1970): 141-66.
- De Weerdt, Denise, red. *Begeerte heeft ons aangeraakt: socialisten, sekse en seksualiteit*. Gent: Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, 1999.
- Deflem, Leen. 'In Gods naam? Een inhoudelijke evolutie van het rooms-katholieke godsdienstonderricht in Vlaamse katholieke scholen van 1953 tot op heden'. Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 2017.
- Desaever, Lies-An. 'Tussen voelen en vertellen: De emotionele cultuur tijdens de jaren 1960 in Vlaanderen'. Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 2025.
- Dhoest, Alexander. 'Audience Retrospection as a Source of Historiography: Oral History Interviews on Early Television Experiences'. *European Journal of Communication* 30, nr. 1 (2015): 64-78.

- Di Spurio, Laura, en Valérie Piette. 'Former à la vie sexuelle et affective dans le monde catholique: l'amour et la sexualité expliqués aux parents et aux adolescents (Belgique 1945-1965)'. In *Sainte famille sexualité, filiation et parentalité dans l'Église catholique*, onder redactie van Cécile Vanderpelen-Diagre en Caroline Sägerser, 93-108. *Problemes d'historiographie des religions* 24. Brussel: Éditions de l'Université de Bruxelles, 2017.
- Dieleman, Kora. 'Seksuele voorlichting binnen vrijzinnige kringen in Vlaanderen, 1955-1977: De Belgische Vereniging voor Seksuele Voorlichting'. Onuitgegeven masterproef, Interuniversitaire Master Gender en Diversiteit, 2016.
- Dupont, Wannes. 'Catholics and Sexual Change in Flanders'. In *Sexual Revolutions*, onder redactie van G. Hekma en A. Giami, 81-98. *Genders and Sexualities in History*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014.
- . 'In Good Faith. Belgian Catholics' Attempts to Overturn the Ban on Contraception (1945-1968)'. In *Sainte famille sexualité, filiation et parentalité dans l'Église catholique*, onder redactie van Cécile Vanderpelen-Diagre en Caroline Sägerser, 67-76. *Problemes d'historiographie des religions* 24. Brussel: Éditions de l'Université de Bruxelles, 2017.
- . 'Of Human Love: Catholics Campaigning for Sexual Aggiornamento in Postwar Belgium'. In *The Schism Of '68*, door Alana Harris, 49-71. *Genders and Sexualities in History*. Cham: Palgrave Macmillan, 2018.
- Dupont, Wannes, en Henk De Smaele. 'Orakelen over de Heimelijkheid. Seksualiteit En Historiografie in Belgisch Perspectief'. *Belgisch Tijdschrift Voor Nieuwste Geschiedenis* 38, nr. 3-4 (2008), 273-296.
- Fennell, Julie Lynn. 'Men Bring Condoms, Women Take Pills: Men's and Women's Roles in Contraceptive Decision Making'. *Gender & Society* 25, nr. 4 (2011): 496-521.
- Fisher, Colleen, Yvonne Hauck, en Jenny Fenwick. 'How social context impacts on women's fears of childbirth: A Western Australian example'. *Social Science & Medicine* 63, nr. 1 (2006): 64-75.
- Fisher, Kate, en Simon Szreter. *Sex before the Sexual Revolution: Intimate Life in England 1918 - 1963*. Cambridge Social and Cultural Histories 16. Cambridge: University press, 2011.
- Franssen, Sam. 'Vrije keuze, onder voorbehoud? Externe factoren in de anticonceptiekeuze van Vlaamse vrouwen in de late twintigste eeuw'. Onuitgegeven bachelorproef, KU Leuven, 2025.
- Geeraerts, Stef. 'Sensoa pleit voor bredere omkadering rond seksuele opvoeding op school: "In kleuterschool starten met focus op basisprincipes"'. *Nieuwsblad*, 14 maart 2025.
- Geiringer, David. *The Pope and the Pill: Sex, Catholicism and Women in Post-War England*. Manchester: University Press, 2020.

- Gevers, Lieve. *Kerk in de kering: de katholieke gemeenschap in Vlaanderen 1940-1980*. Kapellen: Uitgeverij Pelckmans, 2014.
- Geysen, Wis. 'Over bloemetjes en bijtjes. Seksuele voorlichting in en rond het socialistische milieu'. In *Begeerte heeft ons aangeraakt. Socialisten, sekse en seksualiteit*, onder redactie van Denise De Weert, 279-309. Gent: Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, 1999.
- Gijbels, Jolien, en Kaat Wils. 'Medicine, Health and Gender'. In *Medical Histories of Belgium. New Narratives on Health, Care and Citizenship in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, onder redactie van Benoît Majerus en Joris Vandendriessche, 29-64. Manchester: University Press, 2021.
- Grossey, Ronald. *Goedenavond, beste kijkers: de televisie in zwart-wit, van 31 oktober 1953 tot 31 december 1970*. Antwerpen: Standaard, 1993.
- Gunst, Petra, en Marc Hooghe. *Golden sixties: België in de jaren zestig 1958-1973*. Gent: Ludion, 1999.
- Herzog, Dagmar. 'Pleasure and rebellion 1965-1980'. In *Sexuality in Europe: A Twentieth-Century History*, 133-75. New Approaches to European History 45. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Hooghe, Marc. 'Aspecten van het discours inzake sexuele moraal: Vlaanderen 1955-1980'. Onuitgegeven masterproef, UGent, 1987.
- Kelly, Laura. *Contraception and Modern Ireland: A Social History, c. 1922-92*. Cambridge: Cambridge University Press, 2023.
- . 'The Contraceptive Pill in Ireland c.1964-79: Activism, Women and Patient-Doctor Relationships'. *Medical History* 64, nr. 2 (2020): 195-218.
- Kruithof, Elias Herman, en Pieter-Paul Verhaeghe. 'Sociale ongelijkheid in het Belgisch onderwijs: Een langetermijnperspectief'. *Tijdschrift Sociologie* 6, nr. 1 (2025): 94-127.
- Langhendries, Maarten, en Anne-Sophie Crosetti. 'Beyond Tradition and Progress: Catholic Professionals in the Sexual Revolution in Belgium (1945-1974)'. *Journal of Religious History* 46, nr. 3 (2022): 460-82.
- Lippens, Ine. "'Baas in eigen bed?" Een kwalitatieve studie naar de seksualiteitsbeleving en genderverhouding bij gehuwde hetero's in Vlaanderen (1955-1975)'. Onuitgegeven masterproef, UGent, 2016.
- Mann, Keith. 'A Revival of Labor and Social Protest Research in France: Recent Scholarship on May 1968'. *International Labor and Working-Class History* 80, nr. 1 (2011): 203-14.

- Manohar, Narendar, Pranee Liamputtong, Sameer Bhole, en Amit Arora. 'Researcher Positionality in Cross-Cultural and Sensitive Research'. In *Handbook of Research Methods in Health Social Sciences*, 1601-16. Singapore: Springer, 2019.
- Martin, John Levi. 'Structuring the Sexual Revolution'. *Theory and Society* 25, nr. 1 (1996): 105-51.
- Masquelier, Juliette. "'Dear Lord, If It Were Up to Me, It Wouldn't Happen': Marital Duty, Consent, and Catholic Women's Sexual Agency in 1950s French-Speaking Belgium". *Journal of the History of Sexuality* 33, nr. 2 (2024): 235-56.
- . 'L'art délicat de la contestation respectueuse. Une éthique catholique de la contraception en Belgique francophone (1955-1975)'. *Archives de sciences sociales des religions* 194 (2021): 91-110.
- Musschoot, Dirk. *Toen geluk nog heel gewoon was: Hoe het Vlaamse gezin in honderd jaar helemaal veranderde*. Tielt: Lannoo, 2020.
- Nabrink, Gé. *Seksuele hervorming in Nederland: achtergronden en geschiedenis van de Nieuw-Malthusiaanse bond (NMB) en de Nederlandse Vereniging voor seksuele hervorming (NVSH), 1881-1971*. Nijmegen: SUN, 1978.
- Nelson, Margaret K. *Keeping Family Secrets: Shame and Silence in Memoirs from the 1950s*. New York: University Press, 2022.
- Notelteirs, Paul. 'Ook in Vlaanderen klinkt steeds meer protest tegen seksuele voorlichting op school: "Ouder die het minst wil, kan gelijk krijgen"'. *De Morgen*, 15 maart 2024.
- Porter, Roy, en Mikuláš Teich. *Sexual Knowledge, Sexual Science: The History of Attitudes to Sexuality*. Cambridge: University press, 1994.
- Roberts, Elizabeth. *Women and Families: An Oral History, 1940-1970*. Oxford: Blackwell, 1995.
- Röling, Hugo. 'The Experience of Sex Education in the Netherlands and Flanders in Childhood Memories from the First Half of the Twentieth Century'. In *Shaping Sexual Knowledge*, door Lutz D. H. Sauerteig en Roger Davidson, 248-62. Routledge, 2009.
- Steverlynck, Carine. *Als de ooievaar komt...: vrijen, trouwen en moeder worden in de twintigste eeuw*. Tielt: Lannoo, 2000.
- Te Poel, Yolanda, en Janita Ravesloot. 'A Bridge too Far? Communication on Sexuality within Families'. *Young* 3, nr. 2 (1995): 58-70.
- Thomson, Alistair, en Robert Perks. 'Oral History'. In *Sage Research Methods Foundations*, onder redactie van Paul Atkinson, Sara Delamont, Alexandru Cernat, Joseph W. Sakshaug, en Richard A. Williams. London: SAGE Publications Ltd, 2019.
- Trommelmans, Wim, Lieve Blancquaert, en Ria Goris. *Vlaanderen vrijt!: 50 jaar seks in Vlaanderen*. Leuven: Van Halewyck, 2006.

- Van den Broeck, Stefanie. '16, 18, 21: wanneer zijn we volwassen?' *De Standaard*, 25 januari 2016.
- Van der Linde, Maarten. *Basisboek geschiedenis sociaal werk in Nederland*. Amsterdam: SWP, 2013.
- Van Kerckhove, Antje. 'Slachtoffers van onwetendheid: De kennisverspreiding van het DES-hormoon in België sinds 1971'. Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 2021.
- Van Wesemael, Sabine. 'Sextant'. In *Magazine!*, door Marieke van Delft, Nel Van Dijk, en Reinder Storm, 141. Zwolle: Waanders, 2006.
- Vandendriessche, Anne-Marie. 'Evaluatie van een verloofdencursus: verslag van een onderzoek naar het vormend effect van een verloofdencursus, georganiseerd door de Katholiek Landelijke Jeugd te Zandhoven'. Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 1970.
- Vanderlinde, Ruben, en Johan van Braak. *De relatie tussen onderwijsonderzoek en onderwijspraktijk in Vlaanderen*. Brussel: Vlaams Instituut voor Wetenschappelijk en Technologisch Aspectenonderzoek, 2007.
- Vanderstraeten, Raf. 'Analyse van de participatie aan onderwijs in België'. *Tijdschrift voor Sociologie* 17, nr. 4 (1996): 463-77.
- Velle, Karel. *De nieuwe biechtvaders: de sociale geschiedenis van de arts in België*. Leuven: Kritak, 1991.
- Verhelst, Antonie. 'Leerboeken voor seksuele opvoeding: een kwantitatieve inhoudsopgave'. Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 1981.
- Visser, Ph A., Alfons Geeraert, en P. Leheret. *Seksualiteit en relatievorming: anticonceptie in België*. Leuven: Acco, 1991.
- Witte, Els. 'De Liberalisering van de Abortus-wetgeving in België (1970-1990)'. In *Abortus*, onder redactie van Micheline Scheys 21-102. Rapporten en perspectieven omtrent vrouwenstudies 4. Brussel: VUB press, 1993.
- Zimmerman, Jonathan. *Too Hot to Handle: A Global History to Sex Education*. Princeton: University Press, 2015.

Digitale informatie

- Lauwerier, Nel. 'Amper aandacht voor seksuele voorlichting in onderwijsdoelen, waarschuwt Sensoa: "TikTok en porno nemen het over van school"'. VRT NWS, 6 september 2023. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2023/09/06/seksuele-voorlichting-op-school/>.
- Nadeau, Maurice. 'Marquis de Sade'. In *Britannica Academic*. <https://academic-eb-com/levels/collegiate/article/Marquis-de-Sade/64686>.

Samenvatting

Deze masterproef onderzoekt de ervaringen van Vlaamse vrouwen met seksuele opvoeding in de jaren 1960 en 1970. Waar de Belgische geschiedschrijving zich tot nu toe vooral heeft gericht op de institutionele context en de producenten van deze voorlichting, bleef de manier waarop individuen seksuele informatie ontvingen, interpreterden en toepasten grotendeels onderbelicht. Aan de hand van elf diepte-interviews en aanvullend archiefmateriaal analyseert deze thesis niet enkel via welke kanalen vrouwen seksuele opvoeding ontvingen, maar ook hoe zij deze voorlichting beleefden en hoe deze informatie betekenis kreeg. Het onderzoek sluit daarmee aan bij een internationale tendens om de geschiedenis van seksualiteit te benaderen vanuit mondelinge geschiedenis, terwijl het ook een lacune in de Belgische historiografie opvult door de nadruk te verschuiven van productie naar ervaring. Deze masterproef bestaat uit drie hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk richt zich op georganiseerde voorlichting, waarbij initiatieven centraal staan die expliciet het doel hadden om meisjes en vrouwen kennis over seksualiteit bij te brengen. Toch wordt duidelijk hoe deze structuren er niet altijd in slaagden om coherente en toegankelijke informatie aan te bieden. Daarom was het voor vrouwen belangrijk om kennis te verwerven via informelere, niet-georganiseerde vormen van seksuele voorlichting, die in het tweede hoofdstuk aan bod komen. Daaruit blijkt dat seksualiteit zelden openlijk ter sprake kwam, maar wel aanwezig was in de vorm van impliciete boodschappen, morele richtlijnen en bedekte communicatie. Uit dit hoofdstuk wordt ook duidelijk hoe deze vormen van voorlichting, hoewel ze minder aandacht krijgen in de bestaande literatuur dan de georganiseerde vormen, een minstens even cruciale rol speelden in de seksuele opvoeding van jonge vrouwen. Het derde hoofdstuk analyseert ten slotte hoe de ervaringen aan seksuele voorlichting werden herinnerd en geïnterpreteerd. Daaruit blijkt onder meer dat het dominante narratief van de seksuele revolutie gedeeltelijk moet worden genuanceerd. De getuigenissen maken namelijk duidelijk dat de toenemende seksuele vrijheid en openheid van deze tijdperiode zich niet automatisch vertaalden in een mentaliteitswijziging in het spreken over seksualiteit. Seksuele voorlichting in de jaren zestig en zeventig kan dan ook niet louter begrepen worden als een proces van kennisoverdracht, maar veeleer als een complex en gelaagd proces waarin informatie, normen, emoties en sociale relaties onlosmakelijk met elkaar verbonden waren.